

XII. Hejőbába társadalma

Bába a feudalizmus időszakában

A korai középkortól az újkorig a gazdaság meghatározó alapja a termőföld, illetve annak nagysága volt. A nemzetségi közös birtoklás után a nagycsaládi, majd az egyéni birtoktestek megszerzésével együtt járt az a társadalmi tagozódás, amely a feudális társadalom rendjét évszázadokra megszabta. A kisebb vagy nagyobb földterület birtoklása, a birtokok művelhető területének a természetföldrajzi tényezőktől függő összetétele, a termelési eszközök, a gazdasági technikák használata és alkalmazása azonban nemcsak a gazdálkodást, hanem annak eredményességét, a gazdaságot, és ezáltal a földet birtoklók jogállását is meghatározta.¹

A XIV. századra az Árpád-kori társadalom jelentős változásokon ment át. Kialakult a nemesség több társadalmi csoport egységesüléséből. Magját a tehetős közsabadok alkották. Közöttük volt egy olyan csoport, amely közvetlen kapcsolódott a királyhoz. A XIII. század elejétől őket nevezték királyi szervienseknek. A másik társadalmi csoportot az Árpád-kor nemesei alkották. Ők vagyonos, előkelő közsabadok voltak, akik azzal az előjoggal rendelkeztek, hogy felettük az uralkodó bíraskodhatott. Ez a két csoport idővel összeolvadt, és a nevük nemes lett. Az Árpád-kor várjobbágyainak egy része is a nemesség sorait gyarapította. A nemesség főbírája az uralkodó volt. Adómentességet élveztek, de az ország védelmében katonáskodniuk kellett. Törvényes ítélet nélkül nem voltak letartóztathatók. Fontos kiváltságuk volt az ellenállás joga.²

A nemesi jog egysége nagy vagyoni különbségeket takart. A nagybirtokosok és a köznemesek közötti különbség a XV. században fokozódott. Az előbbi csoport tagjai már a század végén semmi közösséget sem éreztek a köznemesekkel, és báróknak nevezték magukat. A közneme-

1. Kovács B., 1996. 40.

2. Honvári, 1997. 36–38.

sek a XV. században az országgyűléseken közösen léptek fel érdekeikért. Ettől az időszaktól kezdve nevezhetjük ezt a társadalmi csoportot rendnek. A megyei középbirtokosok 20–100, a kismanesek 15-nél kevesebb jobbágnak parancsoltak. Legalul az egytelkeseket találjuk.

Bábán, mint a birtoklástörténeti résznél láttuk, kezdetben a település egyedüli birtokos nemesi familiája a Baba-i család volt. Más nemesi családok csak a XV. században tűntek fel a faluban, de ettől kezdve számuk a XVII. századig jelentős volt. Bábát a török korban döntően ezeknek a nemeseknek a joghatósága alá tartozó úrbéreseket lakták.³

A XIII. század közepére a királyi várbirtokok katonáinak egy részéből, szolgáltató és szolganépeiből, valamint az egyházi és világi nagybirtokosok hasonló jogállású népességéből alakult ki az a társadalmi osztály, amelynek összefoglaló neve a jobbágyság lett. A jobbágyok saját tulajdonát képezte a maguk építette ház, a gazdálkodáshoz szükséges munkaeszközök és az állatállomány, de az általuk művelt állandó földterületeknek csak használói voltak, mert a föld tulajdonjoga a földesurat illette, aki ezen a jogcímen különböző szolgáltatásokat követelt tőlük.

A földesúri terheknek három fő formája volt: a munkajáradék, a terményjáradék és a pénzjáradék. E szolgáltatások az idők folyamán különböző súllyal és különböző formában neheztedek a jobbágyságra. A pénzadót (cenzus) földbér címén fizette a jobbágy, összege 20 és 100 dénár között váltakozott. A XV. században az árutermelés és a pénzgazdálkodás fejlődésével párhuzamosan emelkedett a földesúri pénzjáradék. Pénzt fizetett a jobbágy a földesúrnak akkor is, ha az bizonyos szolgáltatások alól mentesítette. A majorsági gazdálkodás idején a paraszti népesség „füstpénz” címén 1–2 forintot fizetett földesúrnak. A földesúri pénzjáradék azonban nem volt olyan súlyos teher, mint a munka és terményjáradék, és messze mögötte maradt az állami és megyei pénzdónak.

A munkát (robotot) a jobbágy a földesúr allódiúmán (majorságán) teljesítette. A jobbágy végezte el a földesúri birtokon kora tavasztól ősziig az összes gazdasági munkát. Fuvarszolgálatot, szükség esetén lovas hírszolgálatot is adtak. A résztelkesek telkük nagyságának arányában teljesítették az úrbért és a robotot. A XVI. századig, a természeti gazdálkodás idején az uradalmi gazdálkodás súlypontja a jobbágyüzemre esett. Az úrbéri föld hozama jóval nagyobb volt, mint a majorsági birtoké. A földesúrnak létérdeke volt birtokain a jobbágyot megtartani, mert a föld túlnyomó része jobbágyművelés alatt állott.⁴

3. Lásd a Birtoklástörténet című fejezetnél.

4. Eperjessy, 1966. 128–129.

A település kora középkori népességéről, annak szolgáltatási kötelezettségéről keveset tudunk. Csupán néhány elszórt adatból következtethetünk a település társadalmi sajátosságaira. (Sajnos 1770-ig egyetlen egy urbáriumot sem leltünk fel.)⁵ A dica-jegyzékekből tudjuk, hogy Bábát úrbéreseket lakták, de pontos jogállásukról, számukról nem tudunk semmit. A XVI. században a falu paraszti népessége között megtaláljuk a telkes, féltelkes jobbágyot és a zsellért is, de a dica-jegyzékekben elvétve közölnek róluk adatokat.⁶ A dézsma terményekből és a dézsmálni szokott javakból volt kötelező. 1576-ban az adót 113 boglya őszi búza, 50 boglya tavaszi gabona, továbbá 4 méhkas után vetették ki, ami szerény gazdasági teljesítményt jelez.⁷ 1594-ben a bábaiak szőlődezszmát adtak a környező településeken található szőlőjük után.⁸ A dica-jegyzékekből tudjuk, hogy Alsóbába, mint hódolt falu, 1564-ben már a töröknek is adózott.⁹ Annak mértékéről csak a XVII. századból van információnk. Országos rendeletre 1641 őszén Borsod vármegyében a járási szolgabírák útján vizsgálatot tartottak annak kiderítése érdekében, hogy a zsitvatoroki békét (1606) követően mely falvakat hódoltatta a török, és 1615 óta mennyivel verte föl a hódolt falvak adóját. Bábával kapcsolatban a következő tanúvallomás maradt fenn: „*Ennekelőtte az mint 20 esztendővel az török urokkal, Ibrahim csauzzal megsummáltak volt, az fia feljebb akarta verni, és anyjával, mind szolgálattért, mind egygyel-mással való fizetésért summáltak meg 95 forintban, és abban tartja őket.*” A kettős adózás terhe ettől kezdve súlyos teherként nehezedett a falu lakóinak vállára.¹⁰

A XVII. század végén a török háborúhoz kötődően a falu rövid időre negyedszer pusztult el. A település pusztává vált, határát leginkább a szomszédos települések lakói élték.¹¹

A XVIII. században, az országban végbement népességnövekedés, a társadalomban jogi értelemben nem hozott változást. Bábát a XVIII. századi betelepülés után döntően zsellérek és taxások lakták. Az úrbéresek – akik örökös jobbágyok voltak – száma elenyésző volt.¹² Az örökös jobbágy legismertebb jellemvonása a szabad költözési jog hiánya, amely a

5. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. I. 247/1771.

6. Uo. XXXII. 7. Borsod. vm. XVI–XVII. századi dica-jegyzékek.

7. Uo. 1576. Bába. ill. N. Kiss, 1960. 213.

8. Uo. 1594. Emődnél és Nyéknél.

9. Uo. 1564. Bába.

10. Borovszky, 1909. 270.

11. Lásd a Birtoklástörténet című fejezetnél.

12. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. III. I. 498/1698., 504/1701., 128/1/2/1715., 523/1716., 526/1718., 540/1725., 545/1726., 550/1727., 580/1730., 591/a/1733., 601/1735. és. 680/1742.

XVI. század elejétől egy évszázad alatt fokozatosan teljesedett ki, de ennél többet is jelentett: elsősorban szoros személyi függést a földesúrtól. Az úrnak örökös jobbágysági felett korlátozott tulajdonjoga volt: eladhatta, eladományozhatta, zálogba vethette őket. A szabadmenetelűekre ez nem vonatkozott.

A taxás jobbágyságok szabad költözési joggal rendelkeztek, a természetes szolgáltatások egészét vagy azok egy részét – elsősorban a robotot – évi fix pénzösszeg ellenében megváltották. Olyan volt ez, mintha bérleti díj ellenében művelték volna a jobbágytelket. A taxások azonban nem emelkedtek tiszta bérleti viszonyba, a földesúri joghatóság, a személyi függésnek örökös jobbágyi vagy lazább, szabadköltöző formája mindvégig rájuk nehezedett. Nevezték őket árendásoknak is. A nemesek és a nemtelenek legtöbbször ún. taxás szerződést kötöttek egymással, melynek értelmében a nemesi telek használatáért bizonyos pénzösszeget, taxát fizettek. Az egyéni taxa összege Bábán 1–12 forint között mozgott. Amíg ilyen irányú kötelességüknek eleget tettek, maradhattak a faluban. Ha elköltöztek, akkor az időközben felhúzott házaik, épületeik stb. után a földesurak kárpótlással tartoztak a taxásnak. Ezt az összeget az elköltözés bejelentése után 15 nappal kellett lefizetni. Amíg ez nem történt meg, a taxások a taxa fizetése nélkül bírhatták a javakat. Ha a taxások nem fizettek, a nemesség kérésére a szolgabíró tartott urasági törvényszéket a faluban, ahol megpróbálta rendezni a vitás kérdéseket. A megváltozott népesedési, gazdasági – a fellendülő árutermelés – és a stabilabb politikai viszonyok következtében a taxások társadalmilag lesüllyedtek, számuk csökkent. A folyamatot Mária Terézia egységesítő úrbérrendezése zárta le. Ennek ellenére Bábán még az úrbérrendezés után is találkoztunk taxás jobbágyokkal.¹³

A paraszti népesség XVIII. századi helyzetéről Mária Terézia kilenc kérdőpontos vizsgálatából értesülünk. Ebből tudjuk, hogy a parasztságot jogállás szerint vagy taxások, vagy örökös jobbágyságok voltak. Szántóföldjük, rétjük egyáltalán nem volt. Csupán az uraságok engedelméből vethettek be – jogi helyzetük függvényében – különböző nagyságú földterületet, amiért cserébe a következő szolgáltatással tartoztak: *„Contractusra a földes urasággal nem léptünk, hanem eleitől fogva mikor a földes uraság parancsolta, szolgáltunk. A jobbágyságok a földes uraságnak semmit sem adóztak, a taxások pedig hat nap kaszáltak, eleitől fogva ökökké így vólt.*

13. Uo. IV. A. 501/b. XXII. II. 554/1780. és 592/1784.

A jobbágyok közzül a kicznél az uraság marhái vagynak, egy egy járásban 10 köből őszt el vethet, tavaszt hasonló képen el vethet. A mely jobbágyok pedig két marhával szolgálnak, három járásba tizen öt köblöt el vethet. A taxások pedig őszt, a kiknek négy marhái vagynak, három járásban 18 köblöt el vethet, a két marhás taxások pedig a három járóba el vethet kilencz köblöt, a jobbágyok pedig szénát hat szekérrel az négy marhások kaszálhat, a két marhások jobbágyok pedig három szekérrel kaszálhat, a négy marhás taxások pedig két szekér szénát, a két marhás pedig más féll szekérrel kaszálhatnak. Sarnyút pedig nem kaszálhatni.

A rabotának tellyes számát nem tudgyuk, mivel csak a tavaszi szántást minden négy marhás jobbágy, a kik az uraság marháival szántanak, 14 nap szántanak, őszi alá három szántáson a négy marhás jobbágyok 30 napot szántanak, a taxások pedig esztendő által 12 nap szántanak. Ezeken kívül pediglen magok marhájokkal szekereznek tekintetes Szathmár vármegyében lévő Dengeleg nevű helységbe és Miskolczra, valamikor szükséges. A taxások is Miskolczra szekerezéssel szolgálnak és ezen kívül búzát, szénát be hordanak. Némely uraságnak pedig szüreti alkalmatossággal a jobbágyok szekerekkel és gyalog szedők hol két hétig, hol három hétig szolgálnak, a taxások pedig gyalog szedőket szinte annyi ideig adnak, ez mellett pedig az egész széna takarást és kender munkákat véghez visznek, a fonásért pedig a jobbágyok 15 pólturát fizetnek.

Kilenczedet a jobbágyok semmiből egyebből dézmát nem adnak, hanem csak a kukuritzából, mivel a földes uraság nem kívánta, azért, hogy a földes uraság mikor rabotára hajtotta, kenyeret nem adott. Adózást pedig sem kész pénzü, sem in natura nem adunk. ¹⁴

A XVIII. század végén a társadalmi viszonyok alakításához, a falvak továbbfejlődéséhez a helyi tényezőkn kívül igen jelentősen hozzájárult a Mária Terézia rendelkezésére végrehajtott úrbérrendezés. 1767-ben az úrbéri rendelet meghozatalával vette kezdetét a jobbágyviszonyok, az úrbéri tartozások, teleknagyságok rendezésének első állami szabályozása. Ez az állam ellenőrzése alá helyezte a jobbágyok és földesurak viszonyát, amelyet az utóbbiak mindaddig pusztán magánjogi jellegűnek tekintettek, tehát olyanak, amelybe a központi hatalomnak semmi beleszólása nincs. Mária Terézia szándéka nyilvánvaló volt, a földesurakkal szemben megpróbálta megvédeni a jobbágyságot, vagyis annak adózóképességét.

14. Tóth, 1991. 101–102.

Bábán 1771. július 23-án szignálták az urbáriumot. A falu úrbéres népeisége összesen 35 örökös jobbágyból, 6 házas, és 4 házatlan zselérből állt. 1/4–2 pozsonyi mérőre való belső telkekkel rendelkeztek. A település úrbéresei 1771-ben a következő személyek voltak: Kóródi András, id. Kóródi Mihály, ifj. Kóródi Mihály, Kóródi István, Kóródi János, Kóródi Ferenc, Tóth Mihály, Bernáth János, Bernáth András, Szendrei János taxás, Szendrei István taxás, Tóth Péter, Molnár János és Barkó Mihály. Ők Bükk Zsigmond jobbágyai voltak. Lőchey Zsigmond jobbágyai: Soltész András, Marada János, Szarka János, Gyala Ádám és

Possessio Bába Classis 2 ^a													
Kereftz, és Vezeték Nevel.	Jobbágy Helynek		Mivolta		Kültetted	Adózások						Hullik No.	
	Babó	Kisó	Mivolta	Mivolta		Értékű Árrend.	Térre való Ft.	Fonófs.	Új-Érdőre Vaj.	Képpany.	Csefke.		Töjfs.
	Jobbágy Helynek Mivolta	Jobbágy Helynek Mivolta	Jobbágy Helynek Mivolta	Jobbágy Helynek Mivolta		Jobbágy Helynek Mivolta	Jobbágy Helynek Mivolta	Jobbágy Helynek Mivolta	Jobbágy Helynek Mivolta	Jobbágy Helynek Mivolta	Jobbágy Helynek Mivolta		Jobbágy Helynek Mivolta
Zsigmond Bükk													
Örökös jobbágyok													
1. András Kóródi	1	2	28	10	52	107		6	0	1	2	2	12
2. János Kóródi	1	1	28	10	52	107		0	0	1	2	2	12
3. István Kóródi	1	1	28	10	52	107		0	0	1	2	2	12
4. János Kóródi	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
5. János Kóródi	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
6. János Kóródi	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
7. János Tóth	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
8. István Tóth	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
9. János Bernáth	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
10. János Szendrei	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
11. János Szendrei taxás	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
12. János Szendrei taxás	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
13. Péter Tóth	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
14. János Molnár	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
15. Miklós Barkó	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
Lőchey Zsigmond													
16. András Lőchey	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
17. János Marada	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
18. János Szarka taxás	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
19. János Szarka	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
20. Ádám Gyala	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
21. Pál Nagy	1	1	14	5	26	52		0	0	1	1	1	6
Összesen: 12 24 93 100 12 107 7 4 24 72 12 24 24 144													

Részlet Bába 1771. évi urbáriumából
(B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. I. 247/1771.)

Nagy Pál. Orosz János jobbágyai: Örökös András, Csörsz János taxás és Szőke András taxás. Orosz József jobbágyai: Szabó Mihály taxás, Ongai György és Bartus János. Bay Ferenc jobbágyai: Tóth Mihály és Tóth János. Bay László jobbágya volt Budai Ferenc. Bay István jobbágyai: Róka István, Kiss Ferenc és Róka János. A Platthi család jobbágya volt Demjén István és Bartus Ferenc.

Házasszeller volt Bükk Zsigmondnál Gyala János, Pesta István és Bartus István, házatlan zsellér Tóth István és Rác Sámuel. Lőchey Zsigmondnál házas zsellér volt Molnár István és Demeter János, míg házatlan zsellér Ongai Mihály. Orosz János házas zsellére Frózi Márton, míg Bay István házatlan zsellére Varga György volt.¹⁵

15. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. I. 247/1771.

A település gazdagabb paraszti rétegét az egész telkes jobbágyok alkották. A többiek telekállománya már nehezen biztosította az azt használók megélhetését. A törvény szerint az 1/8 telket birtoklók zsellérnek számítottak, bár Bábán a zselléreknek még ekkora nagyságú telekállománya sem volt.

Egy egész jobbágyházhely után 28 hold szántóföld, 10 kaszáló rét járt, amit évente egyszer kaszáltak. (1 hold alatt kb. 1200 négyszögölt, illetve két pozsonyi mérőt értünk, míg a kaszáló értéke valamivel kevesebb, mint 1200 négyszögöl.)¹⁶

A bábai határban az úrbéresek összesen 18 1/2 pozsonyi mérőre való belsőtelekkel, 518 kat. hold szántófölddel és 185 embervágó réttel rendelkeztek, ami viszonylag kis földmennyiség

Az úrbéresek a birtokolt földért a következő szolgáltatásokat rótták le uraiknak. Egy egésztelkes gazda 52 nap, két marhával, saját szekérral végzett vagy 104 nap gyalogrobottal tartozott. A töredéktelkesek értelemszerűen a telek arányában teljesítették a robotot. A házas zsellérek 18 nap, a házatlanok 12 nap kézi szolgálatra voltak kötelezve. Kaszáláskor, aratáskor az uraságok az „ingyen munkát duplán vehették föl”. Minden jobbágy és zsellér 1 Ft személypénzt fizetett teleknagyságtól függetlenül. Minden megtermelt terményből kilencedet adtak, kivéve a kendert és a lent. Helyette az egésztelkesek 6 font fonással, a résztelkesek arányosan kevesebbel tartoztak. Ajándék gyanánt egy egész telek után 1 icce kifőzött vaj, 2 kappan, 2 csirke és 12 tojás járt a birtokos uraknak.

Az urbárium részletesen szabályozott mindenféle szolgáltatást. Igyekezett gátat szabni a földesúri hatalmaskodásnak. Büntetést helyezett kilátásba, ha a földesúr akadályozta jobbágyai fellebbezését olyan ügyekben, amelyekben az úriszéktől nem kaptak jogorvoslatot. Ilyenkor fellebbezni a megyéhez lehetett.

Az urbárium természetesen a földesurak jogait is rögzítette. Többek között eltiltotta a további írtásokat, csak korlátozottan engedélyezte a parasztok borkimérését. Ez Bába esetében Szt. Mihály napjától (szep-tember 29) Karácsonyig volt lehetséges. Tilos volt a jobbágyoknak vadászni, gubacsot és makkot szedni. A falu bíróját az uraság három jelöltje közül kellett megválasztani.

Az urbárium egy tényezővel nem számolt, és ez a népesség növekedése. Az 1771-ben Bábán rögzített telkiállomány az idő előrehaladtával egyre kevésbé volt képes befogadni és eltartani a születő új generáció-

16. Bogdán, 1990. 295. és 345.

kat. Az úrbérrendezés nemzedékekre leszabályozta a bábai jobbágyok és zsellérek viszonyát uraikhoz. Akarva-akaratlanul is alapja lett a jobbágyfelszabadítás (1848) után kialakuló új birtokviszonyoknak.

Természetesen az úrbérrendezés nem jelenti azt, hogy az úrbéres viszony most már a paraszti népesség egészére kiterjedt volna. Voltak olyanok, akik kívül maradtak az úrbérrendezés keretein. Ilyenek voltak az uradalmi alkalmazottak, cselédek, majorsági zsellérek stb. Az ún. majorsági zsellérek – nemesi földön élvén – mentesültek az urbáriális föld után járó állami terhektől, cserébe gyakran az úrbéreseknél valamivel nagyobb földesúri terheket viseltek. Viszonyaikat a földesúrral kötött (magánjoginak tekintett, egyedi) szerződés szabályozta. Számukra az 1787-es, első népszámlálás adataiból következtethetünk, amiből kiderül, hogy jóval többen voltak, mint az úrbéresek. A település férfi lakói közül 35 volt jobbágy, míg 81 a zsellér. Mivel tudjuk, hogy az urbáriumban 10 zsellér volt feltüntetve, így a majorsági zsellérek száma 71 lehetett.¹⁷

Jogállásukban érdemi változás 1848-ig az úrbéres- és a majorsági zsellérek esetében sem történt.

Az urbáriumban rögzítettek betartását a vármegye időről-időre ellenőrizte. Kezdetben nem is volt semmi baj. Mind a földesurak, mind az úrbéresek ragaszkodtak az urbáriumban rögzítettekhez.¹⁸ 1783-tól azonban az úrbéresek sorra írták a panaszos leveleiket a vármegyéhez. 1783. szeptember 23-ai levelükben a következőket sérelmezték: 1. Hibásan lettek kimérve a házhelyek után a szántók és a rétek. A Széklapos és ...(?) állás nem lett kiadva, pedig az az urbáriumba befoglalták. 2. A legelőt az uraság marhái élék előbb. A legelő az urasági foglалások (kaszáló, házhely) miatt kisebb lett. 3. A határbeli erdőt, nádat nem vágthatják. 4. Épületre való fát pénzért kellett venniük. 5. Urbáriális korcsmával nem élhetnek csak Szent Mihály napjától Karácsonyig. 6. Panaszkodtak a túlzott robotra, s annak nem megfelelő számítására. 7. Kenderföldjük nem volt, mégis egy egész házhely után 6 font fonással terhelték őket.¹⁹

1780–1828 között újra és újra sérelmezték, hogy a földesurak urbáriális földeket foglaltak el. A szolgabíró ugyan többször utasította a birtokos urakat a foglalások beszüntetésére, és a földek közös legelőbe való visszahelyezésére, de azok legtöbbször nem valósultak meg.²⁰

Gyakori volt az is, hogy úrbéres telkek tartósan nemesi használatba kerültek. 1812-ben Bükk Lászlónál 1 egész, Czakó Istvánnál és a

17. Danyi-Dávid, 1960. 42–43.

18. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. III. I. 1078/1776., XXII. III. 606/1777., III. II. 554/1780., XXII. III. 616. és 618/1782. ill. XXII. III. 623/1783.

19. Uo. XXII. II. 592/1784.

20. Uo. XXII. II. 554/1780. ill. VII. 1/c. 19. d. Vármegyéhez írt panaszos levelek 1800–1828-ig.

Palugyay sucsoroknál 2 fél, a Kóródiaknál 3 fél, míg Lőchey Imrénél 1 egész urbáriális házhely volt.²¹ Ezt sérelmezték a lakosok, mivel földszükében voltak. Igazukat a vármegyénél keresték.

Czakó István ellenében a vármegyei bíróság 1816-ban a nála lévő urbáriális házhelyet Tóth Istvánnak ítélte. Ennek ellenére Czakó azt évekig nem volt hajlandó saját kezéből kiadni, mivel annak hasznát vette (árendába adta egy zsidónak).²² 1818-ban Czakó István öt gyermekére hivatkozva még mindig magáénak tudta a vitatott házhelyet.²³

Lőchey Imrétől és Györgytől az általuk a telkekre építtetett költséges ház miatt nem tudták visszaszerezni a bábai úrbéresek a földeket, mivel annak értékét szegénységük miatt nem tudták kifizetni. A Palugyai sucsorok az 1806-tól bírt urbáriális házhelyet időközben négy részre osztották. 1818-ban egyedül Bükk László mutatott hajlandóságot a szolgabíró jelenlétében a föld egy részének visszaadására, de csak az ugar nyomásból, a kukoricaföldből már nem.²⁴

A fentebbieket azért is sérelmezte a község lakossága, mert az úrbéres földek után az azt használó nemesek nem akarták kivenni részüket a közterhekből. A bábai bírák eredménytelenül próbálták begyűjteni a föld után fizetendő adót.²⁵ Jellemző, hogy a Kóródi család, miután 1798-ban nemességet kapott, a közterhek alól kibújt, az adó fizetését, a szekerezést stb. azonnal elfelejtették teljesíteni, holott úrbéres házhelyen laktak, s az nem lett adómentes.²⁶

Erőszakos foglalásokról is tudunk. Marada István és János egyenest a nádorhoz fordult, mert erőszakkal távolították el őket úrbéri telkükéről. Ütötték és fojtogatták őket a földesurak (Palugyai Krisztina, Szerdahelyi József, Víz József és Simonnyi József) emberei. Az indok – ami miatt kitétték őket a telekről – azt volt, hogy nem teljesítették az urbáriális szolgáltatást. Maradáék szerint ők éppen hogy 10 nappal többet szolgáltak az előírtnál. Azt is sérelmezték, hogy az urak a telken az általuk felhúzott épület árát nem akarták kifizetni.²⁷

Az egyre gyakrabban előforduló viták miatt Bükk Zsigmond 1827-ben a vármegye leveles ládájából kikérte a községi urbárium másolatát, s felolvastatta azt a lakosok és a birtokos urak előtt.²⁸ Az úrbéresek

21. Uo. IV. A. 501/e. 141/1814.

22. Uo. 1095/1816.

23. Uo. 2358/1818.

24. Uo.

25. Uo. 4277/1817., 2058/1819. és 2097/1840.

26. Uo. 1535/1799.

27. Uo. VII. 1/c. 19. d. 1819. febr. 30-ai nádornak írt panaszos levél.

28. Uo. IV. A. 501/e. 1124/1827.

kezén lévő terület ennek ellenére fogyott. 1840-ben már csak 16 1/2 telek volt a birtokukban, az 1771. évi 18 1/2 telekhez képest. Ekkor 34 úrbéres gazda mellett már 27 úrbéres zsellér élt Bábán.²⁹

A társadalom külön csoportját alkották a zsidók és a cigányok. Számuk azonban mindvégig jelentéktelen volt Bábán.

A falunak zsidó lakosai már a XVIII. század első felében voltak. 1746-ban 10 fő.³⁰ Általában földbérlet révén biztosították megélhetésüket.³¹ 1851-ben 20 zsidó lakosa volt a falunak.³²

A cigányok jelenlétéről a községben 1757-től tudunk. Gombos István, Poczkok Mátyás és bizonyos Bogdányi élt ekkor Bábán. Foglalkozásuk üvegfúvó volt.³³ 1786-ban új telepesekként írták össze őket. Két család lakott ekkor a faluban: Lásbas István és neje, Bodi Mária, illetve Lásbas Mihály és felesége, Bodi Borbála.³⁴

1837-ben már 9 család kereste a kenyerét Bábán, de tartós megtelepedésről körükben még sokáig nem beszélhetünk, bár volt közöttük, aki évek óta Bábán élt. Vándorló életmódjuk legtöbbjüket újra és újra elvitte őket a községből, ugyanakkor a

Cigánykunyhók vályogfallyal, kívülről fűthető kemencével 1930 körül

(MNM. F. 206582. Györffy István, 1934 előtt)

távozók helyére mindig jöttek újak. Az 1837-es összeírás cigány családfői és bábai tartózkodásuk ideje: Notár János (helyi), Dósa Ferenc (helyi), Lakatos János (4 éve), Dósa János (11 éve), Farkas Sándor (3 éve), Illés József (16 éve), Dósa György (8 éve), Dósa József (helyi) és Pakó Ferenc (3 hete). Közülük 3 volt muzsikus, 3 urasági kovács, 2 lókupec és 1 feldolgozó és tapasztó.³⁵

29. Uo. VII. 1/c. 19. d. XVI. 38/1840.

30. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–177. fol.

31. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 1095/1816.

32. Fényes, 1851. I. köt. 60.

33. Bodgál, 1961. MNM. EA. 6806. 1758/59-ben két cigány lakosa volt a községnek: Gombos és Poczkok. Uo. 6817.

34. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/i. 2. d. 1. sz.

35. Bodgál, 1961. MNM. EA. 6816. A vándorló, kóborló cigányokat még a XX. század első felében is időről-időre összeszedték, akiket a hitesek addig őriztek, míg a szolgabíró azokat el nem szálította. Ilyen esetről tudunk Bábán 1929-ben. B.-A.-Z. M. Lt. V. 181. 1. d. 560/1929.

A jobbágy a földesurán kívül az államnak és az egyháznak is adózott. Az egyháznak fizetendő adó tulajdonképpen olyan szolgáltatás volt, amelynek megadását már Szent István törvényei elrendelték. Ezek szerint az évente betakarított termények bizonyos fajtáinak és az évi állatsaporulat tizedrésze az egyháznak járt. A tized negyedrészt a területileg illetékes főesperes, nyolcadrészt a falu plébánosa kapta meg.

A hódoltság után, az 1715-ben felállított állandó hadsereg költségeihez a jobbágyság részben pénzben fizette a hadiadót a hadipénztárba, részben természetben járult hozzá a katonatartáshoz. A legfontosabb állami feladat a hadsereg ellátása volt, s az adóknak ezt kellett szem előtt tartaniuk. A contributiot (hadiadót) nagyrészt természetben szedték be, pénzértéke évenként változott. A contributiot az egyes megyékre a porták száma szerint osztották szét. A megyék az adót ezt követően a megye jobbágyaira adótárgyaik, dicáik, rovásuk arányában vetették ki. Megyénként mintegy 90 tételben állapították meg, hogy a különböző adótárgyak mennyi rovást tesznek ki. Mária Terézia 1772-ben országosan egységessé tette a dica mértékét. Eszerint 4 jobbágy, vagy 8 fiú, testvér, szolga vagy házatlan zsellér, vagy 16 leány, szolgáló, vagy 8 igásökör, fejőstehén, ló, 24 másodf éves növendékmarha, csikó vagy sertés, 40 juh, az I. osztályba sorolt földekből 24 kis magyar hold szántó, 24 kaspás szőlő, 32 kaszás rét, vagy 1 ház, 2 malom, vagy valamilyen mesterségből származó jövedelem képezett egy dicát. Egy-egy jobbágyra tehát több dica is esett, a telkek nagysága, az adózó családi és gazdasági állapota szerint. Egy rovás pénzértékét csak ezután állapították meg. Az adó tehát a jobbágyokat most már személy szerint terhelte. (Az 1841: VIII. tc. ki is mondta, hogy az adó nem a földet terheli.) A dica mindenkori pénzértéke megyénként igen eltérő volt. Egy-egy rovás értéke 1–10 Ft között mozgott.

Az állami adózásnak ez a rendje a jobbágyfelszabadításig érvényben maradt. A polgári korszakban már nemesre és nem nemesre egyaránt vagyona arányában vetették ki a különféle típusú adókat.

A katonákat nem laktanyákban, hanem a városok és falvak lakosainál szállásolták el, s nekik kellett a szálláshelyeket berendezni, fűteni, a katonák ételmezését és lovaik takarmányát biztosítani. Ez volt a porció, amelynek mértékét egységesen határozták meg, de a katonaság mindig többet követelt ennél, ezáltal súlyosbítva az amúgy is nehéz jobbágyterheket. A porció megadásán kívül még arra is kötelezték a jobbágyokat, hogy saját lovaival és szekereivel fuvarozzon a katonaságnak.³⁶

36. Kovács B., 1996. 45–46.

A XVIII–XIX. században ez volt a bábai lakosságra nehezedő egyik legnagyobb teher. Számptalan panaszos levél maradt fenn, ami a katonai terhek elviselhetetlenségéről szól. A katonaság eltartása mázsás súlyként nehezedett a paraszti társadalom vállára. A katonaság ellátása, a porció előteremtése a bíró feladata volt, akinek talán ez volt a legkellemetlenebb dolga a tisztségéből adódó tennivalók közül.³⁷

Nem állami adó volt a háziadó, amelyet a vármegye a XVI. századtól kezdve a saját közigazgatási szükségleteinek fedezésére vetett ki. Ezt az adót nemcsak a jobbágyoktól, hanem az armális és kuriális nemesektől is behajtották.³⁸ Ennek összege változó volt. Olykor, ha például természeti katasztrófák érték a falut – mint 1833-ban, amikor tűzvész pusztított a faluban –, a vármegye ebből elengedett.³⁹

1830-ig az országgyűlések költségei is a jobbágyokat terhelték.

A jobbágyok az utak, hidak, töltések készítésére, karbantartására, vízszabályozásra, megyei közszolgálatok ellátására a vármegye részére közmunkával tartoztak. Ezt 1844-ben szabályozták részletesen. Az egészletes jobbágyokat évente hat, a házatlan zselléreket pedig három gyalognap terhelte.

II. József reformkísérletének összeomlása után a nemesség előjogai újra megerősödtek és alapelemeiben az 1848. évi magyarországi polgári forradalomig változatlanok maradtak. A nemes ember személyi sérthetlensége, a gyakorlatban csupán fikciót jelentő személyes felkelési kötelezettségének fejében élvezett adómentessége, a politikai jogképesség, mentessége a katonáskodás alól és 1844-ig a magasabb közhivatal viselés monopóliuma, a teljes jogú birtok bírhatóság, a nemesi birtokot védő ősiség alapvető nemesi előjogok voltak Magyarországon. E jogok a hatalmas főúrtól a szegény bocskoros nemesig közösek és egyenlők voltak minden nemes számára. Persze az egységes nemesség elve már az elv megfogalmazásától (1514) folyamatosan csorbát szenvedett.

Bábán a környező települések nemesi közösségéhez (Hejőpapi, Nemesbikk stb.) képest kis számban éltek nemesek. Az 1787-es népszámlálás adatai alapján 14 nemes férfi lakosa volt a falunak.⁴⁰

A középkori Magyarországon a nemesség és birtokosság még egymástól elválaszthatatlan fogalmak voltak. A birtoktalan nemesek elszaporodása a török hódoltság korában kezdődött. Végvári katonák, feltörekvő, vagyont szerző mezővárosi mesteremberek és kereskedők, urai-

37. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. III. II. 1078/1776., IV. A. 501/e. 2688/1794. ill. VII. 1/c. 19. d. 1820. nov. 7.

38. Uo. IV. A. 501/e. 113/1849.

39. Uo. 3806/1833.

40. Danyi-Dávid, 1960. 42–43.

kat sokáig, hűségesen szolgáló gazdatisztek, valamint bor- vagy jószágkereskedésből meggazdagodott jobbágygazdák armális levelekkel való nemesítése a XVII. században vált tömegessé. A nemesítési hullám a Rákóczi-szabadságharc után elült, de a nemességbe emelkedés lehetősége sohasem szűnt meg. Erre Bábán egy példát találtunk. A Kóródi család szerzett nemességet 1798-ban.⁴¹

A bábai nemesek között is szép számban találunk egy telkes kismemeseket, akik döntően a mezőgazdaságból éltek, kétkezi munkával maguk művelték meg földjüket. Kezdetben csak keveseknek volt zsellérje, cselédje. A népesség növekedésének következményeként végbement telek-aprózódás, illetve az ezzel járó elszegényedés jelentős feszültségeket gerjesztett körükben. Csak keveseknek sikerült gyarapítani a földjük nagyságát. Ezt – mint korábban láttuk – csak mások kárára teheték. A népesség növekedésével egyre nőtt a birtoktalan nemesek száma, akiknek a szegényes viszonyok között is érvényesült a kiváltságtudata. A kiváltságtudat és a deklasszálódás tényének feszültsége lehet az egyik magyarázata annak, hogy a kismemesség is kivette részét a bűnözésből, hatalmaskodásokból, verekedésekből stb. A XIX. század első felében a község vármegye szerte híres nemesi bajkeverője Orosz Károly volt, de másoknak sem volt oka a „szégyenkezésre”.⁴²

A kismemesek zömének vagyoni, jövedelmi viszonyai semmiben sem különböztek a parasztságtól, a külső szemlélő anyagi kultúrájukban sem látott lényeges eltéréseket. Házaik építőanyaga, mérete, beosztása megegyezett a helybeli parasztházakéval, csak a módosabbak épületét díszítették oszlopok.

A település nemesi összeírását 1841-ből és 1845-ből leltük fel.⁴³ 1841-ben 40, míg 1845-ben 38 nemeset írtak össze a faluban. Az 1841-es összeírásból tudjuk, hogy a 40 fő közül 9-en nem Bábán laktak. Ők a következők: Lónyay László (Oszlár), Bay Gáspár és Sándor (Nagygyörk), Bay Bertalan (Miskolc), Okolitsányi János (Miskolc), báró Sechkendorf Ferdinánd (Sály), Póts Antónia (Nyék), Póts Viktória (Mályi), Szemán István (Kiscsécs) és Kóródi Miklós (Palkonya).⁴⁴ Az 1845-ös összeírás szerint a falu legjelentősebb nemesi birtokosait és telki állományuk nagyságát a következő táblázat szemlélteti.

41. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 1535/1799. ill. XIII. 25. 9. d. 799.

42. Uo. IV. A. 501/e. 1083/1822. Orosz Károly nevét az összes környékbeli település (Csaba, Nyék, Ónod stb.) ismerte. Iszákos, verekedős, kötekedő ember volt, aki tolvajként is hírhedté vált. Többek közt őt és nemes társait (Lőchey Györgyöt és Mihály Lászlót) vádolták a faluban 1822-ben gyűjtogatással.

43. Uo. IV. A. 501/j. 1. d. Bába.

44. Az 1845-ös összeírásban szereplő nemes családok neve a Népesség száma és összetétele című fejezet törzsoikos családjai táblázatában olvasható.

**Bába nagyobb nemes birtokosai és teleknagyságuk 1845-ben
(jövedelmük nagyságának arányában)**

év	majorsági terület		majorsági terület		összes jöv.	
	belső telek	össz. ter. kat. hold	házhelyek száma	zsellérek	Ft.	kr.
Gombos Ágoston	5	318	2 3/4	5	537	45
Bükk Zsigmond	6	263	3 3/16	1	454	7
Bay Gáspár és Sándor	3	253	2	-	415	30
Orczy János	4	265	1/2	-	406	30
Lónyai László	3	263	-	3	401	15
Okolitsányi testvérek	3	198	2 1/2	3	348	45
báró Seckendorf Ferd.	3	191	2 1/2	2	336	-
Orosz Károlyné	2	95	1/2	2	156	-
Bay Bertalan	1 1/2	85	1	1	147	45
Lóchey György	2	81	1/2	3	137	15
Szerdahelyi József	2	82	1/2	1	134	15
Bay Antal	1 1/2	85	-	-	127	30
Bay Sándor	1 1/2	85	-	-	127	30

A nemesek közt jelentős volt a kismemesek száma és aránya. 12 főnek semmilyen nagyságú földje, sem jövedelme nem volt. Ugyancsak 12 fő volt azok száma, akiknek telki állománya 1/4–1 1/4 között mozgott. Éves jövedelmük 3–36 forint között volt, ami nagyon szerény megélhetést biztosított számukra. A 38 nemes közül összesen 10 fő rendelkezett úrbéri telki állománnyal, illetve úrbéri népességgel. A nagy többség saját maga gondoskodott a családjá megélhetéséről, legtöbbször a helyi uradalmakban elhelyezkedve, oda elszegődve. Az 1848-as jobbágyszabályozás után ez a réteg beolvadt a felszabaduló parasztságba.⁴⁵

A kibontakozó kapitalizmustól napjainkig

A személyi szabadság megadásával együtt járó kötelező örökváltságot 1848 márciusában az országgyűlésen elfogadott és áprilisban szentesített törvények mondták ki (1848: IX–XIII. tc.). A kötelező örökváltság azt is jelentette, hogy az addig jobbágyparaszti használatban lévő földből az úrbéres, illetve az azt pótló szerződéssel birtokolt területek „elvesztéséért” a földesúrnak állami kárpótlást ígértek. Az önkényuralom első lépései közé tartozott az 1848 tavasza után hozott intézkedések hatályon kívül helyezése, ami azonban a jobbágyszabályozást nem érintette.

45. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 1/c. 19. d.

Mielőtt a település társadalmi tagozódását tovább vizsgálnánk, szükséges néhány dolgot felvázolnunk. A „jobbágy” fogalom helyébe lépő „paraszt” szó szűkebb értelemben foglalkozást jelöl: paraszt az, aki önálló mezőgazdasági termelésből él. E meghatározás alapján a földjét maga művelő kismemesség is betagozódott a parasztság felső rétegében. Ez áll Hejőbábara is.

Magyarországon a kortársak és a történészek is – eredete, lakóhelye, megélhetésének forrása, s nagyrészt életmódja és mentalitása alapján – a fogalmat tágabban értelmezve, a parasztság körébe számítják a mezőgazdasági bérmunkás rétegeket is.⁴⁶ Az analógia alapján a XIX. század második felétől Hejőbába társadalmának döntő részét a volt nemesek és a jobbágyok, zsellérek összeolvadásából létrejött parasztság alkotta.

A parasztbirtok felső határának a statisztikák a 100 kat. holdat tekintették. (A fölött úri birtokról beszéltek, bár ezerszámra voltak ennél több földdel rendelkező parasztnábobok és ennél kevesebbet bíró urak is.) A birtokos parasztság alsó határát az ötholdasoknál szokás meghúzni: ekkora terület mellett még lehetett a saját föld a megélhetés fő forrása.

1910-ben Magyarországon még mindig minden negyedik kereső (családtaggal együtt az összlakosság 38 %-a) élt önálló mezőgazdasági kistermelésből. Az 1 millió 600 ezer családból álló parasztságot (családtaggal együtt 7 millió fő) nemcsak a birtoktalanoktól választotta el széles szakadék, de a kívülálló szemében többé-kevésbé egységes osztályt belülről is mély árkok szabdalják. A legfontosabb rendezőelv a birtoknagyság volt, de az állatállomány nagysága, a béres- vagy cselédtartás ténye, a gazdálkodás módja, az örökösödés rendje, a nemzetiség és a vallás szintén választóvonalat húzott. Az eltérő természeti adottságok és a piacra jutás különböző lehetőségei is hatalmas különbséget eredményeztek.⁴⁷

A tagosítások lezárulásával (Bábán 1858-ban) a volt nemesi saját kezelésű birtok mellett a korábbi jobbágyparaszti telkek döntő többsége is polgári tulajdonúvá vált. A volt úrbéri telkek nagysága 12 5/12 volt, ami után összesen 607 kat. holdnyi terület került a volt úrbéresek, azaz 31 telkes gazda és 18 zsellér (ebből 3 úrbéres, a többi a felperes birtokos urak által majorságinak tekintett) kezébe. A törvény szerint csak 484 hold terület járt volna nekik, ezért a 123 holdas különbséget az ún. maradványföldről kapták a volt úrbéresek.⁴⁸

46. Fónagy, 2001. 181.

47. Uo. 181–182.

48. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 1/c. 19. d. Tagosítási periratok. A tagosítás lezárása után elkészítették és hitelesítették a település föld- (telek)könyvét, azt azonban a levéltárakban nem leltük fel, ami nehezítette a téma feldolgozását.

Hejőbábán 1865-ben, a tagosítások lezárulásával 9 nagybirtok és 91 kisbirtok volt.⁴⁹

A falu nagyobb birtokosai a XIX. század végén, 1893-ban a következők voltak: Bükk-Sebe Alapítvány (936 kat. hold), Orczy Gyula (372 kat. hold), Bay Bertalan (180 kat. hold), Okolicsányi Emánuelné (208 kat. hold), Bay Géza (180 kat. hold), Sebők Antalné (129 kat. hold) és Bay Barna (125 kat. hold).⁵⁰

A képzeletbeli társadalmi ranglétrán őket a gazdag parasztek követték. A birtoknagyság szerinti tagolódást követve, a paraszti társadalom csúcsát az 50–100 hold közötti, gazdag paraszti réteg alkotta. Bábán ez a birtokos parasztság igen kis számú volt, csupán néhány család tartozott ide. Az eleve több földdel, nagyobb állatállománnyal rendelkező nemesek a birtokrendezésből megerősödve kerültek ki, korán és aktívan bekapcsolódott a tőkés áruterelésbe. Ez a réteg használta ki legsikeresebben a gabona konjunktúrát. Törekvésük a birtok további gyarapítására irányult. Ők voltak a községben a hatalom első számú birtokosai, állandó cselédek, munkatorlódások idején napszamosaik voltak. Párvalasztásban, társas érintkezésben elzárkóztak a szegényebb paraszti rétegektől. A mezőgazdasági munkában maguk is részt vettek. Gyermeküket taníttatták.

A 20–50 kat. holdnyi birtokkal rendelkezők alkották a középparaszti réteget a faluban. Általában az ő gazdaságuk is alkalmazott egy-két cselédet, napszamosot, s ez fontos megkülönböztető jegy volt a kisparasztsággal szemben. Ők is a település tekintélyesebb lakosai közé tartoztak. Gyermeküket néha már iskoláztatták. Hangadók voltak az iskolaszékben, a presbitériumi üléseken és a községházán.

A kisparaszti rétegbe az 5–20 kat. hold birtokkal rendelkezők tartoztak. Személyi összetételük szinte folyamatosan változott. Életszínvonaluk tartalékok híján, a jó és rossz termések függvénye volt. A földjüket maguk művelték, sőt családjuk egyik-másik tagja már kénytelen volt napszamosként vagy cselédként elhelyezkedni, hogy a szűkös megélhetést biztosítsa. Öntudatának forrása az volt, hogy a maga uraként élt és dolgozott. Korabeli becslés szerint egy átlagos 10 holdas parasztcsalád jövedelme a városi szakmunkáséval állott egy szinten.

A törpebirtokosok tették ki Bábán a parasztság nagy részét. Ők már képtelenek voltak önálló gazdálkodásra, de apró „birtokuk”, a tulajdonosi lét illúziója a faluhoz kötötte őket a nagyobb birtokosok olcsó munkaerő-tartalékát képezve. Náluk gyakran már csak a feleség és a gyere-

49. Magyarország művelési ágai szerinti terjedelme és földjövödelme, 1865. 100.

50. Baross-Németh, 1898. 101.

kek művelték a földet, a családfő napszámmal, aratással, pásztorkodással teremtette elő a létfenntartási költségeket.

Az 1 kat. holdnál kevesebb földdel rendelkezők a parasztság népes rétegét alkották Bábán. Cselédként, bérmunkásként, napszámosként dolgoztak. Életük és munkavégzésük állandó, szigorú ellenőrzés alatt zajlott. Az 1976: 13. tc., az ún. „cseléd törvény” a cselédet gazdai hatalom alá rendelte, megengedte a testi fenyegetését, gyakorlatilag lehetetlenné tette számára a munkaviszony felmondását az éves szerződés lejártáig. Az 1907: 44. tc., az ún. „deresztörvény” orvosolta ugyan a polgári jogegyenlőség legsúlyosabb sérelmeit, de továbbra is korlátozta a cseléd személyes szabadságát. A gazdasági cseléd számára a munka gyakorlatilag azonos volt az étellel. Az állatokkal foglalkozók számára a pihenőnap ismeretlen fogalom volt, legfeljebb az udvaron, vagy istálló küszöbén átbeszélgetett szabad órákról lehetett szó.

A gazdasági cseléd ugyanakkor – mintegy cserébe az elvesztett személyes szabadságáért – legalább a létfenntartás feltételeinek minimuma felől biztosítva volt. Munkaadója fedelet adott feje fölé, s mivel konvenciójának (bérének) túlnyomó részét természetben: élelmiszerben, ruházatban, tüzelőben kapta meg, legalább az éhenhalástól nem kellett tartania. Bár formálisan egy évre szegődött, többségük hosszú ideig, nem ritkán élete végéig ugyanannak az uradalomnak a szolgálatában állt.

Valamivel szabadabban, ugyanakkor nagyobb egzisztenciális bizonytalanságban élt a mezőgazdasági munkásság másik része, az idénymunkások. E réteg nagysága és összetétele szinte folyamatosan változott. Megnevezésükre a végzett munka, vagy az alkalmazás, illetve a bérfizetés jellege szerint számos kifejezést használtak: nap- vagy hószámos, summás, részes arató.

Az agrárproletariátus helyzetének nyomorúsága – a szegényes életviszonyok mellett – a kiszolgáltatottságban ragadható meg, amely a szegényparasztság számbeli szaporodásával még fokozódott is. A munkáért, cselédhelyért, részes aratásért, téli favágásért sorban álló szegény ember mintegy zsellére (sok helyen így is hívták) lett a földbirtokosnak vagy a gazdag parasztnak.⁵¹

A tradicionális mezőgazdálkodást folytató Hejőbábán a népesség túlnyomó hányada a mezőgazdálkodásban (őstermelésben) talált munkalehetőséget. Eltekintve néhány falusi ipart művelő mesterembertől, néhány értelmiségi pályán elhelyezkedőtől, a XIX. században a lakosság egésze a mezőgazdaságból élt.

51. Fónagy, 2001. 185–186.

A XIX–XX. század fordulóját követő évtizedekben a foglalkoztatottság szerkezete Hejőbábán alig változott. A közlekedésben, kereskedelemben és a közszolgáltatban, de még az iparban is kevesen dolgoztak, a népesség eltartásában ezen ágazatok messze elmaradtak a kívánatostól. Foglalkozási átrétegződésről a XX. század első felében még egyáltalán nem beszélhetünk. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy 1949-ben a mezőgazdaságból élők aránya még mindig igen magas volt, több mint 70 %, ami közel kétszeresen múlta felül a korabeli országos átlagot.⁵²

Hejőbába népességének népgazdasági ágankénti megoszlása

év	mezőgazd.		ipari		közlekedési		kereskedelmi		egyéb		összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
összes népesség												
1900	725	74,2	128	13,1	1	0,1	17	1,7	106	10,9	977	100
1930	872	73	152	12,7	11	0,9	17	1,4	143	12	1195	100
1941	887	65,3	291	21,4	48	3,5	28	2,1	104	7,7	1358	100
1949	1030	70,5	134	9,2	117	8	14	1	166	11,3	1461	100
1960	709	41,2	442	25,6	190	11	59	3,4	324	18,8	1724	100
kereső népesség												
1900	272	72,1	43	11,4	1	0,3	3	0,8	58	15,4	377	100
1930	360	73,6	54	11,1	5	1	8	1,6	62	12,7	489	100
1941	397	70,4	93	16,5	16	2,8	8	1,4	50	8,9	564	100
1949	476	72,6	59	9	44	6,6	5	0,8	72	11	656	100
1960	397	51,7	163	21,2	68	8,9	28	3,6	112	14,6	768	100

Az 1930-as évekre az 1860-as évekhez képest az egyéni bortokosok száma a birtokaprózódásoknak köszönhetően jelentősen megnőtt. Ez a növekedés azonban ellentmondásoktól nem volt mentes. Csökkent a falu gazdag parasztjainak száma. Az ő földjeiket felvásárolva nőtt a középparasztok és a kisparasztok száma. Csökkent a kisbirtokosok, míg jelentősen nőtt az 1. kat. holdnál kisebb földterületet magáénak tudók rétege.⁵³

52. Varga, 1970. 229. A táblázat adatai uo.

53. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben, 1936. 222–223. A táblázat adatai uo.

Hejőbába mezőgazdasági népességének földbirtok területe és száma 1935-ben

	A földbirtokok birtoknagyságcsoporthoz szerint								
	1 kat. holdnál kisebb		1-5	5-50	50-100	100-500	500- 1000	1000 felett	össze- sen
	szántóföld nélkül	szántó- földdel	kat. holdas						
földbirtokok száma	122	59	101	57	3	2	2	-	346
%	35,3	17	29,2	16,5	0,8	0,6	0,6	-	100
földbirtokok területe	35	30	227	754	178	575	1441	-	3240
%	1,1	0,9	7	23,3	5,5	17,7	44,5	-	100

A mezőgazdasági népesség megoszlása a XX. század közepén Hejőbábán⁵⁴

népesség csoport	1941				1949			
	összes. nép		kereső nép		összes. nép		kereső nép	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1 kat. hold alatt	74	8,3	38	9,7	10	1	9	1,9
1-5 kat. hold	100	11,3	58	14,6	278	27	138	29
5-10 kat. hold	35	3,9	24	6	531	51,6	241	50,7
10-20 kat. hold	41	4,6	19	4,8	50	4,8	21	4,4
20-100 kat. hold	22	2,4	11	2,7	24	2,3	13	2,7
100 kat. hold felett	9	1	6	1,5	2	0,2	1	0,2
együtt	281	31,8	156	39,3	895	86,9	423	88,9
egyéb őstermelő	3	0,3	1	0,2	3	0,3	1	0,2
gazd-i tisztviselő	-	-	-	-	1	0,1	1	0,2
gazd-i cseléd	250	28,1	94	23,8	37	3,6	13	2,7
gazd-i munkás, napsz.	353	39,8	146	36,7	94	9,1	38	8
egyéb mg-i főfogl. együtt	606	68,2	241	60,7	135	13,1	53	11,1
összesen	887	100	397	100	1030	100	476	100

1941-ben gyakorlatilag a mezőgazdasági népesség több mint kétharmada 1 kat. hold alatti földterülettel vagy egyáltalán nem rendelkezett földdel. Gazdasági munkás, napszámos, cseléd volt. Nagyobb birtokosknál, illetve más településeken vállaltak munkát. Gyakori volt, hogy

54. Varga, 1970. 229.

„felesbe” művelték meg a középparasztok földjét. Bizonyos rangsorszerű megkülönböztetés náluk is mutatkozott, ami a munkakörből és fizettségéből adódott.

Az uradalmi iparos: a gépész, kerékgyártó és traktoros előbbre való volt, mint a tanyagazda, béresgazda és számadójuhász. A kerülők, akik a határt járták és a napszamosokat ellenőrizték, utánuk következtek. Majd a juhászok jöttek, őket a kocsisok követték, akik között kiemelt személy volt a parádéskocsis. A mindenes, az intéző házkörűli gazdaságában dolgozott. Jóval nehezebb sora volt a felsoroltaknál a béreseknek. Kevesebb volt a kommenciójuk, de a legtöbbet ők dolgoztak. Munkaidejük napkeltétől napnyugtáig, látástól vakulásig tartott. A nagybirtok munkaerő-szükségletét biztosították a cselédek is. Az intéző és a cselédek teheneit, sertéseit a csordás és a kondás őrizte, akik a legelesettebbek voltak. Ez a sors általában csak annak jutott, akinek valami testi fogyatékosága volt.

A község kis- és középparaszti rétege viszonylag nagy számú volt, de nagy egyéni különbséggel körükben. A földterület nagysága, gépesítettsége, igaerővel való ellátottsága nagy vagyoni különbségeket takart. A módosabbak magukat nemzeti úrnak szólították. Tényleges középbirtoka vagy nagybirtoka Bábán keveseknek volt. Meggazdagodásukat elősegítette az 1920-as évek gazdasági konjunktúrája.

A falu nagyobb birtokosa volt – az alapítványon kívül – 1931-ben: Orczy Zoltán (517 kat. hold), Bay Bertalan (373 kat. hold) és Tarnay Gyula (206 kat. hold).⁵⁵ Bay Bertalan családja az 1860-as évektől tudatosan vásárolta fel a rokonság és más birtokosok bábai földjeit. Ugyanez vonatkozott az Orczy családra is.⁵⁶

A birtokok gyakorta cseréltek gazdát öröklés, házasság vagy adás-vétel útján. 1939-ben a község nagyobb birtokosai között találjuk dr. Orczy Lászlót és Istvánt (574 kat. hold), Jármay Aladárnét (374 kat. hold) és dr. Tarnay Gyulánét (222 kat. hold).⁵⁷

A község társadalomrajzához tartozik a lakosság foglalkozás szerinti tagolódása is. A különböző foglalkozást, tevékenységet, falusi hivatalt betöltők egyéni portréja egy-egy színfoltját alkotják e tarka társadalomnak. A lakosság nem paraszti vagy csak részben paraszti foglalkozást folytatók csoportjába tartoztak az értelmiségiek, a boltos, a mézszáros, a kocsmáros, a jegyző, a pap, a kántor, a tanító, az éjjeliőr, a kézművesek és a mesteremberek stb.

55. Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára, 1931. 106.

56. Pestovics, 2000. 109–110. és 135–136.

57. Csikvári, 1939. 64.

1931-ben Bába iparosai, kereskedői, mesteremberei a következők voltak. Ácsok: Marada Károly, Márton József, G. Molnár János és Tóth András; asztalos: Demeter János; baromfikereskedő: Olej Lajosné; betonáru-, fa- és terménykereskedő: Kóródy Dániel; cipészek: Csapó Gyula és Czicze József; kerékgyártó: Tóth József; kovács: Frózsai Gábor, Juhász József és Szarka József; szabó: Kompassz Pál; szatócs: Kohn Hermann, Schwarcz Lipót és Márton Józsefné.⁵⁸

A II. világháború után bekövetkező földosztás tovább erősítette Hejőbába mezőgazdasági jellegét. 1945-ben a Nemzeti Bizottság jelentése szerint 3 nagybirtok volt a faluban, míg a lakosságnak 95 %-a törpebirtokos vagy cseléd volt.⁵⁹ 1949-re emelkedett a földbirtokkal rendelkezők száma és a népességen belüli aránya. Ez azonban csak rövid távú volt. A szocializmus évtizedeiben bekövetkezett gazdasági, társadalmi és politikai változások a község paraszti társadalmát, annak birtokszerkezetét alapjaiban változtatták meg.

Az 1950-es években elkezdődött a község társadalmának teljes átrétegződése. Jelentősen csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma, ugyanakkor nagyarányú növekedés figyelhető meg a többi gazdasági szektorban. 1960-ban a népesség 41,2 %-a mezőgazdaságból, 25,6 %-a az iparból, 11 %-a közlekedésből, 3,4 %-a kereskedelemről, míg 18,8 %-a más gazdasági ágazatokból biztosította maga és családja megélhetését.⁶⁰

A XX. század utolsó évtizedeiben a település társadalmának átrétegződése tovább folytatódott. Megváltozott az aktív és inaktív keresők száma, az aktív keresők fokozatos csökkenését mutatva.

A népesség gazdasági aktivitása társadalmi és gazdasági szempontból is kiemelkedően fontos, hiszen a népesség abszolút többsége számára ez alapozza meg a rendszeres jövedelemszerzés lehetőségét – ezáltal a kialakítható életszínvonalat, részben az életkörülményeket –, ettől függ a keresők és eltartottak aránya, amely – családi és társadalmi szempontból is – a megszerzett jövedelmek felhasználását nagyban befolyásolja.

A gazdasági aktivitás a munkaképes korú népesség számától, valamint a munkaerő-kereslet alakulásától függ. Az aktív keresők számának második világháborút követő növekedésében alapvetően a nők tömeges munkavállalása játszott szerepet. Az inaktív keresők állományának alakulásában pedig az játszott közre, hogy az 1950-es évek második felétől a munkások és alkalmazottak teljes körét bevonták a társadalombiz-

58. Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára, 1931. 106.

59. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 62. 1. d. 1945. aug. 26.

60. Varga, 1970. 229.

tosításba, és így nyugdíj jogosultakká váltak. A mezőgazdaság nagyüzemi átszervezésének befejezése (1962) után a társadalombiztosítás kiterjedt az idős mezőgazdasági keresőkre is. Ugyancsak gyarapította az inaktív keresők számát és arányát a népesedési politikai intézkedések következtében életbe lépett gyermekgondozási segély, illetve -díj is.

Hejőbába múltbéli agrárjellegű gazdasága a XX. század utolsó évtizedeire ipari-agrár jellegűvé vált. Ez tükröződik 1990-ben az aktív keresők gazdasági ágak szerinti megoszlásában is.⁶¹

Aktív keresők népgazdasági ágak szerinti megoszlása Hejőbábán

év	népesség			népgazdasági ág											
	száma	aktív keresők	össz. %-ban	ipar		építőipar		mezőgazd.		közl. és posta		keresk.		egyéb	
				fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1960	1724	768	44,5	141	18,4	22	2,9	425	55,3	68	8,9	28	3,6	84	10,9
1970	1706	612	35,9	193	31,5	31	5,1	232	37,9	53	8,7	42	6,8	61	10
1980	1762	688	39	297	43,2	48	7	131	19	48	7	40	5,8	124	18
1990	1886	630	33,4	278	44,1	16	2,6	107	17	44	7	21	3,3	164	26
1990*					31		6,9		15,3	46,8					

A Kádár-korszakban a társadalmi modernizáció döntő szakasza lezajlott. A hagyományos paraszti társadalom végleg felbomlott. A gazdasági aktivitás a munkaképes korú népesség számától, valamint a munkaerő-kereslet alakulásától függött. A község múltbéli agrárjellege megszűnt. 1990-ben már csak a lakosság 17 %-a dolgozott a mezőgazdaságban, 44 %-a az iparban, míg 39 %-a más gazdasági ágakban biztosította maga és családja megélhetését.⁶²

61. Az 1990. évi népszámlálás. 7. B.-A.-Z. megyei adatai, 1992. 460–461.

62. Uo.

**Aktív keresők gazdasági és nemek szerinti megoszlása
Hejőbábán 1990-ben**

népgazdasági ág	férfi		nő		összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
ipar	188	50,4	90	35	278	44,1
építőipar	14	3,8	2	0,8	16	2,6
mg. és erdőgazdálkodás	73	19,6	34	13,2	107	17
közlekedés, posta, távközlés	36	9,7	8	3,1	44	7
kereskedelem	7	1,9	14	5,4	21	3,3
vízgazdálkodás	2	0,5	2	0,8	4	0,6
egyéb anyagi tevékenység	-	-	-	-	-	-
személyi és gazd. szolgáltatás	8	2,1	2	0,8	10	1,6
eü.-i, szociális és kult. szolg.	22	5,9	84	32,7	106	16,8
közösségi, közig. és egyéb szolg.	23	6,1	21	8,2	44	7
összesen	373	100	257	100	630	100

Az elmúlt évtizedben a társadalmi különbségeket a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely, réteg- és életmódformáló különbségek adják. Ebben megjelennek a jövedelemkülönbségek, az életkörülmények (például a lakás és felszereltségének differenciái, a tartós fogyasztási javak birtoklásának mennyiségi és minőségi különbségei, a kulturális színvonal és igények, valamint kielégítettségük differenciái). Ezek a tényezők, valamint a rendszerváltás után beindult folyamatok egy erősen rétegzett társadalom létrejöttét segítették elő a faluban.

XIII. Gazdálkodás-, gazdaságtörténet

Határhasználat, a falusi gazdálkodás kialakulása, annak jellemzői

A falu népének élete összenőtt határának kialakulásával. A határ kialakításáért, az erdőtől, a mocsártól való elhódításáért folytatott harcok mélyen gyökerező közösségi érzést szültek a falu népében.

A föld birtoklásának legősibb formája a földközösség volt. A közösség jelölte ki a szántónak feltörendő földet és osztotta fel – rendszerint nyilvetéssel – annyi részre, ahány tagja volt. Kezdetben a földet vadtalajváltó rendszerben művelték. Ez azt jelentette, hogy sem a művelés alá vett terület nagysága, sem a talajváltás időtartama nem volt meghatározva. A földet addig művelték, amíg az ki nem merült. Ekkor más helyen fogtak fel területet szántónak. A nemzetségi földközösségek településformája ekkor a mozgó sátorfalu volt.

A földművelésre való áttéréssel, az állandó (helyhez kötött) falu kialakulásával a határirtoklás formája a falusi földközösség lett. A Bábán letelepülő parasztek a kialakított belsőtelveken laktak és onnan jártak ki a határba földet művelni, amelyet földközösségben birtokoltak. A föld birtokosai a földesurak voltak, de annak nagy részét közvetlenül a parasztek használták. A szántónak és rétnak kiszemelt területet minőség és a falutól való távolság alapján táblákra, dűlőkre, járásokra osztották, amelyekből a közösség tagjai egyenlő jogon részesültek. A parcellák kiosztása a parasztszaladok között rendszeren nyilvetéssel történt. A falu legrégebbi szántói a településtől keletre, illetve közvetlenül a lakott terület mellett helyezkedtek el: Nagy temető, Tövisköz, Háromszögű lapos, Szögedi útra járó, Szálláshely és Adomány part.¹

A falutól távol eső földeken „szabad” vagy „első” foglalás alapján osztás és sorolás nélkül bárki annyit szánthatott fel, amennyit meg tudott

1. Lásd a Község néveredete és helynevei című fejezetnél.

művelni. A családok ideiglenes parcelláit csak egy keskeny, felszántatlan, füves mezsgye választotta el egymástól.

A földközösség legjellemzőbb vonása a határ időszakonként való újraszabása. A szabad gazdálkodás, a termények tetszés szerinti cserélgetése és a parcellák pihentetése akadályozta a faluközösség érdekeit, ezért szükségessé vált a nyomás- vagy vetőkényszer bevezetése. A közösség megszabta, hogy tagjai mikor, mit és hol vessenek. Erre azért volt szükség, mert dűlőutak hiányában csak egymás földjén át lehetett közlekedni. Ez pedig kölcsönös kártételek nélkül csak úgy volt lehetséges, ha a szomszédok ugyanazt a növényt termelték és a szükséges gazdasági munkákat ugyanazon időben végezték el. Az ugar és a tarló is csak akkor szolgálhatott a község állatainak legelőül, ha nem voltak közbeékelődő földdarabok, melyeken más termett és az aratás egyszerre ment végbe. A nyomáskényszer a település nemesi birtokosaira is vonatkozott.

Nyomásnak azért hívták, mert a szántóföldet, amikor ugarban volt jószággal, csordával legeltették, azok azt letaposták, lenyomták. Latin neve, a „calcatura” is taposást jelent. A háromnyomásos rendszerben a szántóföld 1/3-a őszi vetés, 1/3-a tavaszi vetés alá került, 1/3-a pedig ugar maradt. Az ugarszántás a gyomot kiölte, s módot adott a földnek arra, hogy hosszabb ideig, rendszeren egy évig bevetetlenül pihenjen. A kizöldült gyomot az állatokkal lelegeltették.

A földközösségi övezeten kívül eső terjeszkedésnek leggyakoribb formája az irtás volt. Az irtás nyomán visszahúzódott a rét és az erdő. Az irtás nehéz, kitarító munkát követelt. Ebből következett, hogy a jobbágság az irtás útján nyert földekkel szabadabban rendelkezett, mint eredeti jobbágytelkeivel. Az irtott földek után a földesúr sem követelt terményjáradékot. A XVI. században még jelentős nagyságú erdők voltak a település körül. Utóbb ezek egyre jobban visszaszorultak, s a fák helyét szántók, mezők, legelők vették át. A XVIII. század elején makktermő erdő már csak kettő volt a falu körül. A lakosok a tűzifa igényüket egyre inkább csak fűzesekből tudták biztosítani.²

A lélekszám emelkedése és a termelőerők fejlődése együtt járt a művelés alá vont határ növekedésével. Ekkor a lakosok megélhetését a mezőgazdaság már nemcsak biztosítani tudta, de azok piacra is termelhettek.

A telkes jobbágy gazdálkodásának alapja a földesúri birtokhoz tartozó megművelt jobbágytelek (sessio) volt, amelynek nagysága vidékenként és talajviszonyok szerint változott. A XIV–XV. században még 10–60 holdat tett ki. Egy-egy egész telek átlagos mennyiségű szántó-

2. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. III. I. 128/1/2/1715. 28. fol.

földtartozéka 20–30 holdban jelölhető meg. A telekaprozódás előrehaladtával egy féltelkes jobbágycsalád 10–15, negyedtelkes 5–7,5 holdon folytathatott szántóföldi gazdálkodást. A nyomásos rendszerben ténylegesen hasznosítható föld azonban ennek töredéke volt. A jobbágytelekhez a faluban belsőség: ház, udvar, istálló, veteményeskert, a határban szántó, rét és kaszáló tartozott. A szántót, erdőt és legelőt faluközösségekben használták.³

A telek megmunkálásához állatállományra és gazdasági felszerelésekre (eke, szekér stb.) volt szükség. Ekéje a drága vasalkatrész miatt csak kevés parasztnak volt, ezért – a föld közös használatához hasonlóan – az eke közös használatára is rákényszerültek. Egy ekéhez 8–10 ökör tartozott. Minthogy egy szegényebb családnak ennyi ökre nem volt, a parasztnak másod-, harmadmagával kellett társulnia a szántáshoz.

A mezőgazdaság különböző munkáit évről évre ugyanazokon a napokon végezték (jeles napok). A szántást a vetés követte. A vetés úgy történt, hogy a magvető a vállára akasztott kendőből vagy átalvetőből szórta a magot, mialatt a barázdák irányában lassan előrehaladt. Az elhintett mag betakarásához ág-, illetve túskeboronát használtak. Az aratás tartama elég széles időhatárt ölelt fel és legkésőbb Péter-Pálkor indult meg. A gabona levágása főleg sarlóval történt, ami igen szaporátlan munka volt. A kevésbé kötött és csomóba rakott gabona neve országosan a kepe volt. A behordás nagy igaerőt igényelt, azért azt közösen végezték. Az összehordott gabonacsomókat vagy a csűrökben tárolták, vagy a szabad ég alatt asztagokban tartották. A cséplés novemberben kezdődött és főleg a hidegebb őszi és téli hónapokban folyt. A kicséplelt gabonát nagyméretű hombárokban és vermekben helyezték el.⁴

A jobbágytelek apáról fiúra szállott, elhalálozás esetén a jobbágy özvegye és gyermekei a telken maradtak. Ha az özvegy férjhez ment, férje a jobbágytelken gazdálkodhatott. A jobbágy fiai atyjuk halála után közösen művelték a telket. A jobbágy háza és irtásból szerzett parcellái felett szabadon rendelkezett, de egyéb javai átruházásához földesúri engedélyre, beleegyezésre volt szükség. A jobbágybirtok az öröklés folytán egyre gyakrabban lett féltelkessé, negyedtelkessé és további osztódás révén a parasztság egy része zsellérsorba süllyedt. A fenti körülmény a jobbágyot arra ösztönözte, hogy növelje a megművelhető föld mennyiségét. Erre a már említett irtás mellett a földbérlet nyújtott lehetőséget. Földeket mind saját földesurától, mind másoktól szerződéssel vett bérbe.

3. Engel-Kristó-Kubinyi, 1998. 27.

4. Eperjessy, 1966. 172–174.

Így kerültek jobbágyi bérletbe előbb a felbomlott prédiomok, utóbb pedig a pusztává vált telkek. A földbérlet fejében természetbeni vagy pénzbeli szolgáltatás járt.

A jobbágytelek általában képes volt bizonyos felesleg megtermelésére, de rossz termés esetén a megtermelt mennyiség még az önellátás igényeit is alig-alig fedezte. A jobbágyháztartás pénzbeli bevétele elsősorban az állatállomány értékesítéséből származott. Az állatokat kezdetben az év nagy részében a szabad ég alatt tartották, gyakran télen is. A földművelésben elsősorban az ökröket használták, hisz igaerő nélkül nem lehetett földművelést folytatni. Hasznát látták az állatállománynak az élelmezésben és a ruházzkodásban is.

A történeti múltban, különösen a török háborúk idején, a megélhetés legfontosabb alapja az állattartás volt. A lábon járó vagyron menthető volt a fosztogató katonáktól, a nagy kiterjedésű határban el lehetett rejteni az adószedők, vagyonösszeírók elől. Adataink a bábai állattenyésztésről eléggé hézagosak. Csak az elszórt adatokból alkothatunk valamiféle képet a mezőgazdaság ezen ágának jellemzőiről.

A XVII. században juh és szarvasmarha legelt a helyi legelőkön. Valószínű, hogy a szarvasmarhák és a juhok mellett lovat is tenyésztettek, a szegényebbek tejelő állatként pedig kecskét tartottak. A korabeli erdők a sertéstartáshoz nyújtottak kedvező feltételeket. A makkoltatást a földesurak általában a jobbágyoktól eltiltották, de azok azt annak ellenére gyakorolták. Az udvarokat gazdag baromfiállomány népesítette be.⁵ Néhány család méhészkedéssel is foglalkozott.⁶

A XVI–XVII. században a lakosok táplálék-kiegészítésében a halászatnak is fontos szerepe lehetett. A Hejő-patak bábai ágában vélhetően a helybeliek is halásztak.

A földművelés sokáig az állattenyésztés mögött foglalt helyet. A XVI. században, a határban leginkább búzát, kölest és árpát vetettek. Egy eke által egy nap alatt felszántható területnek, vagyis egy hold földnek köbös volt a neve. Egy holdba ugyanis egy köből magot vetettek.⁷

Bába középkori történetében a szántóművelés és az állattenyésztés mellett, a szőlőtermelésről is van tudomásunk. Mivel a jobbágytelektől függetlenül lehetett birtokolni, az is hozzájuthatott, aki nem bírt telekkel. A földesúr a szőlő felett is gyakorolta jogait, járadékköteles volt, forgalma mégis sokkal szabadabb volt a teleknél. A jól eladható bort termő

5. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. 1578–1697 közötti források elszórt adataiból.

6. N. Kiss, 1960. 213.

7. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. XVIII. I. 99/1579. ill. N. Kiss, 1960. 213.

szőlő kisebb területen nagyobb népességet tudott eltartani, mint a szántóföldi művelés vagy a nagy legelőterületet igénylő állattartás. A XVI. század végén a helyi gazdáknak a környező településeken volt szőlője, így például Nyéken és Emődön.⁸

A szőlőtermelésnek a török pusztítás vetett véget. A mezőkeresztesi csata (1596) után a szőlőművelésben az egész járásban katasztrofális visszaesés tapasztalható. A Muhi adókerület 35 falujából mindösszesen tíz vészelt át valamelyes épséggel a török pusztítást. Ezek a következők: Kisfalud, Oszlár, Ároktó, Szeged, Szederkény, Aranyos, Harsány, Kisgyőr, Muhi és Keszwh.⁹

A XVIII. század elejétől a jobbágyfelszabadításig

A XVII. század végén a bábai határt leginkább állattartásra használták. Jórészt a szomszédos települések lakói legeltettek itt, de egyre növekedett a Bábán megtelepedettek és a gazdálkodást elkezdők száma is.¹⁰

A XVIII. század első felében fokozatosan gyarapodott Bába népessége, ami nagyobb méretű élelmiszerbázist igényelt. Ez azzal járt, hogy nőtt a művelt föld kiterjedése. A helybeliek az amúgy is kicsiny erdőket folyamatosan irtották, a legelőket feltörték. 1716-ban a Platthy inventáriumában ezt olvashatjuk: „Az felső két telek hátulján vagy egy darab erdő tölgyfából álló, tilalmas, de az igen hordják.”¹¹ 1729-ben már csak két erdeje volt a községnek. Egyik a falu mellett, a Szilvástól a Telekre járó úton át az Adományig terjedt. A másik, a Hejő ér túloldalán Nemesbikk felé, ami a Délőig tartott.¹² Új legelők, gabonátlak születtek, amire hatással volt a korszak javuló agrártermelése is, ezen belül főleg a gabonatermelés ár- és költségviszonyai. Az uradalmak kiépülésével (Bükk, Bay) Bábán sem maradt olyan föld, ami jogilag sehova nem tartozott.¹³

Az uradalmak szempontjából a folyamatos területnövekedés a XVIII. században azt jelentette, hogy a majorsági üzem mérete egyre szélesedett. A majorság, ami érdekelt volt a piaci lehetőségek kihasználásában, eleinte a nem művelt területek feltörésével, illetve más földterületek bérbevételével, később pedig a közös haszonvételű területek fokozottabb

8. Uo. XXXII. 7. 368. d. Borsod vm. dézsmajegyzékei 1594.

9. Takács-Kovács, 1998. 90–92.

10. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. X. III. 119/1648., X. III. 136/1650., X. III. 213/1658., X. III. 304/1663., X. IV. 81/1685. ill. XV. 17. Alsóbába 40. és 43. fol. ill. Felsőbába 32. fol.

11. Uo. XXIII. 25. 11. d. 49. 67. fol.

12. Uo. IV. A. 501/b. XXII. II. 592/1784.

13. Uo. XVIII. XVIII. 1117/1726., XI. III. 226/1742., XVIII. VI. 807/1776., XVIII. IV. 781–783. és 804/1742. ill. IV. A. 501/d. XVIII. IV. 212/1742.

méretű kihasználásával próbálkozott.¹⁴ Természetesen nemcsak a majorságok terjeszkedése által nőtt a mezőgazdaságilag művelt föld területe; a változásoknak az úrbéres népesség is aktív alakítója szeretett volna lenni, de Bábán ezt nem sok sikerrel tették. Az úrbéres, s egyben az urasági földek terjeszkedésének az 1767-es jogi szétválásuk határt szabott.

Bábán az újraosztásos földközösség rendszere dívott, amelyben a parcellákat két-háromévente a földbirtokosok engedelmével kisorsolták. Az 1715-ös országos összeírás megjegyzése szerint a bábai határ jó volt, de nehéz volt művelni. A földek a lakosok közt egyformán, az igavonó állatok számának arányában, a földesurak beleegyezésével voltak kiosztva.¹⁵

Mária Terézia 9 kérdőpontos vizsgálatából is hasonló állapotokról értesülünk. Tudjuk, hogy az urbárium meghozataláig (1771) Bábán állandóra kihalított szántó- és rétföldek nem voltak.¹⁶

A későbbi értelemben vett jobbágytelkek fogalmát ekkor még nem ismerték. A bábai parasztok a földesurak kénye-kedve szerint kaptak különböző nagyságú szántót vagy rétet, ami után különféle és egymástól eltérő szolgáltatással tartoztak. A helybéli paraszti népesség földesuraknak nyújtott kötelezettségeit általában nem rögzítették írásban, azt a helyi szokásjog szentesítette. Az urbárium meghozataláig az egyes birtokos uraknak a bábai úrbéreseket eltérő szolgálattal tartoztak.¹⁷

A fennálló állapotokat a Mária Terézia által elrendelt úrbérrendezés alaposan megváltoztatta. Mint azt korábban láttuk, egységesítette a jobbágyok jogait és kötelezettségeit.¹⁸

Egy egész jobbágytelek 1771-től 39 kat. holdból állt. Az úrbéreseket összesen 37 pozsonyi mérőre való belső telekkel, 518 kat. hold szántófölddel és 185 hold réttel rendelkeztek, amihez hozzájött a közös legelő. Ez összesen 721 kat. hold földterületet jelentett. A bábai határ döntő része 1770 után is földesúri birtok volt.¹⁹

Sokáig az állattenyésztésnek volt meghatározó szerepe a faluban, amire a földhasznosítás szerkezetében bekövetkezett változás erőteljesen hatott. A XVIII. század végére a beszűkült gyepterületek miatt a külterjes állattenyésztés egyre nehezebb helyzetbe került, rákényszerítve a gazdákat a belterjesebb tartásmódra. A XVIII. század végén a földesurak a közös legelőkből egyre többször hasítottak ki maguknak területet.

14. Uo. XIII. 25. 9. d. 799/1798., IV. A. 501/c. XIII. XVI. 912/1772. ill. VII. 1/c. 19. d. 1827. jún. 3. és 1828. júl. 13. ill. IV. A. 501/e. 1825/1829. ill. IV. A. 501/b. XXII. II. 592/1784.

15. Uo. IV. A. 501/b. III. I. 128/1/2. 28. fol.

16. Tóth, 1991. 101.

17. Uo. 101–102. Lásd a Hejőbába társadalma című fejezetnél.

18. Lásd a Hejőbába társadalma című fejezetnél.

19. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. I. 247/1771.

A közös marhalegelőből – az 1793-as vármegyei vizsgálat szerint – földeket foglalt el, s csatolt uradalmához Okolitsányi János, Orosz János, Simonyi úr, Lőchey Zsigmond, Lónyai László és Czakó úr. A szolgabíró bizonyítottan vélte a foglalásokat, s azok pótlására szólította fel az említett urakat. Okolitsányi János foglalása helyébe a Labanc halomnál és a Temetőbe járó földeknél 558 négyszögöl földet juttatott vissza a közös legelőbe. Orosz János a Bikki határra járó földjeiből (1008 négyszögöl), Simonyi úr ugyanott lévő földjeiből (782 négyszögöl), Lőchey Zsigmond a Nagy lapos végénél (195 négyszögöl) adott kárpótlást. Lőcheynek a belső legelőből elfoglalt területek nagy részét is vissza kellett adni.²⁰ Lónyai László és Lőchey Zsigmond foglalása miatt még évekig vitáztak. „Régi időben elmulasztott foglalás az övéké” – vallották az ominózus urak.²¹

A legelő foglalások a későbbiekben is állandósultak. Az egyre szűkülő legelők kényszerítették erre a lépésre a földesurakat. Az 1820-as években már többször arra kényszerültek, hogy egyes réteket legelőnek használjanak. A legelők kicsinyége miatt előfordult, hogy az igavonó barmokat nyáron a télre eltett takarmányon táplálták.²²

Az állatok legeltetése főleg az alsóbábai részeken, a Hejő túloldalán folyt. A legismertebb legelők a Délő laposa, a Körtvélyes és a bábai Nagyerdő közötti Szállás nevű helyek voltak.²³

Az úrbéresek legeltetése még a közös legelőn is korlátozva volt. Gyakorlatilag csak az igavonó marháikat hajthatták ki.²⁴ Bükk Zsigmond – amikor más rétek is felszabadultak – néha megengedte, hogy rétjeire, legelőire a parasztok is ráhajtsák állataikat. Az egyébként tilalmas rétek Szent György nap előtt és Szent Mihály nap után voltak szabadon járhatók.²⁵

Az úrbéresek vármegyéhez benyújtott legeltetéssel kapcsolatos panaszai jórészt süket fülekre találtak. A tilosban való legeltetés miatt a befogott állataikat ugyan legtöbbször visszakapták, de teheneik, lovaik, borjaik és a sertések nem járhattak a földesúri legelőkre, s még a közös legelőn való legeltetésük is – mint láttuk – korlátozva volt. Alkalmadtán összefogtak, s a felfogadott pásztor más településeken bérelt legelőkre vitte a parasztok állatállományát, de erre szegénységük miatt csak ritkán volt módjuk.²⁶

20. Uo. IV. A. 501/e. 1680/1793.

21. Uo. 726/1794.

22. Uo. 3174/1828., 1825/1829. ill. VII. 1/c. 19. d. 1820–1827 közötti perek iratai.

23. Uo. VII. 1/c. 19. d. 1825. márc. 11.

24. Uo. IV. A. 501/b. XXII. III. 592/1784. ill. IV. A. 501/c. XVII. XVIII. 4271/1783., XVII. XIX. 4408/1784.

25. Uo. IV. A. 501/b. XXII. II. 554/1780. és XXII. III. 592/1784.

26. Uo. IV. A. 501/e. 1694/1798.

A nagyállattartás legfontosabb ágazata ezért továbbra is a szarvasmarhatartás volt. Ebben szerepet játszott a szántóföldi növénytermesztés munkálataihoz szükséges igaerő biztosítása. A szarvasmarhák számát erőteljesen befolyásolta a gyakorta pusztító marhavész. Az igás állatokkal a falu lakói nemcsak a saját gazdaságukban dolgoztak, hanem néha fuvaroztak is, ami közvetlen pénzbevételi forrást jelentett.²⁷

Lovak tartásáról Bábán a XVIII. század elejétől tudunk, de számuk messze elmaradt a szarvasmarhákétól.²⁸ Volt ugyan a településnek ménese, mivel azonban a lótenyésztés nagyobb gondoskodást, jobb takarmányellátást igényelt, lóval csak kevesen foglalkoztak.²⁹

A sertésállomány sem volt számottevő, bár télen a népesség mindennapi ellátásában fontos szerepet töltött be. Az állattartás legelhangyagoltabb ágának tekinthetjük a sertéstartást, amellyel sem a földbirtokosok, sem a jobbágyok nem sokat törődtek. A disznókat szinte félvadon tartották, korszakunkban még nem igazán hizlaltak malacokat a belsőségeken. Tartásuk a XVIII. század első felében még leginkább makkon történt az őszi-téli hónapokban, de a fogyó makkoltatási lehetőség hiányában az 1770-es második felében már árpával etették őket. A makkoltatás ekkor már szinte minden évben tilalmas volt.

Az 1720–1730-as években gyakran adott vitára okot, hogy Bükk András kondása és az általa felügyelt állatok időről-időre betévedtek Bay Sándor felsőbábai erdejébe.³⁰ 1736-ban a „sorozatos véletleneket” megelégetve, Bay Sándor emberei puskával mentek Bükk András sertéseire. Az egyik alkalommal hármat meglőttek, és egy nagy ártányt magukkal vittek, s megettek.³¹

Juhtartással már a XVIII. század első felében is csak a tehetősebb birtokosok foglalkoztak. A legnagyobb juhnyája Bay Sándornak volt.³² A juhokat elsősorban gyapjújukért tartották, de fejték is őket. A XIX. század első felében, a gyapjúkonjunktúra miatt a földesurak (Bay, Bükk) jelentősen növelték juhaiknak számát. Ez együtt járt újabb legelő kisajátításokkal, ami ellen a lakosok legtöbbször eredménytelenül tiltakoztak.³³

27. Uo. IV. A. 501/d. XVII. II. 172/1725., XVIII. IV. 427/1752. és. 430/1752. ill. IV. A. 501/c. XVII. I. 152/1726., XIII. XVI. 912/1772., XVII. XVIII. 4271/1783. ill. VII. 1/c. 19. d. 1820. dec. 13., 1825. márc. 21. és 1827. jún. 3.

28. Uo. IV. A. 501/b. III. I. 497., 498., 504., 523., 526., 540., 545., 550., 580., 601., 680/1697–1742. Dicalis összeírások adatai.

29. Uo. IV. A. 501/e. 1694/1798.

30. Uo. IV. A. 501/d. XVII. II. 174/1725.

31. Uo. IV. A. 501/c. XVII. III. 491/1736.

32. Uo. IV. A. 501/d. XVII. II. 175/1725. és XVII. I. 152/1726. ill. lásd a 28. lábjegyzet jelzetét.

33. Uo. IV. A. 501/e. 3174/1828. és 1825/1829. ill. VII. 1/c. 19. d. 1827. jún. 3.

A népesség friss hússal való ellátását elsősorban a baromfiállomány biztosította. A gazdák csak akkor értékesítettek néhány baromfit, ha nagyon megszorultak.

Kezdetleges módszerekkel néhány család méhészkedett is, de az középkori jelentőségét már nem érte el. A mézet a táplálkozás mellett gyógyításra is használták, a viasz pedig keresett árucikk volt a piacon.

Az állatokat tavasztól ősziig a pásztorok, kondások, juhászok vigyázták, a belsősegeken csak az igavonó állatokat és legfeljebb egy-két tejelő tehenet és növendék állatot tartottak. Télen, különösen a zordabb időjárás beköszöntével, az állatokat védett helyekre hajtották, takarmányozásuk, gondozásuk számottevő munkaráfordítást igényelt.³⁴

A falu paraszti népességének XIX. század eleji állatállományáról az 1828-as országos összeírás adatai nyújtanak képet. E szerint Bábán 12 jármos ökör, 13 anyatehén, 5 meddő tehén, 2 kétévesnél idősebb üsző, 53 ló és 24 sertés volt a paraszti lakosok birtokában.³⁵ A valóságban ennél jóval nagyobb lehetett a bábaiak állatállománya.

A település állattenyésztése a XIX. század első felében nem sokban különbözött a XVII–XVIII. századi állattenyésztés gyakorlatától. Továbbra is a külterjesség jellemezte, ugyanazokkal a fajtákkal, említésre méltó takarmánytermesztés nélkül. Rét- és legelőgazdálkodásról még alig beszélhetünk, legfeljebb a legeltetés rendjét meghatározó szabályok, a sarkaszás érdekében korlátozott réthasználat jelezte a változás irányát.

A település gazdálkodásának alapjává a XIX. században egyre inkább a szántóföldi növénytermesztés vált, amelyet az alárendeltebb szerepet játszó állattenyésztés szervesen kiegészített. A földművelés domináns eleme Bábán mindenkor a gabonatermesztés volt. A határt a bábaiak már az 1710-es években három nyomásban hasznosították. Egy köből mag elvetése után kemény munkával 5–6 pozsonyi köből termést remélhettek, ami jó szántóföldi adottságokra utal.³⁶

A búza és a rozs az őszi vetésbe került, a tavasziak közt a zab és árpa volt meghatározó. A gabonafélék termelése a külterjes gazdálkodás uralmát jelenti. Kezdetben, az uradalmakban is a gabonatermesztés dominált. A bábaiak a XVIII. század első évtizedeiben leginkább őszi búzát termesztettek.³⁷

34. Uo. IV. A. 501/e. 1694/1798.

35. Uo. XXXII. 7. 439. d. 1828-as országos összeírás Bábára vonatkozó adatai.

36. Uo. IV. A. 501/b. III. I. 128/1/2/1715. 28. fol. Az 1715. évi országos összeírás Bábára vonatkozó megjegyzései. ill. XIII. 25. 11. d. 49. 66–68. fol.

37. Dicalis összeírások adataiból. Lásd a 28. lábjegyzet jelzetét.

Az 1740-es évektől a köles, az 1770-es évektől az árpa és a zab került előtérbe.³⁸

A kukorica a XVIII. század végén előbb az uradalmakban jelent meg, majd az 1800-as évek elején az ugar földek feltörésével már a parasztok is egyre nagyobb területeket vetettek be vele.³⁹

Mindaz, ami intenzívebb munkát és gondoskodást kívánt, a kertekbe szorult. A gyümölcsös és zöldséges kerteken kívül ott talált helyet a káposzta- és a kenderföld, a szőlő. Lent és kendert csak a házi szükségletek fedezésére termeltek. Úrbéri kenderföldjük nem volt.⁴⁰ Jelentősebb gyümölcsössel és szőlővel csak a Bükk család rendelkezett.⁴¹

Nagyobb uradalma Bábán a Bay és a Bükk családnak volt. Az utóbbi familia a XVIII. században összes birtokát Bábáról irányította.⁴² Az uradalom életét a gazdatiszt vezette. Saját földje volt, amit az uraság gabonájából vetett be, s azt az urasági alkalmazottakkal műveltetett meg. Ő volt a felelős az uradalomban szinte mindenért, irányította, vezette annak gazdasági működését. Ő szedte be a dézsmát, fogadta fel a cselédeket, béreseket. Javadalmát az év folyamán fokozatosan kapta meg a gazdától. Felügyelte az uradalom taxásait, alkalmazottait (juhász, pályinkás, tapasztó, szakács, ostoros, aratók, ökörcsordás, kerülők, sütőasszony, kondás, gulyás stb.). Ügylet az uradalom minden szegletére. Őt a tisztartó, az úgynevezett jáger ellenőrizte, felügyelte és évente elszámoltatta.⁴³

Az 1832–36-os országgyűlés magyar és latin nyelven hozott törvényei többek között az úrbéri szolgáltatásokról is intézkedtek. Meghatározták az egy egésztelekhez tartozó illetőséget, amely egy magyar holdnyi beltelekből, megyénként változóan 16–40 „osztályozott” (a föld minőségétől függően 1100, 1200 vagy 1300 négyszögöl) rétből és a közös legelőből állt. Utóbbiból elkülönítése esetén egy egésztelekre a helyi körülményektől függően 4–22 holdat kellett számítani. A legelő elkülönítését (a földesúri és a községi legelő szétválasztását) a földesúr vagy a jobbágyok többsége kérhette, ami szabadegyezés vagy úrbéri per útján mehetett végbe. A telki haszonvételek közé tartozott még a faizálás (tűzi- és épületfagyűjtés) joga, a bormérés, a terményeivel való szabad kereskedés, a borkereskedés, illetve a pálinkafőzés és bizonyos illeték ellenében boltnyitás lehetősége.

38. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. XVII. IV. 212. és 804/1742. ill. XIII. 25. 6. d. LXX. 6/1773.

39. Uo. IV. A. 501/e. 1542/1805. ill. Tóth, 1991. 101–102.

40. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. XXII. II. 592/1784.

41. Uo. IV. A. 501/c. XVII. XV. 3303/1774.

42. Csikvári, 1939. 64.

43. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 1/c. 19. d. XIX. század első felének perirataiból.

Bába úrbéresei az országgyűlés ezen törvényeinek értelmében még 1936 őszén felléptek, hogy kihasználják az új úrbéri törvénykezés számukra kedvező lehetőségeit. Kérték a rét és legelők egytagban való kiadását, illetve a szántóföldek kiegészítését megfelelő nagyságra.⁴⁴

Éveken át tartó pereskedés vette kezdetét. Felmérték az akkori állapotokat, minőségük szerint osztályozták a földeket, megvizsgálták a hatar termékenységet, egyénileg a birtokolt földek nagyságát és jogi alapját stb. Az egyes felek közt meglévő ellentéteket, eltérő érdekeket megpróbálták egyeztetni. Az eljárás során a földesurak, amíg saját érdekeik ténylegesen nem csorbultak, viszonylag megértően fogadták az úrbéresek igényeit, barátságosan és jó szándékkal akarták azokat kielégíteni, bár ez sokszor teljességgel lehetetlen volt.⁴⁵

A vitás ügyek rendezése 1848-ig elhúzódott. Az új összesítés után csak ekkor került sor a földbirtokviszonyok módosítására, amit új telekkönyvbe foglaltak és még 1848 márciusa előtt meghitelesítettek. 34 úrbéres telkes gazda és 25 zsellér kezében 16 3/4 telek, 35 hold belsőség, 563,5 hold szántó és 213,75 hold rét volt. A szántók, a rétek és a legelők is egy tagban lettek kiadva. A szántók továbbra is három nyomásban voltak felosztva. Fele első osztályú, míg a távolabbiak harmadosztályú besorolást kaptak. A rétek igen hátrasok voltak. Sarjút csak megfelelő időjárás esetén adtak, ezért azok a harmadik osztályba kerültek. Az erdők földesúri tulajdonban maradtak. A korcsmállatás és a mézszárszék joga közös lett.⁴⁶

Fényes Elek 1851-ben, a mérnöki felmérés után a bábai határról a következőket jegyezte le: „*Felső része Felső-, alsó része Alsó-Bábának hívatva. Határ a mérnöki felmérés után 4337 hold (1200 négyszögöllel). Belső telek 128, ebből urasági 80; úrbéri 47. Szántó urasági 1615 hold, úrbéri 560. Kaszálló 1241 hold, ebből urasági 1052, úrbéri 189. Az erdő a földesurak közt van felosztva fiatal tölgy, éger, fűzfákat nevel, minden évben szakaszonként vágatik, összesen 242 hold, s általában úri birtok. Nádas, sásos tavak, utak 173 hold. Közös legelő 376 hold. Szántóföld: fekete homok, termékeny, több részen szikes, a javítást, a jó munkát megkívánja. Tiszta búzát, rozsot, árpát, zabot, kukoricát, burgonyát, főzeléket terem. Legelő kevés. Fajra nézve legjobb selyem-birkákat tenyésztene az urak, a jobbágyok, zsellérek csak igavonó marhát, fejőstehenet és sertéseket tartanak.*”⁴⁷

44. Uo. IV. A. 501/e. 3068/1837., 3165/1837., 4344/1837., 2727/1841. és 1638/1846. ill. VII. 1/c. 19. d.

45. Uo. VII. 1/c. 19. d. 1837–1848. közötti periratok.

46. Uo. 1848. ápr. 20. ill. IV. A. 501/j. 1. d. 1841. évi nemesi összeírás megjegyzései.

47. Fényes, 1851. I. köt. 60.

bában 5697 négyszögölben határozták meg.⁴⁹ Ez a régi gyakorlat – miszerint az alsó- és felsőbábai úrbéresek elkülönültek – fennmaradását mutatja. A földjeik ezután is szét voltak választva, s a legeltetést is külön végezték.⁵⁰

A határ nagy részét korszakunkban mindvégig a szántóföld tette ki. Annak részesedése a mezőgazdasági területből az 1930-as évekig folyamatosan nőtt, 1935-ben meghaladta a 75 %-ot. A rét és a legelő együttes részesedése 1865-ben volt a legnagyobb (31 %), ami ezt követően folyamatosan csökkent, 1935-ben már 17 %-át adta a falu mezőgazdasági területének. Ezek a számadatok a növénytermesztés elsődlegességére, az állattenyésztés háttérbe szorulására hívják fel a figyelmet.⁵¹ (Lásd a következő oldalon lévő táblázatot!)

Hejőbába és az őt körülvevő, a Borsodi-Mezőséghez tartozó települések a XVIII–XIX. századhoz hasonlóan monokulturális jellegű, állattenyésztő és gabonatermő vidék részét képezték, mely a történelmi Borsod vármegye „éléskamrája” volt. Az állattenyésztés és a szántógazdálkodás arányát a piaci kereslet változásai és az exportigények szabályozták. A XIX. században – a gabona konjunktúra hatására – a Mezőség termelése megváltozott: a szántóföldi gazdálkodás (búza-, rozs-, árpa- és zabtermelés) gyorsan terjeszkedett a legelők rovására, ami Hejőbában is megfigyelhető. A földet továbbra is háromnyomásos rendszerben hasznosították. A táj gazdasági központja a mezőségi piac- és vásárhelyek (Mezőcsát, Mezőkeresztes, Mezőkövesd, Mezőnagymihály és Ónod) voltak.⁵² A bábaiak a fenti piac- és vásárhelyeken kívül előszeretettel látogatták Miskolc piacát is, ahol a megtermelt primőr zöldségeiket értékesítették.⁵³

A XIX. század második felében a szántógazdálkodás jelentősége az állattenyésztés fölé emelkedett. A feltört legelők néhány évig gazdag termést adtak, de a modern agrotechnikai módszerek hiánya és a termőföld elaprózódottsága miatt a termelés visszaesett, és a mezőgazdasági népesség egyre jobban differenciálódott. Az elszegényedett parasztokból Hejőbában is létrejött a mezőgazdasági vándormunkások, a „summások” sajátos rétege.⁵⁴

A faluban a háromnyomásos rendszer szigorú kötöttségeit a XIX. század végén megjelenő pillangós növények (pl. lóhere) kezdték kikez-

49. Uo. 1857-es egyezség. XVII. 46.

50. Úrbéres földekre lásd a könyv belső borítójának térképeit.

51. Varga, 1970. 230. A táblázatra is uo.

52. Frisnyák–Boros, 1986. 282–283.

53. Csíkvári, 1939. 64.

54. Frisnyák–Boros, 1986. 285–286.

Hejőbába főbb növényeinek vetésterülete (év/hektár)⁵⁵

	1936	1937	1938	1948	1962
vetésterület	1358	1334	1370	1368	1273
gabonafélék					
búza	460	424	504	344	381
rozs	91	100	66	195	-
őszi árpa	-	1	0	7	144
tavaszi árpa	149	130	135	175	138
zab	52	58	45	28	19
kukorica	169	189	194	281	245
hüvelyesek					
borsó	58	97	95	24	41
bab	-	-	-	2	-
lencse	18	5	1	4	0
ipari növények					
cukorrépa	32	27	32	21	34
dohány	30	32	31	14	21
napraforgó	-	-	-	88	37
olajlen	-	-	-	4	-
mák	-	0	1	4	1
rostkender	-	-	-	5	-
takarmánynövények					
lucerna	105	98	82	42	177
vöröshere	43	13	39	1	-
zabosbükköny	56	91	60	19	1
csalamádé, silókukorica	20	20	23	8	9
bíborhere	-	-	2	-	-
takarmányrépa	36	32	25	14	1
egyéb takarmánynövény	8	1	18	20	19
burgonya	20	6	10	31	-
zöldségfélék					
fejes káposzta	1	-	-	4	-
sárgadinnye	3	1	3	8	-
görögdinnye	5	2	4	17	-
egyéb zöldség	2	-	-	3	5
egyéb növények	-	7	-	4	-

55. Növénytermelés. Községsoros adatok, 1976. 230-232.

deni. Az egyre kisebb földdel rendelkező gazdák a megismert takarmánynövényeket csak az ugar rovására tudták hasznosítani.

A határban a XX. század első felében leginkább búzát, kukoricát, árpát termesztettek. Jelentős volt a takarmánynövények, a hüvelyesek közül a lencse és a borsó, a burgonya és a zöldségfélék, az ipari növények közül a cukorrépa és a dohány termesztése. Hatalmas, fából és deszkából épített, jól szellőztethető úgynevezett dohánypajtában hosszú zsinageken száradt a már letört és felfűzött dohány. A téli estéken sok munkát adott a családoknak, rokonoknak a megszáradt levelek simítása, osztályozása és bálázása. A dohányt Mezőkövesden vették át.⁵⁶

Jól jövedelmezett néhány bábai családnak a paprika is, bár ezt főleg Hejőszalontán és Hejőpapiban termesztették.⁵⁷

A szőlőművelésnek nagy hagyománya soha nem volt a községben. Az éghajlati- és talajadottságok nem kedveztek termesztésének. Nagyobb szőlő területe a két világháború között csak a Fried testvéreknek volt.⁵⁸ A második világháború után néhányan kisebb szőlőtelepítésekbe fogtak. Gondos munkájuk eredményeként jó homoki boruk lett. Borospincék csak az 1960-as évektől épültek a szőlőkhöz.⁵⁹ A gazdaságban kiegészítő szerepe volt – bár időnként nőtt a jelentősége – a gyümölcs-termesztésnek.

Hejőbába határának művelési ágak szerinti felosztása

év	szántó	kert, gyümölcsös	szőlő	rét	legelő	nádas	erdő	műv. alól kivett ter.	össz. kat. hold.
1865	1749	n. a.	-	306	687	60	121	303	3226
1895	2235	75	-	253	259	40	68	274	3204
1935	2417	84	1	229	339	2	46	122	3204
1966	2373	108	19	24	328	-	202	190	3244

A XX. század elején a korábbi időszakhoz képest az állattenyésztés is változásokon ment keresztül. A szántóművelésre alkalmatlan szikes legelőkön változatlanul jelentős volt a pásztorkodás, elsősorban a szarvasmarha-, a ló- és a juhtenyésztés. A dél-borsodi rét- és legelőcsökkenés

56. Növénytermelés. Községsoros adatok 1936–1962, 1986. I. köt. 230–232. ill. Bodgál, 1964. HOM. NA. 1332.

57. Bodgál, 1964. HOM. NA. 1332.

58. Magyarország kereskedelmi és mezőgazdasági címtára, 1931. 106.

59. Bodgál, 1964. HOM. NA. 1332.

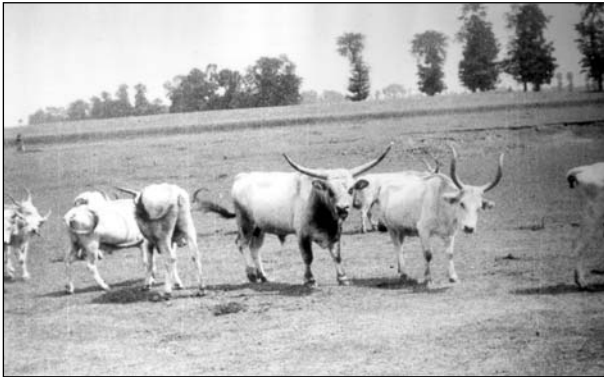
következtében ismét megnőtt a tradicionális vándorpásztorok szerepe. A migráció egyrészt a hordalékkúp-síkság és az ártér között, másrészt a hordalékkúp síkság és a hegyvidéki tisztások, völgyek és kis-medencék között alakult ki.⁶⁰ Hejőbábán a nagyállattartásban a

Dohánypajta 1967-ben a Fő út 45. sz. alatti ház szomszédságában

(MNM. F. 210664. Kresz Mária, 1967.)

szarvasmarha-tenyésztés volt a meghatározó. A jobban tejelő és nagyobb hústömeget adó piros-tarka fajok csak lassan terjedtek el. A magyarfajta állatok még a század közepén is meghatározó számban voltak jelen a községben. Az igaerő nagy részét a XX. század első felében még

Magyar bika és tehének a bábai legelőn 1930 körül

(MNM. F. 206610. Györfly István 1934 előtt)

a szarvasmarhák biztosították. A XX. század végére tartásuk teljesen visszazorult.

Növekvő számban tenyésztettek a lakosok sertést is. A disznók között a fehér szőrű mangalica volt az uralkodó fajta. Ez a zsírsertés jól bírta a szabadban való tartást, éppen úgy, mint a messzebb lévő vi-

dékre terelést. Nagyobb állományuk az 1960-as években volt. Utóbb számuk visszaesett, de a házi sertéstartás ma is gyakori a faluban.

A lóállomány meglehetősen vegyes képet mutat. A fajták tenyésztésére nem igen fordítottak gondot. Leginkább a magyarfajta volt az általánosan tartott ló. Feltűntek a hidegvérű lovak is, de tartásuk nem vált általánossá. Kivételt az Orczy uradalom jelentett. Messze földön híres lovakat tartottak, melyek versenyeken, kiállításokon számos díjat

60. Frisnyák-Boros, 1986. 284.

nyertek.⁶¹ A lótenyésztés, -tartás a XX. század második felében teljesen eljelentéktelenedett, a század végére gyakorlatilag megszűnt. A XIX. század közepéhez képest a juhtartás fokozatosan visszaszorult. A legelők kicsinysege, a múlt századtól jelentkező juhtartás hasznának dekonjunktúrája és a helyi értékesítési lehetőségek hiánya az ágazatot egyre jobban sújtotta. A magyar racka fajtát, amelynek hosszú gyapja különösen alkalmas volt erős, tartós anyag szövésére, már a XX. század elején teljesen kiszorította a sokkal finomabb gyapjút adó, végső fokon spanyol eredetű, rövid szőrű merinó juh.

Kecske-, bivaly- és számartartásról nem beszélhetünk. A baromfitartásban a tyúk és a kacsza tartása dominált. Néhány család időnként nyúl-tartással és méhészkedéssel is foglalkozott.⁶²

A község állatállományát még a XX. század első felében is számos járványos betegség tizedelte, amelyeket csak a század utolsó évtizedeiben számoltak fel végérvényesen.⁶³

Hejőbába állatállománya XX. században

	1895	1935	1953	1960	1966	1972	1981
szarvasmarha	674	685	649	487	416	135	50
sertés	842	1305	1027	1744	2646	823	659
ló	192	172	78	73	44	10	9
juh	2598	2371	219	1530	857	n. a.	93
méh családok	99	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	22	n. a.
baromfi	3920	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	14476	11869

A XIX–XX. század fordulóján a településen öt nagyobb gazdaság működött.⁶⁴

A Bükk-Sebe Alapítvány földjeit kezdetben Melczer László bérelte. Két községben összesen 1174 kat. holdon gazdálkodott. A gépesített gazdaságban 27 cselédet alkalmazott. 400 juh, 254 sertés, 143 szarvasmarha és 29 ló volt az állatállománya.

61. Csíkvári, 1939. -336.-

62. Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1780–1970. Állattenyésztés. III. Községsoros adatok, 1972. 4–7. köt. ill. Általános mezőgazdasági összeírás, 1972. ill. Mezőgazdasági összeírás, 1981. ill. Varga, 1970. 230. A táblázat adatai uo.

63. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 3465., 3623/1889., 2171., 2385/1896., 4375/1898., 1833., 4007/1899., 2876/1903., 5181., 5657/1904. és 2418/1906. Az állatállományt sújtó járványos megbetegedésekkel kapcsolatos források felsorolását még hosszan folytathatnánk, egészen a XX. század közepéig.

64. Magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Gazdacímtár, 1897. 278–279. Az egyes gazdaságokra az adatok uo.

Bay Barnabás saját és Bay Géza birtokán gazdálkodott. A 929 kat. holdnyi uradalom 3 községben feküdt. 28 cseléde volt. Az állattenyésztésen belül a juhtartásnak volt kiemelkedő szerepe. Állatállománya: 1487 juh, 107 szarvasmarha, 102 sertés és 21 ló. Az ő gazdasága is megfelelően volt gépesítve.

**A Bay kastély gazdasági udvara
az 1940-es évek elején**

(Fotó: id. Bartus Sándor tulajdona)

Melczer Béla és Okolicsányi Béla földjét két községben (1019 kat. hold) Fried Miksa haszonbérleti bérelte. Ez a gazdaság már szerényebben volt gépesítve. 20 cseléd dolgozott a birtokon. Az állatállomány 800 juhból, 145 szarvasmarhából és 29 lóból állt.

Az Orczy uradalom 377 kat. holdja csak bábai földekből állt. Gépesítettsége kítűnő volt, gyakorlatilag mindenféle munkagép a gazdaság rendelkezésére állt. Az uradalom 16 cselédet alkalmazott. Az állatállomány 300 juhból, 50 sertésből, 45 szarvasmarhából és 9 lóból állt. Később – Orczy István és László idejében – messze földön híresé tette az uradalmat a nemes lótényesztése, s 14 holdas dohányültetvénye.⁶⁵

Szóllóssy József birtoka 3 községben 324 kat. holdat tett ki. 17 cselédje, 300 juha, 45 szarvasmarhája, 12 sertése és 6 lova volt.

A nagyobb gazdaságok élén is cserélődtek a birtokosok. 1940-re az alapítványi földeken kívül az Orczy, a Jármly (volt Bay) és a Tarnay uradalom volt a község jelentősebb gazdasága.⁶⁶ Az alapítványi földeket ekkor már jó ideje Fried Izidor bérelte, aki Bábán született 1883-ban. Apja Fried Miksa, anyja Bárány Lina volt. Felesége Berger Erzsébet, gyermekei Andor és József. Kereskedelmi és fémipari iskolát végzett Miskolcon és Kassán. A gazdálkodáshoz kítűnően értő Fried testvérek alatt az alapítványi uradalom korszerűen lett berendezve. Különösen az állattenyésztés volt magas szintű. Törzskönyvezett tehenei, jó fajta húsertésői híresek voltak a környéken. 1930-ban az országos mezőgazdasági kiál-

65. Csikvári, 1939. -336.-

66. Uo. 64.

lítésen merinói anyajuhaival II. helyezést ért el, a miskolci kiállításon kosaival nagydíjat nyert.⁶⁷

A nagybirtokok munkaerő-szükségletét a cselédek biztosították. A helybeliek egy része nem szívesen szegődött el éves cselédnek a nagybirtokra, ezért a földesurak gyakran más településekről hozattak maguknak „kommenciós” alkalmazottakat.

A cselédek többsége nem tudott írni. Alacsony, kis ablakú, egészségtelen házban éltek. Néha 3–4 család élt közös konyhán, egy fedél alatt. Életük nem volt könnyű. A szegődségi levelük, más néven a „cselédlevel” kemény feltételeket tartalmazott. Többek között teljes engedelmességgel tartoztak az uradalmi tisztnek. A majorból (tanyáról) engedély nélkül még ünnepnap sem távozhattak el. A cseléd köteles volt az általa okozott károkat megtéríteni. A béreként kapott gabona mennyisége ellen kifogást nem emelhetett. Jogállásukról az 1907. évi XLV. törvény rendelkezett.

A bábai cselédek fizetése általában 15 köből terményből és negyedévente 3–5 pengőből állt. A „szegődségi év” januárban kezdődött, a cseléd felfogadás novemberre esett.⁶⁸

Fontos szerepük volt az uradalmakban a kovácsoknak, akiknek a cselédnél valamivel több volt a javadalma.

Czelvikker Antal a Fried gazdaság gépészkovácsa volt 34 éven át. Bére 24 mázsa gabonából, 3 hold kukoricaföldből és 2 tehén tartásából állt. Negyedévente 25 fertálypénzt is kapott. Sertéseit kihajthatta a legelőre. Kezdetben egy két szobás lakást is biztosítottak számára.⁶⁹

Frózi Gábor 1928 és 1943 között az Orczy uradalom kovácsa volt. Fizetése 16 köből életből, negyedévente 750 fertálypénzből, tüzelőből, sertéslegeltetésből és tehéntartásból állt össze.⁷⁰

Nagy mezőgazdasági munkák esetén (pl. aratás) a XIX. században Bábán is feltűntek az úgynevezett summás csapatok. A summások elkülönültek a helyi lakosságtól, nemigen kerültek egymással kapcsolatba. Egy-egy ilyen csapatba 20–30 ember is tartozott. Kora tavasztól késő őszig, a betakarítás befejezéséig tartózkodtak a faluban. A birtokon a legkülönbözőbb munkákat végezték el. A summás csapat főznivaló nyersanyagot kapott, amelyből az általuk megválasztott szakács készítette el az ételt. A keresetüket a csoport összteljesítménye szabta meg, nem az

67. Uo. -128.-. ill. Bodgál, 1964. HOM. NA. 1332.

68. Bodgál, 1964. HOM. NA. 7368. ill. HOM. NA. 1332.

69. Uo.

70. Bodgál, 1964. HOM. NA. 1222. A falunak külön kovácsa volt, Jászay József. Időnként ő is dolgozott az Orczy gazdaságban.

egyén által elvégzett munka. A férfiak bére közel egyharmaddal haladta meg a nőkét. Szállásukul rendszerint egy nyáron üresen álló istálló szolgált. Járandóságuk egy részét mindig természetben kapták meg. Az ilyen közösség vezetője volt az úgynevezett bandagazda, aki a többiek nevében a birtokossal, illetve annak megbízottjával megkötötte a szerződést. Ő volt az egyszemélyi felelős a munka elvégzéséért. Tizennégy éves korától lehetett valaki bandatag. Ha Bábán nem akadt elég munka, akkor a summás csapat más településeken vállalt munkát.

A II. világháború után a földosztás a település mezőgazdasági jellegét megerősítette, az önálló gazdák boldogulását, gazdasági gyarapodását azonban nagyban gátolta a politikai akarat. A szocializmus irányelvei nem kedveztek az önálló gazdálkodásnak.

A földosztás során előbb a volt urasági cselédek, majd a sokgyermekesek földigényét elégítették ki. Bábán a földosztás 1945. április 12-én, a Földosztó Bizottság ténykedésének révén gyorsan lezajlott.⁷¹

A földosztás során kiosztottak 1373 kat. hold és 661 négyszögölnyi területet. Az egyes birtokostól elvett földterületek nagysága a következő volt: Orczy testvérek 411 kat. hold, Bükk-Sebe Alapítvány 577 kat. hold, Tarnay István 65 kat. hold, Jármly Aladárné és gyermekei 313 kat. hold és dr. Farkas Jánosné 7 kat. hol.⁷² A 104 házigénylő között 39 házhelyet alakítottak ki összesen 39 kat. hold területtel. Házhelytartálékra 18, míg legelőnek 50 kat. holdat meghagytak, míg a többi földet 2–25 holdas parcellákban kiosztották a 197 igénylőnek.⁷³

A földosztás során a nemesbikkiek is bejelentették igényüket a bábai földekre (216 kat. hold), mivel náluk kevés volt a kiosztható föld (464 kat. hold). Véleményük szerint a bábai három nagybirtok bőven elegendő nekik is a földreform céljára. Természetesen ez ellen a bábaiak tiltakoztak. A vitát a vármegye döntötte el azzal, hogy 60 kat. hold földet a nemesbikkieknek juttatott az alapítványi és a Jármly-féle földekből. (Korábban kishaszonbérletben azokat a nemesbikkiek használták.)⁷⁴

Az önálló gazdák boldogulását, gazdasági gyarapodását nagyban gátolta a politikai szándék. A szocializmus alapjainak lerakása megkívánta a mezőgazdaság szövetkezetesítését. Még 1948 nyarán megkezdődött e téren a fordulat. A korábbi agrárpolitikai törekvésekkel, amelyek a kisgazdaságok támogatását célozták, fokozatosan felhagyva, 1949 folyamán megindult a gyors ütemű szövetkezetesítést. Kezdetben elsősorban

71. B.-A.-Z. M. Lt. V. 181. 1. d. 194/1945. ápr. 113.

72. Uo.

73. Uo. 194/1945.

74. Uo. 1945. aug. 6. ill. 1947. máj. 23.

a földtelen vagy nagyon kevés földtulajdonú parasztok alakítottak szövetkezetet. Egy 1948. december 18-ai kormányrendelet a termelősövetkezeti csoportok három típusának megalakítását tette lehetővé.

Az I. típusú vagy táblás termelősövetkezeti csoportnál a szántást és a gépi vetést a vetésforgó alapján közösen végezték a tagok. Az intézőbizottság állapította meg, hogy mely táblákat kell trágyázni, és ahhoz az egyes tagoknak mennyi istálló trágyát kell rendelkezésre bocsátani. A műtrágyát közösen szereztek be. A további művelés ezután már egyénileg történt, az egyes táblákon belül (sorshúzással) olyan nagyságú területeket jelöltek ki, amennyi a jóváhagyott vetésterv alapján az egyes tagokat fölterületük arányában megillette. A betakarított terménnyel mindenki maga rendelkezett, de a közös költségekhez a tagoknak földterületük arányában hozzá kellett járulniuk.

Lejuttatás *Lejuttatás*

a 9.024/1950 O. F. T. rendeletű a kijelöléséről
Törcs.-rész.

No.	Földtulajdonos neve	A terület mérete		Birtokos (birtokos) jogviszonya	Jegyzet
		hektár	százalék		
	Hajdúháza, Haladó Tsz. rész.	260	-		5 részben
					I.
					II.
1.	Bajnai, Árpád és családja rész.	7	16		vetésforgó jelölés
2.	Bajnai, Árpád és családja rész.	4	140,5		
3.	Bajnai, Árpád és családja rész.	3	99,6		
4.	Bajnai, Árpád és családja rész.	7	125,9		
5.	Bajnai, Árpád és családja rész.	6	66,5		
6.	Bajnai, Árpád és családja rész.	6	13,81		
7.	Bajnai, Árpád és családja rész.	2	13,95		
8.	Bajnai, Árpád és családja rész.	4	142,4		
9.	Bajnai, Árpád és családja rész.	5	148,4		
10.	Bajnai, Árpád és családja rész.	6	12,58		
11.	Bajnai, Árpád és családja rész.	5	11,76		139/1 Hódoltság
12.	Bajnai, Árpád és családja rész.	4	53,8		
13.	Bajnai, Árpád és családja rész.	1	15,72		
14.	Bajnai, Árpád és családja rész.	8	17,6		
15.	Bajnai, Árpád és családja rész.	7	34,2		
16.	Bajnai, Árpád és családja rész.	6	42,4		
17.	Bajnai, Árpád és családja rész.	4	106,0		
18.	Bajnai, Árpád és családja rész.	3	-		
19.	Bajnai, Árpád és családja rész.	3	-		
20.	Bajnai, Árpád és családja rész.	7	2,8		
21.	Bajnai, Árpád és családja rész.	6	-		

139/1

Részlet a Haladó tsz tagnévsorából és a bevitt földterületek nagyságáról

(B.-A.-Z. M. Lt. VI. 101/b.)

A II. típusú vagy átlagelosztású termelősövetkezeti csoport a gazdálkodás formáját tekintve sokban hasonlított az I. típusú csoport működéséhez. A lényeges különbségek: a cséplés mindenképpen közös szerűn történt, továbbá a földterület arányában viselték a közös költségeket és ennek megfelelően osztozkodtak a megtermelt terményeken is, de „oly módon, hogy minden tag az össztermelésből átlag szerint” részesedett. Ellentétben az I. típusal, itt már közös kockázat alapján, a szövetkezeti össztermelés átlaga szerint osztották szét a jövedelmet.

A III. típusú csoportnál az első két típussal szemben, ahol a kollektív gazdálkodás nem feltétlenül terjedt ki a tagok összes földterületére – másfél hold háztáji kivételével –, a közös termelést az összes saját vagy bérelt földön végezték. A csoportba be kellett vinni az igavonó és a háztartási szükségletet meghaladó haszonállatokat, továbbá az értékesebb mezőgazdasági eszközöket (szekeret, vetőgépet, ekét, boronát stb.) is. A félreértések elkerülése végett egy 1951. évi földművelésügyi miniszteri rendelet pontosan meghatározta, hogy mi tekinthető a családi szükségletek kielégítésére szolgáló haszonállatnak. Ezek után a tsz-tag a háztájiban tarthatott egy tehenet, egy növendék marhát, öt juhot vagy kecskét, egy vagy két sertést, korlátlan számú baromfit, méhet és házinyulat. A bevitt vagyontárgyak értékének egy része az oszthatatlan szövetkezeti közös vagyongra került, míg a fennmaradó részt részletekben kifizették a tagoknak. Minden munkát közösen végeztek, amit munkaegységben mértek. A tiszta feleslegből a tagok túlnyomórészt végzett munkájuk arányában részesedtek, a bevitt föld csak a földjáraadék fizetésénél játszott szerepet. (A földjáraadék vagy a rendeletekben meghatározott kishaszonbérrel – holdanként 1–1,5 mázsa búzával – vagy a csoport közgyűlésének döntése szerint a tiszta jövedelem maximum 25%-ával volt egyenértékű.)⁷⁵

A szövetkezeti mozgalom elődjének tekinthető Hangya Szövetkezet A II. világháború után Földműves Szövetkezetté alakult.

Az első tsz-csoport 1948-ban, Benőcs András elnökletével alakult meg. 1950-ben egy újabb tsz jött létre, a Haladó Mg. Tsz, melynek Kosztor József volt az elnöke.⁷⁶ Ennek a tsz-nek alakuláskor 35 tagja volt, akik 260 kat. holdnyi területet vittek be a közös gazdálkodásba. (Fejenként 1–7 kat. holdat.)⁷⁷ A tsz 1951-ben már a III. típusú besorolást kapott, amely 1952-ben magába olvasztotta a település másik, I. típusú tsz-ét. A Haladó tsz új elnöke Benőcs András lett.⁷⁸

A Haladó tsz tagjai a múltban valamennyien uradalmi cselédek voltak. 1953-ban a közös gazdaságban 240 juh, 67 szarvasmarha, 25 ló, 193 sertés, 87 hízó és 450 baromfi alkotta az állatállományt. A szántóföldeken leginkább gabonát, burgonyát, kukoricát és cukorrépat termesztettek.⁷⁹ A tsz-nek egy villanydarálója volt, más gépekkel azonban nem nagyon rendelkeztek. A gabonát először 1953-ban aratta gép, akkor a hejőpapi gépállomásról kölcsönzött kombajn váltotta fel a kétkezi aratást.⁸⁰

75. Honvári, 1997. 524–525.

76. HBH. közlése.

77. B.-A.-Z. M. Lt. VI. 101/b. Hejőbába 1950.

78. Uo. XXIII. 812. 1. a. 49/1951.

79. ÉM. 1953. szept. 20. 6. p. ill. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 812. 1. a. 6/1953.

80. ÉM. 1953. szept. 20. 3. p.

Az 1950-es évek nehéz gazdasági éveiben a tsz-nek a legtöbb hasznot a szarvasmarha tenyésztés hozta. Emellett jövedelmező ágazatok volt a sertéstartás és a takarmánytermesztés.⁸¹ 1955-ben már gépekkel művelték a tsz földjeit, műtrágyával javították a termőképességet, holdanként 15,5 mázsa búzát tudtak betakarítani róluk. A tsz kertészetében dinnyét termesztettek, amit teherautóval hordtak a városi piacokra, a tejjel és a baromfival együtt.⁸² A tsz azonban nem állt erős lábakon, 1956 októberében – a politikai lehetőségeket kihasználva – feloszlott.⁸³

1957 januárjában új tsz alakult, melynek neve Új Élet lett, elnöke Kosztor József volt. Az új tsz megörökölte a korábbi épületeit, de az állatállományt már nehezen szedték össze. Az induláskor 37 fejőstehénből, 23 növendékéből, 7 hizó marhából, 57 hizott sertésből, 30 anyakocából, 13 lóból és 820 db birkából állt. Problémát jelentett azonban a helyhiány, az állatok elhelyezése, amit csak lassan tudtak megoldani.⁸⁴

81. ÉM. 1955. dec. 11. 5. p.

82. ÉM. 1956. aug. 29. 2. p.

83. ÉM. 1960. jan. 5. 4. p.

84. Uo.

Szerda, 1956. augusztus 23.

GYERTEK KÖZÉNK

„A mi termelőszövetkezetünkben mindenki vidám,,

A hejőbábal egyéni gazdák már ismerik eredményeinket, mert figyelik munkánkat, s így minden gyorsan a tudomásukra jut, de szeretnénk, ha másutt is értesülének arról, hogy milyen öröm érte a Haladó Tsz tagságát. A mi termelőszövetkezetünkben mindenki vidám, mert olyan szép eredményeket értünk el, hogy bizony ilyen gazdagságra még mi magunk sem számítottunk. Csupán búzából 28 vagonos termést takarítottunk be, míg az elmúlt évben csak 15 és fél vagon búzánk termett. Gabonaféleségekből és aprómagvakból összesen 41 vagon nyrt termést takarítottunk be. Jó munkánk eredménye tehát nem maradt el. Búzából 9 és fél mázsa átlagtermést akartunk elérni. Ennyi szerepelt a tervünkben, persze igyekeztünk kihasználni a nagyüzemi gazdálkodás nyújtotta lehetőségeket, hogy a tervezetnél többünk is terjen. Gépekkel műveltük a földet, sok műtrágyát használtunk, szemvesztőség nélkül, gépi erővel arattunk és így sikerült minden hold földről 15,5 mázsa búzát betakarítanunk.

Hogy mit jelent ez a magas termés a tagság számára? Azt, hogy a 3 kiló 80 dekára tervezett búza-részesedés helyett minden egyes munkaegységre 6 és fél kiló búzát tudunk osztani. Márpedig átlagosan minden családnak meglesz termelőszövetkezetünkben a 300 munkaegysége (a legtöbb családnak sokkal több is lesz), s így csupán búzából 20 mázsa körül kapnak zárszámadáskor. Vajon melyik egyéni gazda családnak lesz ennnyi búzája a kamrában? Végek számításba azt is, hogy nekünk ebből már semmiféle kötelezettséget nem kell teljesítenünk, vetőmagot sem kell belőle tartalékolnunk és a különböző beruházásokra, a közös gazdaság fejlesztésére sem kell ebből egy dekányit sem fordítanunk, mert arra is jut bőven. Es gondoljanak arra, hogy ez csupán a búza-részesedés, hol van akkor még a többi termés és a készpénz. No meg azután a legjobban dolgozók a munkaegységen felül jelentős prémiumot is kapnak. A növénytermesztési brigád tagjai például csupán búzából 2 és fél vagonnyi prémiumot kapnak. De lesz pénz és természetbeni részesedés bőven a dohányból, a cukorrépából, a kukoricából, s az állatállomány jövedelméből is.

Nemrégiben új 3 tonnás teherautót vásárolt termelőszövetkezetünk. Ez a gép is elősegíti majd, hogy még nagyobb legyen a jövedelmünk. Kérleztünk terményeit, szép dinnyéket, tejet, később a baromfitegyeszet termékeit be tudjuk szállítani a városi piacokra, ahol minden élelmiszert jó áron tudunk értékesíteni.

Mi, a hejőbábal Haladó Termelőszövetkezet tagjai, egyetlen egyéni gazdával sem cserélünk már. Nincs olyan középaraszt, aki olyan nyugodtan, a jó megélhetés olyan biztos tudatában tekinthet a jövőbe, mint mi. Gazdálkodásunkban a szakszerűséggel, az előrelátással sincs hiba. Az agrártechnika szabályait betartjuk, nem herdelünk el semmit, mert tudjuk, hogy a közös vagyon az valamennyiünké, s ha vigyázunk rá, ebből minden tagnak haszna származik.

Jó eredményeink, boldog életünk titkát szívesen átadjuk minden dolgozó parasztnak. Kívánjuk minden egyéni gazdának, hogy idővel ő is olyan nyugodtan, boldogan éljenek, mint mi, s ezért termelőszövetkezetünk kapuja mindenkor minden érdeklődő előtt nyitva áll. Szívesen látunk mindenkit közös gazdaságunkban, aki személyesen akar meggyőződni eredményeinkről. Amit két szemükkel látnak, amit saját fülükkel hallanak majd, az fogja őket leginkább meggyőzőni arról, hogy mi a jobbik utat választottuk és érdemes közénk jönni.

CSAPO ISTVÁN,
a hejőbábal Haladó Tsz tagja.

Az Észak-Magyarország cikke a Haladó Tsz-ről
1956. aug. 29-én

1957 márciusában a tsz-nek 37 tagja volt, akik közül 2 fő számított középparasztnak. A tsz összes területe 398 kat. hold volt, melyből 375 kat. hold volt a szántó.⁸⁵ Az év végére már 60 tagja volt az Új Életnek. A szövetkezet dohány és cukorrépa termesztésbe kezdett, s a sertéstartásra is nagy hangsúlyt fektetett.⁸⁶ 1960-ban megkapták az egyébként is használt „sárgaházat”, amely korábban a Haladó tsz-é volt. Itt alakították ki irodaházukat.⁸⁷ A tsz. taglétszáma azonban minden erőfeszítés ellenére sem akart számottevően gyarapodni.

A szövetkezetek termelése országos viszonylatban ekkorra másodlagos jelentőségűvé csökkent. (Kb. a bruttó termelési érték 20%-át tették ki.) A magángazdaságok tulajdonosainak jövedelmei jelentősen meghaladták a szövetkezetben maradt parasztokét, annak ellenére, hogy a szövetkezetekben dolgozók jövedelmét az állam nagymértékben támogatta. Az agrárpolitika ekkor azt vallotta, hogy a szövetkezetek kiterjesztése nem időszerű, évtizedek alatt sikerülhet csak a mezőgazdaság kollektivizálása. Ebben hozott gyökeres változást egy KGST-határozat, melynek hatására és a környező európai szocialista országok mintájára nálunk is párthatározat született 1958 decemberében a szövetkezetesítésről. A határozat értelmében az átalakítást a mezőgazdasági termelés egyidejű növelésével kellett megoldani. A szövetkezetek szervezése során a nyomás, ráhatás minden lehetséges eszközt felhasználták, erőszakot azonban csak elszórtan alkalmaztak. Elég volt az 1956 előtti időszakra emlékeztetni a többséget ahhoz, hogy megtörjön az ellenállás. Jelentős fejlesztéseket helyeztek kilátásba, ha a parasztok belépnek a szövetkezetbe. A korábbi tsz-szervezésekkel ellentétben most egyértelműen a termelési tapasztalattal rendelkező kis- és középparaszti gazdaságokra helyezték a súlyt, ezeket készítették belépésre, s a tekintélyesebb parasztok nyomában a többiek már könnyebben találtak maguknak helyet a szövetkezetekben. Így volt ez Bábán is. 1959-ben a községi tanács VB-nak két egyéni gazda tagját is „felkérték”, hogy miután a családjukkal megbeszélték, jó példát mutatva járjanak elöl, és lépjenek be a termelőszövetkezetbe.⁸⁸ Az agitáció megtette a hatását és az 1960-as évek elején az önálló gazdák közül sokan tagjai lettek a tsz-nek.

85. B.-A.-Z. megye legfontosabb statisztikai adatai 1956, 1957. 287.

86. ÉM. 1957. nov. 30.

87. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 812. 1. a. 1-IX/1960.

88. Uo. 1959. nov. 30. VB. ülés jkv.

1963-ban a tsz elnökévé Vida Lászlót választották.⁸⁹ A tsz a következő években ellentmondásoktól nem mentesen, de fejlődött, területét a volt alapítványi földekkel megnövelték.⁹⁰

Az 1973-as termelészövetkezeti zárszámadás során Vida László elnök elmondott beszédéből tudjuk, hogy a szövetkezet gazdasági tevékenységének 68 %-a a hagyományos növénytermesztésből állt, míg a további 32 %-ot az ipari, s ezen belül is a szolgáltatási munka képezte. Az évi hektáronkénti termés búzából 40,2, árpából 38,6, kukoricából

A tsz kertészeti brigádja az 1960-as években

(Fotó: Mezei Zoltán tulajdona)

45 mázsa volt. Az 1390 hektárnyi területen gazdálkodó tsz. 1973. évi bruttó jövedelme meghaladta a 8 millió 200 ezer forintot.⁹¹

Két év múlva, 1975-ben az Új Élet Mg. Tsz egyesült a hejőpapi Petőfi Mg. Tsz-szel.⁹²

Az egyesülést követően Vida László,

volt hejőbábai elnök lett az egyesült szövetkezet vezetője, melynek neve Új Élet lett, székhelye Hejőpapiba került. 1976-tól a korábbi elnök nyugdíjba vonulása után az új elnök Ragályi József lett. Az egyesülést követően a szövetkezet mintegy 2700 hektár területen gazdálkodott, s mintegy 300–400 db szarvadmarhát, 3000 db sertést és 600–800 db tenyészjuhott tartott. Jelentős beruházásnak valósultak meg: 1975-ben megépült a szárítótelep, 1978–1981-es években a sertéstelep, 1981–1983-ban a szövöde, ezen kívül jelentős gépi beruházások is történtek. A mezőgazdasági termelés mellett az 1980-as években jelentős volt az alaptevékenységen kívüli tevékenység is. Kiemelkedő volt a kavicsbányászat és szállítás, a pamutipari tevékenység, melynek keretében fonás, csévelés és törés zajlott. Jelentős volt még az építőipari és lakatosipari szolgáltatás, volt kenyérsütő üzem, élelmiszer kiskereskedelem

89. HBH. közlése.

90. Bodgál, 1964. HOM. NA. 1222. ill. ÉM. 1967. aug. 8. 3. p. ill. 1967. 22. sz. 3. p.

91. ÉM. 1974. 23. sz. 1–2. p.

92. HBH. közlése.

XIV. A katolikus egyház története

A kezdetek, a filiától az önálló anyaegyházig

A katolikus hierarchia felülről lefelé teljes alá- és fölérendeltséget jelent, és egyben az egyházkormányzat mechanizmusát is mutatja. A magyar katolikus egyházi hierarchia élén a mindenkori esztergomi érsek állt. Az egyes egyházmegyék történetileg kialakult tradíciók szerint érseki tartományokba tartoznak. Az érseki tartomány élén a főegyházmegye pásztora, az érsek-metropolita áll. Az alapvető egyházkormányzati egység az egyházmegye, melynek élén a püspök található. Az egyházmegye alacsonyabb szintű kormányzati egységei a főesperességek. A megyés főpásztor az általa kinevezett főespereseken keresztül irányítja az egyházmegyét. A főesperességek két vagy több esperesi kerületet fognak össze. Az esperesi kerület élén az esperes vagy az alesperes áll, aki az adott kerület valamely jelentős plébániájának plébánosa. Az esperest a püspök nevezi ki. Ő érintkezik közvetlenül a lelkészkedő papsággal, a plébánosokkal, az egyházkormányzat legalsó egységeinek, a plébániáknak a vezetőivel. A plébánost – a kegyúr engedélyével – a megyés püspök nevezte ki. A plébános közvetlen hatósága alá tartoztak a segédlelkészek vagy a káplánok, a magyar hitoktatók, a felekezeti iskola tanítói. A nagy lélekszámú egyházakból úgynevezett filialis lelkészségek (fiók vagy leányegyházak) váltak ki. Ezeknek nincs plébánosuk, lelkészeikről az anyaegyház gondoskodik. A plébánia, mint alapegység mellett a megkeresztelt hívők összessége alkotja az egyházközösséget, amelynek választott eljárósága a képviselő-testület.

A középkori legelső plébánia összeírás szerint 1332–1335 között már állt a falu Szent Péter tiszteletére felszentelt temploma.¹ A falu plébánosának nevét is ismerjük 1332-ből, amikor is Benedek volt a telepü-

1. Borovszky, 1909. 19. ill. Gyórfy, 1963. 753.

lés első név szerint ismert papja.² A reformáció alatt ez a templom a kálvinisták kezébe került, s ott volt 1696-ban is.³

A XVIII. század első felében a bábai katolikusoknak nem volt temploma, pedig a nyári idénymunkák idején sok katolikus hívő dolgozott a faluban.⁴ Az 1746-os canonica visitatióból tudjuk, hogy csak egy imaházzal rendelkeztek az itteni katolikusoknak, ami a szükséges felszerelésekkel el volt látva. A mellette lévő fatörzsből egy 15 fontos kis harangocska állt, amely meg volt áldva.⁵

Bába (Sajó)Szöged leányegyháza volt. A hívek – az egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint – részt vettek

Populatio Bába dicitur à hiege una lra solida.
Cujus Reverendi Praetabiti V. Andreas Bisk. V. Comes ordinis et
adua Ladislai Bisk. Catholici, Revilly V. Alexander Töry latoris.
quartum ad Ecclesiam et Populum.

Ad imm. Hic locus est solida, spectans ad hiege à pa dicitur una lra solida.
Ad idem. Hic à exte lra Catholica, Receptione tamam ejus magna est
maxime tempore aetivis, quando multi catholici conveniunt
hic ad labores Verum quidem est, quod dicitur Praetabiti Andre
as Bisk. inludat Anni sequenti facillum adificare, eomgi
tamen facultatem petijt pro oratorio servando, ut et obtinuit.

Ad idem. Hic, Bisk. biskum gnum dnum nihil.
Ad idem. in oratorio oratorio pro lra sacro dederunt lra hiege.
lra omnia dicit.

Ad idem. In hinc ligno est Campanula vocata lra d. 15
Benedicta pro ut vocatur. Benedicta est cum Alonij est
Ad idem. Bisk. gnum ad nec Benedictum lra dnum
Ad idem. Bisk. gnum Bisk. biskum nihil.

Ad idem. Populus Majori ex parte loqit hiege Hungaria.
cum lra hiege Majori ex parte. *Ad idem*

Az 1746-os canonica visitatio részlet

(E. É. Lt. r. sz. 3412. 175. fol.)

az istentiszteleteken, főleg ha azt Bábán és nem Sajószögeden tartották. A plébánosukat tisztelték, szerették az emberek. 1746-ban ígéretet tettek arra, hogy a vasárnap és ünnepnapokat jobban be fogják tartani, ami azt jelentette, hogy ezeken a napokon gyakori volt a munkavégzés. A sajószögedi plébános jövedelméhez ágybér gyanánt (10 ilyen volt) 1 mérő gabonával járultak hozzá. Keresztelésért 8 garast, szülés utáni bevezetésért 6 garast, esketésért 3 márvást, jegyesek bevezetéséért 2 garast, egyszerű temetésért 8 garast, énekszóval lefolytatottért 3 máriást fizettek. A stóla felment 2 rénesforintra. Ez a papnak összesen átlag 11 forint 30 krajcárt jelentett. A bábai római katolikus hívek száma ekkor mindössze 63 volt, a görög katolikusok 36-an, míg a reformátusok 350-en voltak, 1 luteránus és 10 zsidó lakos mellett.⁶

A település 1870-ig a továbbra is Sajószöged filiája volt. Saját temploma még 1768-ban sem volt.⁷ Azt, illetve egy kápolnának nevezett

2. B.-A.-Z. M. Lt. XV. 17. Bába 15. fol.

3. Sós, 1985. 105.

4. Uo.

5. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–177. fol.

6. Uo.

7. Kovács, 1998. 146–154.

épületet 1773-ban építtetett a katolikus vallású, helyi földesúri család, a Bükki familia.⁸

A sajszögedi plébános általában csak karácsony, húsvét és pünkösd napján tartott istentiszteletet Bábán, egyébként a bábaiaknak az igehirdetésre át kellett

Részlet a bábai földesurak lelkész fizetésével
kapcsolatos leveléből 1810-ből

(E. É. Lt. AN. r. sz. 1548. 565/1810.)

plébános javadalmát. A földesurak (Bükki Lászlóné és Orosz János) jóindulatból földet adtak a szögedi papnak a Bodzás és Ludas melletti Pappalaposon, a Közép nyomásban a külső Pappalaposon, illetve a Dinnyeszög mellett az Erdő sarkától egészen a Parasztbikkig terjedő területen. A földeket visszavonhatatlanul kapta a plébános addig, amíg Bábának nincs saját papja. A hívek kötelezték magukat a plébános részére nyújtandó szekeres szolgáltatásokra Szögeden.¹⁰

Az említett bábai földek ettől kezdve a sajszögedi plébános javadalmát gyarapították. Olykor azonban előfordult, hogy azt más élte, réjtét más kaszálta le magának, mint például 1812-ben és 1813-ban, amikor azt több bábai lakos bitorolta.¹¹

Bába leányegyháza idejéből az egyház történetére vonatkozó érdelemes forrást nem leltünk fel. Mindössze 1818-ból maradt fenn a sajszögedi plébános káplánjának a vármegyéhez benyújtott panaszos le-

detésre át kellett menniük a szomszédos település templomába. 1810-ben azal a kéréssel fordultak az espereshez, hogy engedélyezze nekik, soros istentiszteletek is tartását Bábán, mivel Sajószögged messze van, Bábán sok az öreg, s a nagy távolság miatt a taxások is megfosztatnak Isten igéjétől.⁹ Kérésük teljesítéséért arra is hajlandók voltak, hogy növeljék a

8. Sós, 1985. 105.

9. E. É. Lt. AN. r. sz. 1548. 565/1810.

10. Uo.

11. Uo. 589/1813. ill. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 379–380/1813.

li megalapítását. Nemesbikket, Szakáldot pedig Bába filiává tette.¹⁵ Utóbb Hejőpapi és Igricit is hozzá csatolták.¹⁶ Szakáld 1951-ben önálló plébánia rangjára emelkedett.¹⁷

A bábaiak a lelkész béréhez való hozzájárulása 1869-ben a következő volt: a gazdák 2, a zsellérek és a cselédek 1–1 véka gabonát adtak, minden véka gabonához mindenkitől 20 krajcár is járt. Az özvegyek és a vegyes házasok ennek felét fizették. A bábai papi földek 8 kat. holdat tettek ki.¹⁸ Az egyházi földek nagysága utóbb növekedett. 1875-ben Karabélyos Mihályné hagyott végrendeletileg az egyházra 3 db kaszás rétet. Ez 1557 négyszögölt tett ki az Árkus-dűlőben.¹⁹ Özv. Bükk Zsigmondné 1881. november 10-én kelt végrendeletében több mint 48 kat. hold földet adományozott a bábai katolikus egyháznak.²⁰ Az 1927-es egyházi leltár szerint ez a föld részint a helyi református lelkész, Futó Samuel és a körjegyző földjei, részint a dűlőút és a begyepesedett mezsgye által volt körülhatárolva. Földje volt még az egyháznak az Aranyásóban (6 kat. hold). Ezt a földet művelte régen a sajószögedi plébános.²¹ Az egyházi földek a lelkész javadalmát gyarapították, amit leginkább haszonbérleti formában hasznosítottak.²² 1906-ban például hat évre – mivel a helyiek kellő biztosítékot nem tudtak nyújtani – egy sajószögedi bérlő vette ki az egyházi földeket, évi 1440 korona bérleti díjért.²³ Az egyházközség első önálló plébánosát, Blazsejovszky Ferencet 1869 novemberében nevezte ki az egri érsek.²⁴

A település húsz sajószögedi és hejőbábai plébánosának nevét ismerjük.²⁵

Nagy György 1807–1810
 Bátor Mihály 1811–1820
 Simonyi József 1821–1826
 Jármay Julius 1831–1847
 Thóber Ferenc 1848–1854
 Kastélyi József 1855–1861
 Sipos András 1862–1869

15. Uo. 1651/1869.

16. Sós. 1985. 105.

17. Uo. 116.

18. E. É. Lt. AN. r. sz. 1083. 1651/1869.

19. Uo. 2394/1875.

20. Uo. r. sz. 1087. 5763/1931. ill. Sós. 1985. 105.

21. E. É. Lt. AN. r. sz. 1087. 5763/1931.

22. Uo. r. sz. 1085. 1855/1904.

23. Uo. 1090/1906.

24. Sós. 1985. 105.

25. Egyházi schematizmusokból. ill. HBH. közlése.

Blazsejovszky Ferenc 1869–1876
 Kandra Kabos (Jakab) 1877–1878
 Fekete Miklós 1878–1889
 Hamza József 1890–1892
 Szecsányi Rezső 1893–1927
 Gulyás István 1931– kb. 1945
 Bódi István –1951
 Folytik Vidor 1951–1962
 Dávid Pál 1962–1972
 Sólyom József 1972–1985
 Keresztes László 1985–1990
 Timkó István 1990–1997
 Varga Bertalan 1997-től

Az egyik legnevesebb lelkésze az egyházközségnek Kandra Kabos (Jakab) volt. Felsőbányán született 1843. április 29-én és Egerben halt meg 1905. június 1-jén. Neves történelem- és néprajzkutató volt. Bányászcsalád gyermekeként Egerben végzett teológiát. Több környékbeli község lelkésze volt, és 1877–1878-ban Bábára is elvetődött. 1881-től Egerben lett káplán, majd 1886-tól a káptalan levéltárosa. Történelmi, helyrajzi, heraldikai cikkeket írt. Megkísérelte a régi magyar hitvilág bemutatását, a Magyar mythológia című, Egerben 1897-ben megjelent művével nagy vitát váltott ki. 1885-ben ő indította el az Adalékok az eri egyházmegye történetéhez című folyóiratot. Ő értelmezte azt a Várad regestrum című munkát, amely a Bába falunevet először említi.²⁶

A nevezetesebb plébánosok közé tartozik Gulyás István is, aki 1900-ban született Mezőkövesden. Középiskoláit ugyanott, a teológiai tanulmányait Egerben végezte. 1926-ban szentelték pappá, s mint káplán Betkére, majd Jászfényszarura és Kiskörére került. Ezután Törökszentmiklóson volt hittantanár, ahonnan 1931-ben került Bábára. Nevéhez fűződik a katolikus elemi iskola építése, az egyházi adóságok kiegyenlítése, a templom előtti tér parkosítása, az új templomhely megszerzése. Tagja volt a községi képviselő-testületnek. A Hangya Szövetkezet igazgatósági tagja és a lelkészi kerület titkára is volt. A népművelési előadások tartásáért és vezetéséért több ízben dicséretben részesült. Családjából Koós József hősi halált halt az I. világháborúban.²⁷

A lelkészeket a fentebb említett, 1869-es díjlevélben foglaltakon felül megillette egy közel 2 holdas belső telek kerttel, szőlővel és szántóföld-

26. Kenyeres, 1967. 850.

27. Csikvári, 1939.-158.-

del. Rétje volt a Nagyrákosban, szántója a Rakottyásban, a Rongyosban és a Nagyrákosban. 1912-ben ezek nagysága – mivel az összes egyházi földek az ő javadalmát gyarapították – közel 57 kat. holdra rúgtak.²⁸ Annak bérbeadásával 1934-ben 96 mázsa búza volt a bevétele.²⁹ 1934-ben a lelkészi javadalmak sorába Gulyás István kérésére bevették a lótartást is, amire a filiák távolsága, az azokkal kapcsolatos számos teendő, összességében az azért kapott csekély lelkészi jövedelem miatt adott engedélyt a főegyházmegyei hatóság.³⁰

A lelkész és az egyház jövedelmét növelték az alkalmi adományok, felajánlások is. 1892-ben például a budapesti Oltár Egylet ajándékozott a templom részére különböző felszerelési tárgyakat.³¹ 1902-ben Melczer Lászlóné született Purgly Janka Szecsányi Rezső plébánosnak egy fehér miseruhát adományozott összes tartozékával és egy veres bársony persellyel.³² Sok adományról azonban nem tudunk. Ennek oka az lehetett, hogy a település katolikus lakosságának döntő többsége a szegényebbek, a volt zsellérek és a cselédek közül került ki.³³

A különféle célokra létrehozott alapítványok is anyagi segítséget nyújtottak az eklézsiának és papjának. Az első egyházi alapítványt még Bükk Zsigmond hozta létre 1773-ban, a bábai katolikus templom fenntartására. Az egyházi hatóság ezt elfogadta, de alapítványi okirat rangjára nem emelkedett, mivel az abban foglalt intézkedések ismeretlenek voltak. Azt csak az önálló plébánia megalapításakor „vette elő” özv. Bükk Zsigmondné Sebe Terézia, aki azt megtoldva a templom felújítására egy 1000 forintos alapítványt hozott létre, majd gyermekei, férje és a maga számára egy 2000 koronás misealapítványról is rendelkezett.³⁴

A leggyakoribb céllal az elhunyt családtagok emlékére szolgáltató misék tartására születtek egyházi alapítványok. Az alapítványokba belefoglalták, hogy a tőke éves kamatából milyen arányban részesült a miséző pap, a kántor, a templom vagy a harangozó.

A bábai római katolikus egyházi alapítványok jegyzékét 1916-ból és 1923-ból leltük fel. A nevek után zárójelben az alapítás évét és a törzstőkét jelezzük koronában: Simonyi József tiszaoörsi nyugalmazott lelkész (1867/50), Okolicsányi Emanuel bábai birtokos (1865/200), Sebe Terézia bábai birtokos (1869/2000), Fekete Miklós bábai lelkész (1889/50),

28. E. É. Lt. AN. r. sz. 1085. 2447/1912.

29. Uo. r. sz. 1087. 3672/1934.

30. Uo.

31. Uo. r. sz. 1086. 36/1892.

32. Uo. 4219/1902.

33. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

34. E. É. Lt. AN. r. sz. 1083. 1728/1888.

Kis Julianna, Hegedűs Ferenc özvegye Szakáldon (1897/40), Soltész Mária, Miklós Márton özvegye Szakáldon (1902/40), Szerdahelyi Antónia, Tomacsek András neje Hejőbába (1905/80), Bodnár Julianna, Seffer Antal özvegye Szakáld (1907/60), Kalapos Julianna, Kiss Mihály özvegye Hejőbába (1913/60), ifj. Szarka István Hejőbába (1913/60), Fülöp Julianna, özv. Marada Mihályné Hejőbába (1914/60), Marada Mihály, Fülöp Julianna néhai férjéért Hejőbába (1915/60) és Hönigfeld Emilia Hejőbába (1915/200).³⁵ Az 1923-as alapítványi jegyzék az 1916 után létrejött alapítványokat is említi: Stefanik Franciska és Somogyi Károly (60), Lázár Mária (500) és Orosz János (500).³⁶

A kurátor, másként egyházgondnok a fontosabb egyházi tisztviselők egyike volt. A kurátort, minthogy a bíróhoz hasonlóan anyagi felelősséggel tartozott, az utóbbi évtizedek kivételével, mindig a tehetősebb bábaiak közül választották az eklézsiaügylésen. Egyik-másik kurátor több éven át töltötte be a tisztséget, de az soha nem járt sorba, mint a bíróság.

A kurátor az egyház ingó és ingatlan vagyonának alakulásáról, a pénz és természetbeni adományokról kimutatást vezetett. Volt pénztárnaplója és számadási könyve, melyet az egyházmegyei hivatalhoz időnként be kellett küldenie. Az egyházi adók, kötelezettségek alól mentesült, de egyéb fizetésben nem részesült. Feladata jórészt gazdasági jellegű volt. A hívek lelki életének gondozásában csak másodlagos szerepet kapott. A bábai katolikus egyház soha nem rendelkezett jelentősebb vagyonnal. A kurátorra bízott eklézsia ingó javadalmi mai szemmel csekély értékűnek tűnnek.³⁷

Az eklézsia készpénzforgalma is szegénynek volt mondható. A bevételeket a kiadások majdnem mindig felemésztették, sőt az egyháznak gyakran kellett kölcsönökört folyamodnia. A bevételeket jórészt az egyházi épületek fenntartása, felújítása, újak építése vitte el.³⁸

Az egyháznak a XIX. században már volt harangozója. Javadalom gyanánt 1869 előtt mindenkitől 1/4 véka rozst, halott harangozásáért és keresztelésért 10–10 krajcárt kapott. Ez összesen maximum 4 köböl rizs és 6 forint jövedelmet jelentett évente. Ez roppant csekély összeg volt, pláne ha tudjuk, hogy se háza, se földje nem volt. Sokszor nem is tudták betölteni hivatalát, legtöbbször a kántort bízták meg a harangozói feladatokkal.³⁹

35. Uo. r. sz. 1086. 1916-os alapítványi jegyzék.

36. Uo. 1923-os alapítványi jegyzék.

37. Uo. vagyonleltárak: r. sz. 1083. 2313/1877., r. sz. 1084. 491/1894. ill. r. sz. 1087. 5763/1927.

38. Uo. r. sz. 1084. 3773/1901. ill. 1277/1902.

39. Uo. r. sz. 1083. 1766/1869.

Lakást 1877-ig özv. Bükk Zsigmondné biztosított a harangozónak, a templomhoz közeli zsellérházában, majd – miután arra az úrnőnek szüksége lett – egy református lakos adta oda egyik szobáját a három tagból álló családnak. Utóbb a plébános bérelt neki egy lakóházat, melynek a bérleti díját csak nagy nehézségek árán tudta előteremteni.⁴⁰ Harangozóház építésére sokáig esélyt sem láttak a plébánosok. Fekete Miklós 1878-ban a következőket vetette papírra: *„Hogy a hívek kötelességszerűen harangozó lakást építsenek, az itteni körülmények közt arra gondolni sem lehet, mert hiveim közt összesen 4 gazda ember van, ezek is felibe válalt földek után tengetik éltöket, a nagyobb rész zsellérekből áll, kik a nyert hajlék után annyi napszámot kötelesek dolgozni lakást adó uraiknak, hogy amellet alig marad idejük családjuknak a mindennapi kenyeret és silány ruházatot megszerezni, a hívek többi és legnagyobb része urasági cselédekből áll. Ily körülmények közt a lelkész a hívekre nem támaszkodhatik. Minthogy a harangozó évi fizetése csak öt köből gabona, ez is bizonytalan, mint párbérből foly be, és alig 5–6 forint, mit a harangozásokból bevesz, azért a harangozó lak hiányán úgy sem segíthetek, hogy a jelenlegi harangozó helyett háztulajdonost választanék, mert ilyenek közül ily silány fizetésre nem akad vállalkozó.”*⁴¹

Ideiglenesen a Bükk-Sebe Alapítványtól kapott egy lakóépületet, majd végül 1893-ban épített neki házat a gyülekezet.⁴²

Hejőbábán a kántori teendőket mindenkor a katolikus tanító töltötte be. Egyházi tevékenysége elsődlegességet élvezett a tanítással szemben. Jellemző eset, hogy 1920-ban Rabecz Lajos kántortanító halála után a tisztségre megválasztott tiszatarjáni tanítót, Bata Joachimet, miután a templomban énekelni és orgonálni hallották, az iskolaszék azonnal el akarta bocsátani. *„Az iskolaszéki tagoknak; minthogy kántornak igen gyenge, hangja alig hallható, orgonálása gyakorlatlan, magának pártot szerezni nem tudott, csupán régi ismerősét Kis Mihályt és ennek öccsét Kiss Jánost tudta maga részére megnyerni. Ezen két iskolaszéki tag szembe helyezkedve az iskolaszék 8 tagjával és az egész hitközség óhajával, a jegyzőkönyvet nem írták alá.”*⁴³ Az iskolaszék ennek elenére más tanítót választott, mire Bata tanító és Kiss Mihály a felsőbb hatóságokhoz fordult.⁴⁴

40. Uo. 2815/1875.

41. Uo.

42. Uo. r. sz. 1084. 2214/1893. ill. 3359/1892.

43. Uo. r. sz. 1086. 4578/1921.

44. Uo. A kántortanítókról az Oktatás, művelődés, helyi szervezetek című fejezetben lesz részletesen szó.

A katolikus egyház Szent István királyunktól kezdve a lelkek gondozásával szorosan összefonódó társadalomszervező funkcióval és annak megfelelő közjogi, gazdasági, kulturális és politikai kiváltságokkal rendelkezett, amit legtöbbször jól használt fel. Ennek pozitív hatásai Hejőbábán is érződtek. A XX. század második felében beállt külső- és belső körülmények változása, a kommunizmus hatalomra jutása egy csapásra megváltoztatta az állam és egyház viszonyát, ami erőteljesen kihatót az egyes hívők egyházukhoz kötődő kapcsolatára, leginkább károsan befolyásolva azt. A szocialista Magyarországon kibontakozó ideológiai szembenállás, az egyes ember erkölcsi, közösségi hitéletét alapvetően változtatta meg. A rendszerváltás e téren még nem hozott alapvető javulást. Az egyházakat is érintő új kihívásokra adandó megfelelő választ a katolikus egyház és a helyi plébániák most keresik.

A templom

Az első bábai katolikus templom a XIV. században már fennállt, majd a reformáció idejében az a kálvinisták kezébe került.⁴⁵ A XVIII. század első kétharmadában csak imaháza és egy fatörzsbe állított 15 fontos kis harangja volt a hívőknek.⁴⁶

1773-ban építettett templomot a településén Bükk Zsigmond, amit a források gyakran csak kápolnának neveznek. A templom szilárd anyagból, fa tornyában két haranggal készült. A templomnak egy oltára és egy tabernákuluma volt. Az épület Szűz Mária tiszteletére volt felszentelve, emlékezve a nándorfehérvári diadalra.⁴⁷

Ezt a templomot az önálló plébániává alakuláskor, 1869-ben özv. Bükk Zsigmondné született Sebe Terézia 1000 Ft-os adományából kezdték el egy boltívvél megnagyobbítani, hogy a hívek nagyobb számban férjenek el benne.⁴⁸ A bővítés költségeinek másik részét az egri érsekség fedezte. Az építési munkálatok 1874 nyarán fejeződtek be. A templom megnövelt tornya – amit Schmidt János miskolci építész készített – fából készült és volt sekrestyéje. A belső felszerelés a következőkből állt: ócska, elavult faoltár, gyóntatószék, alacsony, hordozható szószék, 20 régi és új pad, kisebb lóca a templom bejáratánál, koporsó a liberához, kiigazított hat változatú orgona (1871-ben vásárolták) a hozzávaló új

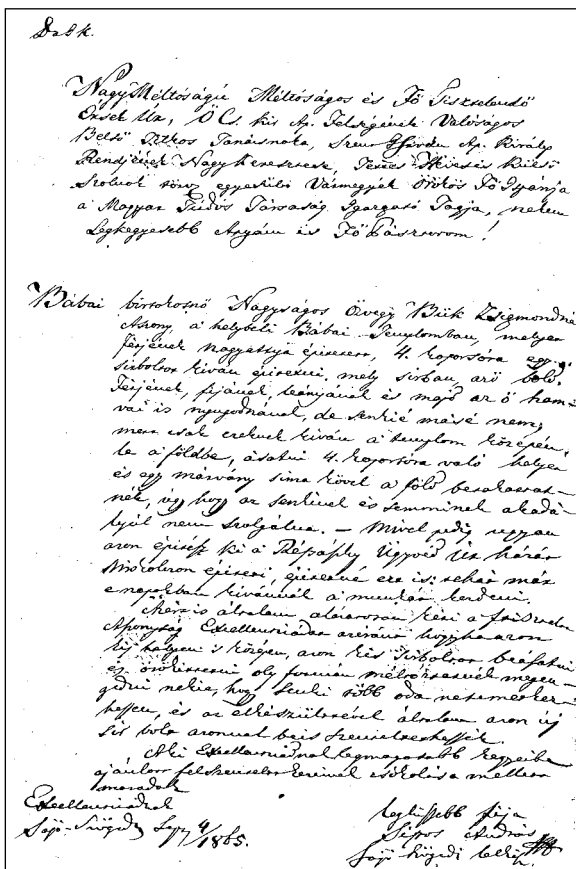
45. Sós. 1985. 105.

46. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–177. fol. can. vis. 1746.

47. Uo. r. sz. 3560. can. vis. 1829.

48. Sós. 1985. 105. ill. özv. Bükk Zsigmondné már 1859-ben közölte az egyházi hatóságokkal, hogy a nagyatyja által épített templomot fel fogja újítani. 222 Ft-ot 1859-ben az egri érsekség is adott a templom felújítására. Uo. r. sz. 1548. 256/1859. ill. 722/1860.

székekkel, a sekrestyében új ruhaszekrény fiókokkal (a hívek adományából készítették 1870-ben), térdelő a sekrestyében, régi ruhaszekrény fiókokkal, oltárkép (olvasó boldog asszony), falhoz szegezett fogas a sekrestyé-

A sajoszögedi lelkész a Bükk család sírjáról írt levele 1865-ből

(E. É. Lt. AN. r. sz. 1548. 1081/1865.)

ásni, s az összegyűlt vizet beleszivattyúzni, de ez drága és csupán ideiglenes megoldásnak tűnt. Mérnöki véleményeket figyelembe véve úgy határoztak, hogy a családi sírboltot betömjék, a vizet kiszivattyúzzák, majd a sírhelyeket felemelik a talajvízszint fölé, alá téglasort húznak, s a kopersókat ezután helyezik vissza.⁵¹ A mérnöki terv gyakorlati megvalósításáról nem találtunk forrást.

ben, harang és kereplő a toronyban és egy kis lábszámoly. A templom titulusa Győzelmes Szűz Mária volt.⁴⁹

A templom közepén volt a Bükk család négy sírja. Még 1865-ben kérte özv. Bükk Zsigmondné az egyházi hatóságokat, hogy elhunyt férjét és két gyermekét, majd halála után saját magát odatemethesse. A kért engedélyt megkapva kialakították a sírhelyeket, amit márvány kőlappal fedtek le.⁵⁰ A sírokban azonban gyakran összegyűlt a víz, ami miatt a templom folyamatosan nedvesedett, a falak károsodtak. 1884-ben sokadszor kerestek megoldást a problémára. Először a sírbolton kívül egy gödröt akartak

49. E. É. Lt. AN. r. sz. 1083. 2313/1877. ill. 846/1874.

50. Uo. r. sz. 1548. 1081/1865.

51. Uo. r. sz. 1083. 2963/1884.

1884-ben a barokk stílusú templomot a Bükk-Sebe Alapítvány költségén felújították. Helyreállították a templomi padokat és az oltárt, a szentélyt befestették.⁵²

Szintén alapítványi pénzből finanszírozták az 1891-es felújítási munkálatokat. *„A templom újból zsindelyezettett, a sekrestye egész új tetőt kapott, a régi vizes fala helyett új emeltetett, mindkettőnek fala meszeltetett, a torony újra festetett, belülről a templom cement lapokkal kiköveztetett, boltíve javítatott, a falak festése újítottott, a templom padok festettek.”*⁵³

A toronyhoz – annak rohadása miatt – 1892-ben segéd haranglábat kellett elhelyezni, majd – mivel azt imbolyogni látták – 1901-ben fel kellett újítani.⁵⁴

A felsorolt építési, felújítási munkákhoz a hívek mind anyagilag, mind közmunkában szerény mértékben járultak hozzá. Szegénységük és a helyi hagyományok miatt a plébánosok nem is igen próbálkoztak érdemben a terhek viselésére kötelezni őket. 1895-ben a pap a következőket közölte az érsekkel: *„A most említett 25 év lefolyása alatt a hejőbábai rk. hívek az egyházi építkezéseknél soha semmiféle ígás vagy kézi napszámokat nem teljesítettek és nem is teljesíthettek, mert híveim vagy földbirtokos urakból vagy cselédekből állanak. Az előbbieknél napszámokban dolgozni nem mennek, az utóbbiaknak pedig az eke szarva mellett lévén helye, gazdáik által az egyházi építkezéseknél napszámokban nem bocsátattnak. Az elkészítendő költségvetés összegét a hívekre kivetni szintén lehetetlen – ilyesmi Hejőbábán soha a plébánia fennállása óta soha sem történt –, páronkinti 50 fnyi kivetés is számosakra nagy teher, midőn a szoláris járó egyházi ténykedéseket soha meg nem kapom, hitelbe vagy teljesen ingyen kell végezniem.”*⁵⁵

1903-ban földrengés volt a faluban, ami a templomot kissé megrongálta. A szentély feletti fal megrepedt, és a hajó déli oldalán, a boltívek közepén is repedést fedeztek fel. Szeptember 3-án a főfalak is megrepedtek. Az 1891-ben készült zsindelytetőt ugyanakkor nem érte károsodás.⁵⁶

Az 1904-es felújítási munkák után a Bükk család sírboltját betömték.⁵⁷ 1909-ben a templom és a torony újra javítást igényelt.⁵⁸ 1911-ben a le-

52. Uo. 3752/1884.

53. Uo. 3075/1891.

54. Uo. 56/1892. ill. r. sz. 1084. 3332/1901.

55. Uo. 1868/1895.

56. Uo. 4881. és 5117/1903.

57. Uo. r. sz. 1085. 1249/1904.

58. Uo. r. sz. 1086. 3527/1909.

szakadt párkányzatot kellett helyreállítani.⁵⁹ 1915-ben a zsindeletű szorult javításra.⁶⁰ 1928-ban a templom belsejét újították fel és festették ki.⁶¹

A növekvő számú hívek egyre kevésbé fértek el a kicsiny templomban. Sokan a templomon kívül állva hallgatták a vasárnapi

és ünnepnap miséket. A gyerekek és az ifjak templomba járását azért nem is ellenőrizték szigorúan, mert a templomba nem fértek be. Ideiglenes

Az 1941-ben felszentelt új katolikus templom

(Fotó: Ósvay Lajos tulajdona)

„millenniumi fákkal” 1900-ban.⁶³ Az igényelt földterületet a képviselőtestület 1935-ben nagylelkűen átengedte az egyháznak, amit az 1936-ban 165 méter hosszú léckerítéssel három oldalról elkerített.⁶⁴

A régi katolikus templom 1930 körül

(MNM. F. 206588. Györffy István.)

megoldásnak a vasárnapi és az ünnepnap kétszeri misézés tűnt jónak, amit a főegyházmegyei hatóság 1932-ben jóváhagyott.⁶² Végső megoldásnak egy új, nagyobb templom építése kínálkozott.

1934-ben az egyházközség megelégtelt, hogy a templom-tere állandó liba- és sertéslegelő volt. Lépéseket tettek annak érdekében, hogy a 80 négyszögölnyi egyházi tulajdonban lévő terület mellé megszerezzék a 926 négyszögölnyi közterületet, ahol a körmeneteket tartották, s amit a harangozó és a mindenkori egyházközség és a kisbíró használt. A teret Melczer László, az alapítványi földek bérlője parkosította

59. Uo. 2747/1911.

60. Uo. 4459/1915.

61. Uo. 4514/1928.

62. Uo. r. sz. 1087. 832/1932.

63. Uo. 3667/1934.

64. Uo. 809/1936. ill. 1935/1936.

A templomszentelésen (1941. okt. 5.) résztvevő előkelőségek (Gulyás István róm. kat. esperes, Orczy László földbirtokos, Szendrey László tiszteletes, Bábai Bay Bertalan földbirtokos, dr. Villányi Andor nyugalmazott gimnáziumi igazgató, Orczy István földbirtokos és más előkelőségek

(Fotó: Ósvay Lajos tulajdona)

1941. okt. 5. A templomszentelés hallgatósága

(Fotó: Ósvay Lajos tulajdona)

Az új templom építése 1940-ben már ezen az elkerített területen indult meg.⁶⁵ Az építkezés költségeihez 1939-ben neves adományozók járultak hozzá: dr. Petró Kálmán országgyűlési képviselő, alapítványi ügyész (1000 pengő), Molnár Gyula kisbirtokos harangra (1500

A katolikus templom 2002-ben

pengő), Villányi Andor a főoltár elkészítésére (500 pengő), Borbály Macky Emil főispán az inségmunka segélyből munkadíjak kifizetésére (4000 pengő), Gulyás István lelkész és Karádi Ödön (100–100 pengő),

Harangszentelés 1977-ben

(Fotó: Hejőbábai Római Katolikus Egyház tulajdona)

az alapítványbérelő Fried testvérek (5000 db téglá helyszínre szállítva) és Horthy Miklós kormányzó (5000 pengő).⁶⁶ A kormányzó úr felesége egy miseruhát adományozott a bábai eklézsiának.⁶⁷ Később más adományok is érkeztek, és 50 %-ban a Bükk-Sebe Alapítvány is hozzájárult a költsé-

gekhez.⁶⁸ A templom terveit Vagner József egri építész készítette.⁶⁹ 1941. október első vasárnapján (5-én) számos előkelőség jelenlétében felszentelték az új katolikus templomot, melynek titulusa maradt a régi: Győzelmes Szűz Mária.⁷⁰

65. Uo. 968/1939.

66. Uo.

67. Csíkvári, 1939. -173.-

68. E. É. Lt. AN. r. sz. 1087. 5106/1939.

69. Sós. 1985. 105.

70. Uo.

A régi templomhoz kapcsolódó adalék, hogy az ország korabeli kormányzója, vitéz Nagybánai Horthy Miklós és későbbi neje itt ismerkedett

A katolikus templombelső

meg egymással.⁷¹ A templom megáldására az ország államfőjét is meghívták, aki az ünnepségen sajnos nem tudott részt venni.

A templomnak a XIX. században két harangja volt. A nagyobb 77 kg-os harang 1892. május 18-án elhasadt, amit alapítványi segédlemmel ágyúércből, F

hanggal újra öntöttek Budapesten, Valser Ferenc öntödében.⁷² A kisebb, 33 kg-os A hangú harang 1925. március 2-án repedt meg. Helyette egy 56 kg-osat rendeltek 6 300 000 koronáért, amihez Tirpák István Amerikában élő egykori bábai lakos 47 dollárt adományozott.⁷³ Ezt követően az új templom kapott új harangot 1941-ben, majd 1977. április 17-én szentelték fel a ma használatos nagy harangot.⁷⁴

A templom első orgonája 6 változatú volt, amit 1871-ben vásárolt az eklézsia.⁷⁵ E helyett 1921-ben Miskolcon 22 000 koronáért egy másik orgonaharmóniumot vásároltak.⁷⁶ 1937-re már ez is elavulttá vált, elromlott, rosszul szólt. Helyette egy ideig az iskolában lévő kis harmóniumot használták. 1937-ben az emődi leszerelt orgonát vásárolták meg – a régi orgona eladásából származó összeg kipótlásával –, amit azután az új templomban is használtak.⁷⁷

Egyéb egyházi építmények

A templomon kívül parókiája, harangozó háza és iskolája volt az egyházközségnek. Az oktatási épületekről később, külön fejezetben szólnunk.

71. Csikvári, 1939. -173.-

72. E. É. Lt. AN. r. sz. 1084. 2621. és. 4116/1892.

73. Uo. r. sz. 1086. 2050/1926.

74. HBH. közlése.

75. E. É. Lt. AN. r. sz. 1083. 2318/1877.

76. Uo. r. sz. 1086. 1397/1921.

77. Uo. r. sz. 1087. 4429/1937.

Itt a parókiával és a harangozóházzal kapcsolatban fellelt források adataira térünk ki.

A plébániaépületnek szánt lakóházat özv. Bükk Zsigmondné vásárolta meg a templommal szemben, s ajánlotta fel a egyház számára 1869-ben. A lakóház 8–9 öl hosszú és 4,5 öl széles, délkeleti homlokzatú, szép, terjedelmes kuriális telken északkeleti hosszvonalon feküdt. Falai vályogból készültek, s elég erősek voltak ahhoz, hogy az átalakítás után a lelkészlak kiegészítő részei maradjanak. Elöl 3 öl hosszú, 2,5 öl széles, padozatlan és sút kemencével ellátott szoba, hátrébb konyha, majd egy kisebb szoba és végül egy, az utóbb említett szobába és az udvarra is nyíló szűk kamra állt. A konyhaajtótól a ház elejét és végét fa oszlopatú folyosó ívelte körül, ahonnan hátul lehetett a padra felmenni. A padlás deszkával volt borítva. A tető náddal volt fedve. A ház előtt néhány lépésre kőből kirakott kút volt kevés vízzel. A ház belső végén kőalapra pincét raktak téglafallal és boltozattal. A telek délnyugati végén állt egy rozszant istálló, attól nem messze egy rozszantabb kis épület. A telek végén nagy veteményes kert és benne gyümölcsfák díszeltek. Az egész telket egy kopott sövénykerítés övezte. Az alesperes az épület meg szemlélését követően véleményét 1869-ben így összegezte: *„Az egész, úgy mint van, kegyeletes adománynak pompás, és eléggé nem becsülhető, az épületi állomány egy szerény falusi laknak elég jó, de parochiának kevés, s így átalakítási tervet az illetők ehhez is fognak minél előbb készíteni”*.⁷⁸

1870-re az épületet és az istállót felépítették, s a tetőt is felhúzták. A falak egy részét téglából rakták. Az átalakítást úgy végezték, hogy három szoba az utcára néző 1–1 ablakkal (eredetileg 2 ablakot akartak a szobákra, de féltek – mivel a szobák magasak –, hogy azok nehezen lesznek fűthetők) készült el. A kapu melletti szobának 3 ablaka és 2 ajtaja, a másik szélső szobának 3 ablaka és egy ajtaja lett. A régi épület nádteje helyett az újat zsindellyel fedték. Az átalakítás miatt az udvari kutat át kellett helyezni.⁷⁹ A lelkészlakba 3 darab kályhát szereltek be.⁸⁰

1872 első fele komoly esőzéseket hozott, ami rávilágított egy nem kellően kezelt problémára. A vályog alapú lelkészlak az emelkedő talajvízszint miatt átnedvesedett, megrogyott – más falubeli épületekhez hasonlóan –, s a stukatúr terhelését nem bírta. Így kénytelenek voltak a parókiát téglalap alárakásával utólag megszilárdítani 113 forint 80 dénár

78. Uo. r. sz. 1083. 1651/1869.

79. Uo. 952/1870.

80. Uo. 843/1871.

költséggel.⁸¹ 1877-ben a vályog alap ismét javítást igényelt az épületen. Egy 8 öl és 2 láb hosszú fal a vályog alap miatt félő volt, hogy kidől, ezért 1,5 láb magasságban 700 téglával azt meg kellett erősíteni. Ugyanezt tették a kéménnyel, árnyékszékkel és egy másik fallal 300 darab téglá felhasználásával 99 Ft költséggel.⁸²

Az 1877-es egyházi leltárkönyv a munkák befejeztével a plébánia épületről a következőket jegyezte le: *„Sebe Terézia úrnő által 1869. évben adományozott, s kertjével együtt kb. 1600 négyszögölet tevő beltelken fekszik, s mely b. e. kisasszonyi Bartakovics Béla egri érsek bőkezűsége folytán 1870. évben építtetett – jó karban van –, áll 3 szobából, cselédlakból, konyha, kamra, zárt folyosó és pinczéből, van hozzá külön zsindeletetőzet alatt istálló, kocsiszín és elkülönítve 2 sertésól, van ezenkívül egy külön fából ócska nád-tetőzet alatt. Van az udvaron egy gémes kő-kút tűrhető állapotban ugyan, de alkalmatlan helyen, közvetlenül a plébánia-épület bejáratánál. Van az ablaka előtt egy kis virágos kert, s egy nagyobb (gyümölcsös és konyhakert) a papi út mentén. A kertben – mely nemesített fiatal gyümölcsfákkal van ellátva – van egy zsindeletetővel ellátott 1874-ben készült alkalmas méhes. A kert legnagyobb részben árokkal és élő sövényvel (akác, orgona és tamariska) van körülvéve, s az udvartól elkülönítve, azonban valamint az udvaron, úgy a kerti részben régi rozzant és dűledező fonott sövény által körítettik”.*⁸³

1878-ban a sövénykerítés kidőlt, s így az állatok szabadon jártak be a pap kertjébe. A plébános léckerítést, a nyílászárók zárainak megjavítását és a kút áthelyezését kérte a felsőbb egyházi hatóságoktól.⁸⁴ Erre, és az újabb felújítási munkákra 1880-ban került sor.⁸⁵ 1885-ben a lelkészlak gazdasági épületeit hozták rendbe.⁸⁶ 1891-ben ismét a plébánia épület volt soron.⁸⁷ 1895-ben új kerítést kapott a plébániai telek.⁸⁸ 1903-ban a földrengés miatt a plébánia egyik kéménye összeomlott, amit újra kellett építeni.⁸⁹

Az 1927-es egyházi javadalmi leltár a XX. század első harmadában beállt változásokat így összegezte a plébániával kapcsolatban: *„A plébánia épület eszerint palával van fedve és 3 kéménnyel ellátva – jó kar-*

81. Uo. 1114. és 1978/1872.

82. Uo. 1582/1877.

83. Uo. 2313/1877.

84. Uo. 985/1878.

85. Uo. 130/1880.

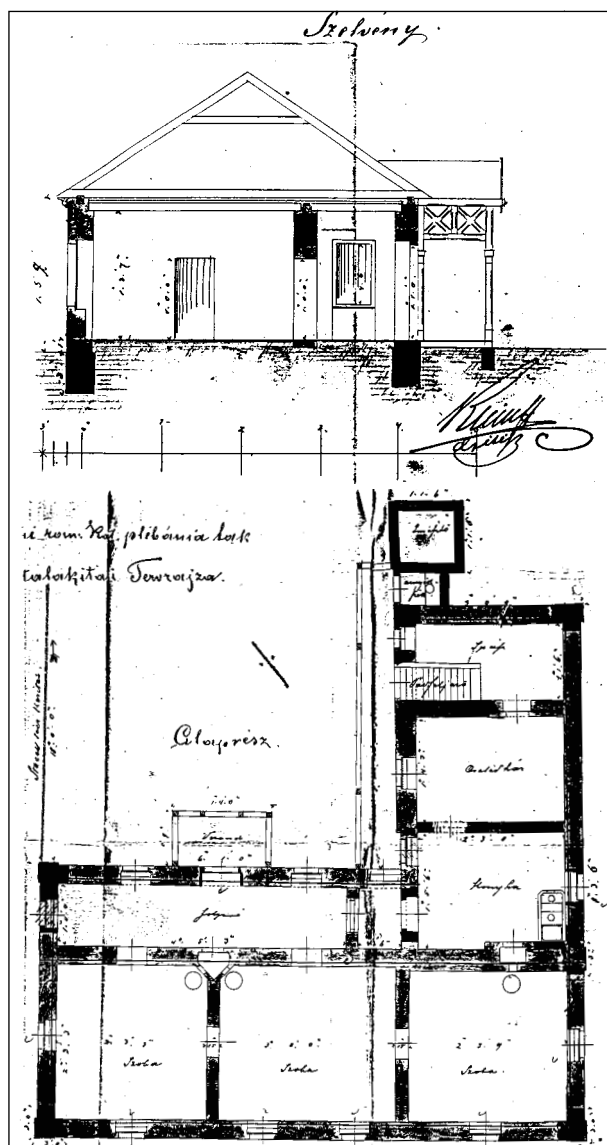
86. Uo. 494/1885.

87. Uo. 1742. és 3075/1891.

88. Uo. r. sz. 1084. 1868/1895.

89. Uo. 4008/1903.

ban van –, áll 3 szobából, melyekben 1890-ben bold. Samassa érsek úr 1–1 friedlandi kályhát vett csövekkel és kőszéntartó edényvel, 1 cseléd szoba, 1 konyha takaréktűzhellyel és 1 éléskamra, zárt folyosó, 1 nyitott folyosó és 1 pinczéből. Ezen pincze 1902. évben jó karba helyeztetett és veres csereppel befödett, van még külön épületben 1 magtár, 1 zárt kocsi-szín téglából és 2 istálló vályogból 3 db jászollyal, ezen egy tetőzet alatt lévő épület 1903-ban fazsindellyel jó karba helyeztetett, és az istállók új ajtókkal látattak el; ezen fazsindely tetőzet 24 év leforgása alatt annyira megrongálódott, hogy minde-
nütt beázik, romla-

A katolikus parókia tervrajza és nézete 1880-ból
(E. É. Lt. AN. r. sz. 1083. 130/1880.)

nak a szarufák-gerendák, padlás és a falak. A háború, a forradalom és a nyomasztó drágaság miatt nagyobb cselédekből és napszámokból álló hívek képtelenek ezen teher elviselésére... Van az udvaron egy kerek kőkút és 3 szakaszból álló sertés és tyúkól. A plébánia épület végén 1 árnyékszék és 1 padrajáró. Az egész beltelek 1774 négyszögöl terjedelmű és részint deszka és lécsövénnyel kerítéssel van szegélyezve, az udvaron szép fenyőfák, akácfák és orgona

A temető régi kőkeresztjét 1868 májusában állította fel özv. Lóchey Györgyné, a másikat 1938-ban Marada József és neje.⁹⁵

A templom előtti kőkeresztet 1930-ban Farkas István és neje, Laczai Erzsébet állította fel.⁹⁶

A település negyedik kőkeresztjét 1935-ben a falu határában, a Fehérnád nevű terület szélén, a Bükk-Sebe Alapítvány földjén a Villányi család helyezte el.⁹⁷ A Nemesbikk felé vezető úton lévő kőkereszt 1910-ben készült az USA-ba szakadt bábaiak adományából. Adományozók: Juhász János, Marada János, Marada Ferencz, Horváth Balázs, Kocsis Pál, Kiss Lajos, Kiss István, Gyurcsik Mihály, Csontos Pál, Molnár József, Bodnár István, Bodnár Albert, Farkas Ferencz és Fülöp Ferencz.⁹⁸

A Villányi család által állított kőkereszt a Hejőpapiba vezető úton mentén

A Bükk-Sebe Római Katolikus Alapítvány

A község földbirtokosa özv. Bükk Zsigmondné született Sebe Terézia 1877-ben Miskolcon megvette a főkáptalan emeletes házát és leánynevelő zárdaiskola céljaira adományozta. Miután gyermekei korán meghaltak, 1881. november 10-én kelt végrendeletében egész vagyonát a Borsod megyei katolikus árva gyermekek neveltetésére hagyományozta, ezzel létrehozva a Bükk-Sebe Alapítványt, amelynek kezelésével az egri főkáptalant bízta meg.⁹⁹

Özv. Bükk Zsigmondné halála után (1892) az összes bábai javadalma is az alapítvány tulajdonába került.¹⁰⁰ Az alapítvány gazdálkodását kine-

95. Uo. r. sz. 1086. 1048/1872. ill. Helyi terepbejárás alapján.

96. Uo. 2151/1930.

97. Uo. r. sz. 1087. 4454/1935.

98. Helyi terepbejárás alapján.

99. Sós. 1985. 105.

100. E. É. Lt. AN. r. sz. 1087. 5763/1927.

vezett gondnokok irányították. (Begovcserich Róbert, Melczer László stb.)¹⁰¹ A bábai földeket utóbb haszonbérletbe a Fried testvéreknek adták oda.¹⁰² Az alapítvány két községben 1897-ben 1174 kat. holdnyi földterülettel rendelkezett.¹⁰³

A II. világháború után az alapítvány 12 bábai beltelkét és 8 lakóépületét államosították, a szántó, kert, rét, legelőföldjeit a megalakuló termelőszövetkezeti csoportoknak adták. Az alapítvány nagyobb szántóföldjei a Nagytemető- és a Fehérnád-dűlőben voltak.¹⁰⁴

101. Uo. r. sz. 1084. 5592/1892.

102. Bodgál, 1963. HOM. NA. 1222.

103. Gazdacímtár, 1897. 278–279.

104. B.-A.-Z. M. Lt. VI. 101. b. Hejőbába 1950.

XV. A református egyház története

A gyülekezet és lelkészei

A XVI. század lakóinak megrázó élménye volt a török hadakkal való találkozás, amely elsősorban vagyoni és létbiztonság tekintetében jelentett a korábbihoz képest mélyreható változást. A másik nagy élmény az isteni hatalom addig megszokott szabályainak, dogmáinak új formában való jelentkezése, a reformáció terjedése volt. Bába lakossága a XVI. század végén tért át a kálvinista tanok gyakorlására, melynek elterjedésében a birtokos uraknak döntő szerepük volt. A XVII. században erős református közössége lehetett a településnek, de az a török fenyegetés és a török kiűzéséhez kapcsolódó ún. visszafoglaló háborúk idejében a településhez hasonlóan hanyatlásnak indult.¹

A gyülekezet Nemesbikk filiája volt. Az 1663 februárjában lezajlott egyházlátogatás rögzítette a bábaiak által a nemesbikki pap, Vályi László számára adandó kötelezettségeket. *„Minden ágytól egy szapu búza, egy szapu tavasz. Két köből búzavetés, amint magoknak szántanak. Funebris conciotól 50 dénár. Ha csak énekel, 12 dénár. Ha nemes ember, 1 forint. Keresztelésből egy tyúk, kenyér. Két ember ad egy szekér fát. Özvegyasszony három sing vászon.”*²

A bábai reformátusok ekkor a volt katolikus templomot használták. 1696-ban a templom romjai még látszottak.³

A reformáció kezdeti bábai történetéhez kapcsolódik, hogy valószínűleg a településről származott az a Bábai Máté, aki 1535-ben a krakói egyetemen tanult, s a protestanizmus első hazai „bajnokai” közt tartották számon.⁴

1. Csíkvári, 1939. 64.

2. Dienes, 2001. a. 179.

3. Várady, 1989. 118.

4. Borovszky, 1909. 106.

1760-ból, egy a vármegye által lefolytatott vizsgálatból tudjuk, hogy a XVI–XVII. századi veszedelmes időkben a kálvinisták a templomhoz tartozó harangot mindig elrejtették. A falu hat legöregebb lakóját kérdezték ki, akiknek tanúvallomásaiból kiderült, hogy vagy Ónodon vagy Nemesbikken, illetve az erdőben rejtették el a harangot. A kuruc világban legutoljára Vályi János, illetve Biczó Jakab és István dugta el. Bay Sándorral kapcsolatban ugyanezt megerősíteni nem tudták, de nem is cáfolták. Az egyik tanú szerint a harang Ónodban ott égett. Mások szerint visszakerült az ekléziához.⁵ Ez a kis adalék köztörténeti szempontból is fontos. Rávilágít arra, hogy a települések pusztulása nem következett be olyan hirtelen, ahogy azt gondolnánk. Egy harangot leszerelni, biztonságos helyre szállítani nem ment egyik percről a másikra. Ha ezt meg tudták oldani, akkor valószínűleg a lakosoknak is volt arra módjuk, hogy biztonságba helyezték magukat és fontosabb vagyontárgyaikat, ami a település teljes pusztává válása ellen szól. Igaz volt ez Bábára is.⁶

1693-ban a hagyomány szerint I. Lipót király három nyomásban 15 köblös földet adott a bábai reformátusoknak, akik új templomukat ezen a területen építették fel.⁷ Az 1700-ban, a Telekessi István egri püspök idejében végrehajtott templomösszeírás azt jegyezte fel, hogy „*mindkét Bábán pusztán templomromok állnak*”.⁸ Valószínűleg ez azonban elírás. Egyetlen egy forrás – se korábbról, se a későbbi időkből – nem említi két templomot Bábán. Alsó- és Felsőbába – mint korábban láttuk – nem alkotott külön politikai egységet. Nem két önálló falut takart a megkülönböztetésül használt Alsó- és Felső előnév, hanem a község két területére ragadtak rá ezek az előnevek.

A települést benépesítő lakosság nagyobb része magyar anyanyelvű és református vallású volt. Az 1746-os katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy az akkori református templomot 1712-ben Dőry Zsófia építtette, nem kiégett téglából (vályogból). Hozzá tartozott egy fa harangtorony, amelyben egy 60 fontos harang volt elhelyezve.⁹

Az 1757-es ránk maradt református egyházlátogatási jegyzőkönyv a templomot Platthy uram részén említi, s a harangot csak 50 fontosnak tünteti fel.¹⁰

5. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/f. XXIV. IV. 416/1760.

6. Lásd a Birtoklástörténet című fejezetnél.

7. Tóth, 1934. SRKA. At. 715. (Az adománnyal kapcsolatos oklevelet mi nem leltünk fel.)

8. Tóth, 1997. 44. Forrásközlés, benne: Borovszky. Borsod vm. története 1711 után.

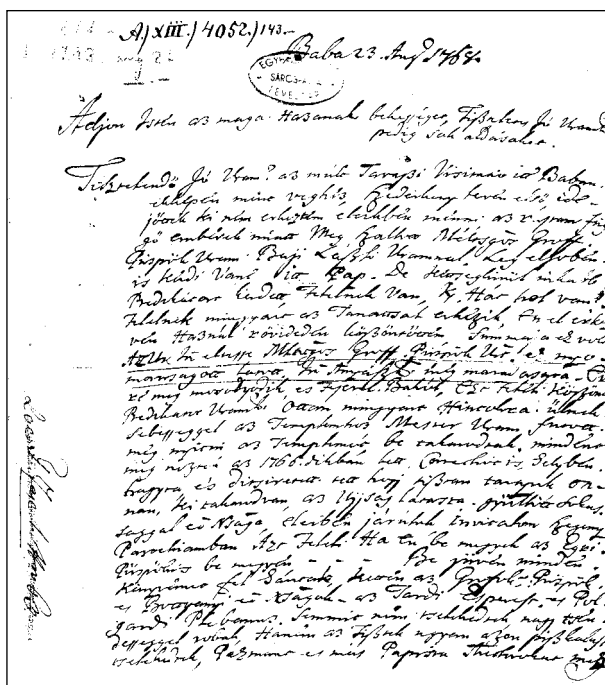
9. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–177. fol. can. vis. 1746.

10. Dienes, 2001. b. 116.

Az egyház 1737-ig Nemesbikk filiája volt. Valószínűleg ekkor önállóította magát. A település lelkészeit is ettől az időtől ismerjük.¹¹ Az anyaegyház alakulásának pontos idejét azonban nem tudjuk. A fontosabb eseményeket csak 1750-től jegyezték le a gondnoki számadáskönyvbe. A számadásban ezt olvashatjuk: „Ezen bábai rfta szent eklézsiában Komjáti István prédikátorságának 14. esztendejében kezdettek f. jegyeztetni mind a percipiálandó, mind az erogálandó dolgok és költségek mostani esperes Tiszt. T. Óri Pál uram itt való visitációjának alkalmasosságát lőtt információjából.”¹²

Ebben az időben a bábai eklézsia már rendszeresen adakozott az adományt gyűjtő legátusoknak, a pataki, szigeti, losonci, kecskeméti, debreceni iskoláknak és azon egyházaknak, amelyeknek küldöttei az egyházat megke-resték.¹³ 1741-ben a falu református lakossága a miskolci református templom építését is támogatta.¹⁴

1768. május 23-án neves személy látogatta meg a települést és annak egyházait. Gróf Eszterházy Károly egri püspök járt a faluban. Komjáti István akkori prédikátor jelentése szerint, megsejmelte a református templomot, dicsérte annak tisztaságát, meglátogatta a parókiát, megnézte a prédikátor könyveit. A bábai reformátusokról jó benyomásokat szerezve távozott hintóján.¹⁵

Komjáti István lelkész jelentésének részlete gróf Eszterházy Károly egri püspök látogatásáról 1768-ból

(SRKL. A. XIII. 4052.)

11. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

12. Uo. ill. Kecskés, é. n. SRKA. At. 1590.

13. Szendrey, 1940. 4.

14. Szendrei, 1904. II. köt. 409.

15. SRKL. A. XII. 4052/1768.

Az egyházközösség 1799-ig a Borsod-Gömör-Kishonti esperességhez tartozott, s csak az új felosztás után lett az Alsóborsodi Református egyházmegye része.¹⁶

Az egyházközség első ismert lelkipásztora 1737-ből Barkai György volt.¹⁷ 1737-től 41 ismert református papja, segédlelkésze volt a településnek.¹⁸

Bába református papjai

Barkai György 1737–1741	Édes Ábrahám 1874–1875
Bikszegi Gáspár 1741–1744	Asztalos Ferenc 1875–1877
Gillányi Ferenc 1744–1751	Somodi János 1877–1921
Komjáti István 1751–1773	Barcsa Endre sl. 1905–1908
Szalontai István sl. 1790	Takács Mihály sl. 1909–1910
Szathmári P. György 1782–1794	Gombos Imre sl. 1910–1911
Batsó János sl. 1794–1795	Nagy Lajos sl. 1911
Márk Vince 1795–1798	Gergely Béla sl. 1911–1913
Serki Tóth Gergely 1798–1805	Ivanits Bertalan sl. 1913–1914
Vásárhelyi József sl. 1805–1806	Gyükér Pál sl. 1914–1916
Erdöss János 1806–1811	Simon Ernő sl. 1916–1917
Halászi József 1811–1814	Koós Elemér sl. 1917–1918
Szoboszlai András 1812–1821	Gyarmathy Béla sl. 1919–1920
Szeremlei Sámuel adminisztrátor	Győr Imre sl. 1920
1822–1823	Kukoró Ferenc sl. 1920
Szeremlei Sámuel rendes lelkész	Tóth Sándor 1921–1934
1823–1832	Szendrey László 1934–1959
Tóbiás Mihály 1832–1833	Ágoston István 1959–1971
Kovács Ferenc 1833–1837	Török István 1971–1991
Kiss József sl. 1837–1838	Cseterki Sándor 1991–1993
Bodon István 1838–1873	Surányi Zsolt 1996–1999
Kovács István sl. 1873–1874	Szűcs Ferenc 1999-től

A lelkészek nagy többségéről nem sokat tudunk. Szathmári P. Györgyről annyi az ismeretünk, hogy bizonyos adóság fejében szőlőt kapott Rozgonyi Istvántól.¹⁹

16. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

17. Uo.

18. Uo. ill. SRKA. At. 1408. ill. HBH. közlése. Ellentmondás esetén – számos esetben találkoztunk ilyenekkel – a HBH. közlésére hagyatkoztunk, mivel az a református paptól, helyi forrásokra alapozva kérte be az információt, illetve ha az adott lelkész nevét eredeti forrásban felleltük, akkor azt fogadtuk el hitelesnek.

19. B.-A.-Z. M. Lt. XV. 17. Bába 138. fol.

Halászi József nem szerette a települést, ezért az esperes sem tudta elérni, hogy 1814-ben a faluban maradjon.²⁰

Szoboszlai Andrásnak feslett erkölcsű felesége miatt voltak problémái a gyülekezettel. Feleségéről a következőket vetette papírra az eklézsia: „Ezen megjobbíthatatlan rossz életű asszony minek utána már mindent elpusztított, férjét koplaltatja, sokszor egész héten nincs kenyér a házában, s ő még is az útzákon fel s alá szaladozik részegen, szemtelenségére vetemedik, sőt a mit lophat el is lopja, ezért e tsúfságnak tárgyában van ki tételve ekléziánk és parochiánk. A prédikátor unalomba és kedvetlenségbe kergetve, olyannyira, hogy le akar mondani, neveletlen gyerekei vannak...”²¹ Szoboszlai András az őt ért megaláztatások miatt 1821-ben eltávozott a faluból.

A bábai református
egyház pecsétje
(SRKL. R. A. IX. 4/3.)

Ónodból került Bábára Bodon István, aki 35 éves szolgálata alatt szellemileg és anyagilag is megerősítette a bábai református egyházat. Keményen fellépett a renitensek ellen, büntette a „csavargó beszédeket”, a „gyalázatos buzgótalanságot”. Felújította a templomot, erővel beszédte az egyházi kintlévőségeket, rendezte a stólafizetést, megoldotta az iskola fűtését, ellenőrizte az iskolamulasztást stb. Ő készítette el az egyház első pecsétnyomóját 1842-ben, rajta a következő felirattal: „Bábai H. Sz. Egyház pecsétje 1842”. A körirat és az évszám felett egy egymás felett két fiait vérével etető pelikán volt elhelyezve.²² Később a gyülekezet új pecsétnyomót készíttetett magának, aminek a lenyomata a sárospataki levéltárban fellelhető.²³ A kemény intézkedéseket a gyülekezet jó szívvel vette, s azokban támogatta papját. 1842 áprilisában, amikor a hatóságok hamis vádakkal illették, egyöntetűen kiálltak mellette.²⁴

1873-ban Bodon István meghalt, január 16-án temette el a gyülekezet. Utóda Kovács István, majd Édes Ábrahám, aki az eklézsia jegyzőkönyvébe a következőket jegyezte le: „Bodon István úr, aki pusztán az egyes hívek erszényére támaszkodhatással oly meglepő tapintattal s

20. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1814. márc. 14.

21. Uo. 1821. márc. 19.

22. Szendrey, 1940. 11.

23. SRKL. R. A. IX. 4/3.

24. Uo. 1842. ápr. 10.

ügyességgel építette meg nemcsak a paplakot, hanem annak célszerűen berendezett melléképületeit is, hogy az utódnak semmi kívánni valója nem maradt. Bodon István úr, ki szellemi, erkölcsi tekintetben is a jól fegyelmezett gyülekezet vezetésében maradandó nyomot hagyott hátra, ki pályáját emberül megfutotta, nemes harcát híven megharcolta.”²⁵

Édes Ábrahám Sályba való távozása után Somody János lett a lelkipásztor, aki 44 évig volt az egyház lelkésze. Elődeihez hasonlóan hűséggel igyekezett az egyház javait gyarapítani. 1905 körül súlyos beteg lett,

Szendrey László
református tiszteletes
(Fotó: Kovács Jánosné tulajdona)

s inentől kezdve 15 évig legtöbbször egymást váltogató káplánok vezették az egyházközség ügyeit.²⁶

A református egyház és a község neves lelkésze volt Szendrey László költő, lelkészíró. 1899. április 22-én született Hernádszentandrásan. Írásait főként a Református Jövő, a miskoli Magyar Élet című lapok közölték. Művei: Versek (Sárospatak, 1920), Zálog (versek, Sárospatak, 1921), Ének a szélben (versek, Miskolc, 1940), Sártemplomtól a Horthy-harangig (Miskolc, 1940), Mátyás király a Hortobágyon (elbeszélések, Miskolc, 1941), A Tisza regénye (leírás, Miskolc, 1941) és A kanyargó Tisza mentén (leírás, Miskolc, 1942). 1955. augusztus 7-én halt meg Hejőbábán.²⁷

Az első bábai lelkészi díjlevelet – mint fentebb láttuk – a hagyomány szerint I. Lipót magyar király alkotta meg 1693-ban, amikor három nyomásban 15 köblös földet adott a bábaiak lelkészének.²⁸

Az első hiteles díjlevelet 1757-ből ismerjük. Az 1746-os katolikus canonica visitatio a prédikátor elmondása alapján rögzítette fizetését, a következő megjegyzést fűzve hozzá: „alig hihető”. Ezért itt az 1757-es

25. Szendrey, 1940. 16.

26. Uo. 16. és. 19.

27. Benedek, 1965. 196.

28. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

Ágoston István lelkész beiktatása 1960-ban

(Fotó: Kóródy Sándorné tulajdona)

Ágoston István lelkész és a református lakosok 1960-ban

(Fotó: Kóródy Sándorné tulajdona)

lelkészi jövedelmet közöljük, ami állt: „Minden ágytól 2 véka búza és 2 véka árpa. Ismét 20 poltura. Minden külön kenyeres gazdától egy csilye széna. Fát eddig minden két gazda adott 1 szekérral, de az időhöz képest változtatták, és közönségesen ígérték 12 szekérral. Vetést tesznek 4 köből őszt. A majorkodó asszonyok fél bért, a szegény özvegyek 3 sing vásznat. Halotti prédikációtól 24 poltra, esketéstől 3 máriás. Keresztelésből tyúk, kenyér és komapénz 1 poltra.”²⁹

1789-ben „a szegénység és a szűk idők” miatt az eklézsia ezt a régi bért nem akarta kifizetni, és új díjlevelet készített. E szerint a lelkész jövedelme 26 köből és 1 véka búza, 17 köből és 2 véka árpa, 42 Ft 12 krajcár készpénz, 8 szekér fa, őszi vetés 3 szántásban négy köből, amit az eklézsia végzett el, hasonlóan a tavaszi vetéshez.³⁰

Lelkészi díjlevelek maradtak ránk a fentebb említett éveken kívül 1792-ből, 1802-ből, 1831-ből, 1884-ből, 1889-ből, 1900-ból és 1909-ből.³¹ 1889-ig az volt a gyakorlat, hogy fizetésre nézve 4 osztályt állapítottak meg: a. földes, b. gyalog vagy zsellér, c. cseléd és d. özvegy. A fizetendő összeg vékás élet arányában lett rájuk kivetve. Ennek méltánytalanságát a presbitérium 1890-ben felismerte, és megpróbálta bevezetni a birtokarányos kulcsot, de kisebb gyülekezeti perpatvar után erről letett. A XIX. század végén erősödött a lelkész pénzbeli fizetése.³²

1909-ben a református lelkész párbérváltság címén (búza, árpa és a korábbi készpénz illetmény összesítése révén) 673 korona 86 fillért, négy öl kemény tűzifa váltsága gyanánt 160 koronát, 31 kat. hold föld haszonélvezetét, keresztelésért 40 fillért kapott, temetésért imával 2 korona, ovációval 4 korona, prédikációval 6 korona, esketésért a templomban 2 korona, háznál 4 korona járt neki. Vidékiek és vegyes házasok ezeknek az összegeknek a kétszeresét fizették. A párbérváltságot és a faváltságot negyedévente előre fizették az egyház pénztárából.³³

A lelkész és a gyülekezete között évszázadok alatt a legtöbb probléma a lelkészi fizetés körül mutatkozott. A hívek sokallták, a papok keveselték.

29. Dienes, 2001. b. 116. ill. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–177. fol. can. vis. 1746. Az 1746-os visitatio szerint a prédikátor jövedelme 20–20 köből gabona és árpa, amiből hármat a tanítónak ad. Jegyzőkönyvi megjegyzés: „valószínű, hogy többje van.” A jegyzőkönyv még a következőket tartalmazza: „ősszel a prédikátor magjából 4 köblöt vetnek el, nem aratnak, nem hordják be a termést. Azt mondta, tavaszi vetést sem tesznek, ami alig hihető. 6 szekér fát kap, minden jobbágy ad egy szekér szénát, ami kb. 40 szekér. Keresztelésért 8 poltura, kenyér vagy tyúk. Esketés 3 máriás. Temetés 16 poltura. Jövedelme közepesen 80 Rft.”

30. SRKL. A. XXIII. 8412/1789. jan. 1.

31. Uo. D. CXLIII. 82616–82619. ill. R. A. IX. 4/3. 1889. máj. 3. és 1900. okt. 19. ill. SRKA. At. 1590.

32. Uo. R. A. IX. 4/3. 1889. máj. 3. ill. Szendrey. 1940. 18–19.

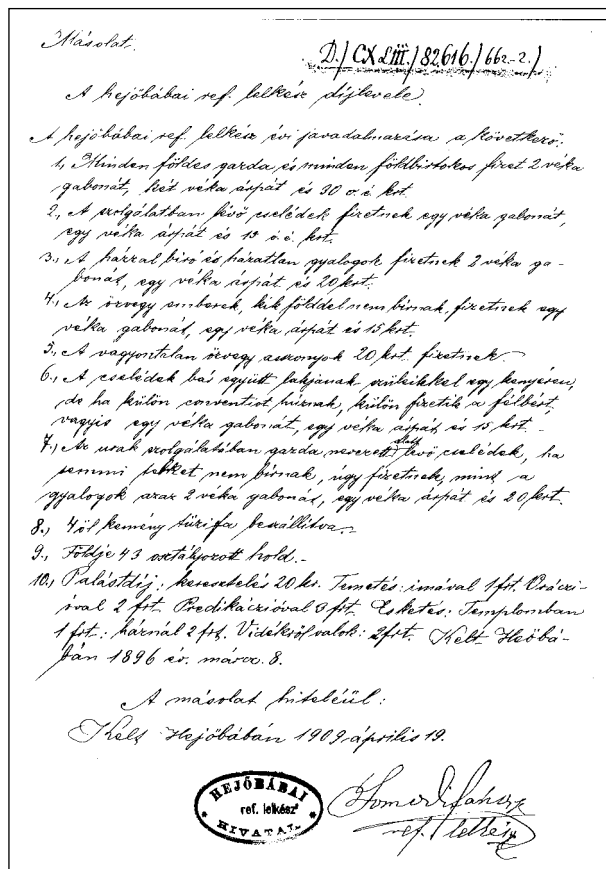
33. SRKL. D. CXLIII. 82.617/1909.

1843–1844-ben a gyülekezet tagjai kérték az egyházmegyét, hogy ne kelljen ezüstpénzben fizetniük a lelkészi díjat, mivel anélkül is nagy teher nehezedik rájuk. Mindenki két véka árpát és két véka gabonát, 45 krajcárt fizetett évente, ezen felül művelték a pap 1/2 telkét, behordták termését.³⁴

1859 májusában is a papi fizetés csökkentését kérték, mivel a tagosítás során a maradvány földekből a református pap és a tanító 44 hold első osztályú szántóföldet kapott.³⁵ A kérést – a szántás, a földadó elengedését, a párbér felére szállítását – az egyházmegye elutasította, mondván, hogy a lelkész földje a kormány rendelkezésére egészítettet ki egésztelekre. A hívek lecsendesítésére az esperest, a tanácsbírót és a nemesbikki lelkészt is Bábára küldték.³⁶

1821-ben Szobozslai András jelezte az egyházi hatóságoknak, hogy Bábán a lelkészi fizetésből nem lehet megélni.³⁷

1865-ben a lelkész panaszolta, hogy a régi jövedelme több volt. (Időközben a földek utáni adót neki kellett viselnie, és sokba került a földjének műveléséhez kötődő cselédek felfogadása és az igavonó marhák tartása.)³⁸

Hejőbábai lelkész 1909-es díjlevele
(SRKL. D. CXLIII. 82.616.)

34. Uo. R. A. IX. 4/3. 1843. és 1844. szept. 12.

35. Uo. C. LXXXI. 39.239–39.240/1859.

36. Uo. C. LXXXI. 39.531/1859.

37. Uo. R. A. IX. 4/3. 1821. szept. 16.

38. Uo. 1865. ápr. 18.

1896 februárjában a lelkész már egyenesen arra panaszkodott, hogy családja éhezik, nincs pénze ruhára, és gyermekeit nem tudja taníttatni kicsiny jövedelme miatt, ami az államsegély révén épp hogy elegendő.³⁹

A panaszos leveleket olvasva úgy tűnik, hogy mindkét félnek igaza volt. A bábai református eklézsia soha nem tartozott a népesebb egyházak közé. Átlagban 300–400 fős lélekszámú volt. Különösen az 1870-es évektől figyelhető meg apadás a hívek számában.⁴⁰ Így a terhek kevesek vállára neheztedek, s az egyébként is szegény lakosok nehezen állták azokat. Újra és újra hátralékban voltak a lelkészi, a tanítói fizetéssel vagy az egyházadóval. A papok panaszai is érthetőek, hisz kevés hívőtől kapták – azt is általában akadozva – illetményüket, ami összességében nem biztosított gond nélkül megélhetést a lelkésznek és családjának.⁴¹

Az egyházi adó és a párbér vagyonaránylagos (földbirtok nagyságának megfelelő) elosztását csak 1935-ben vezették be.⁴² Ez azt jelentette, hogy az összes egyházi terhek felét a Bay birtok viselte. (Az összes református birtok 1940-ben 683 kat. hold volt. Ebből 373 hold Bay Bertalané. 5 holdon felüli birtokos 20 volt, 268 kat. holdnyi területtel, 5 holdon aluli 18, összesen 42 kat. hold földdel. 51 református lakosnak csak háza vagy még az se volt.)⁴³

Az eklézsia földjeiről először 1757-ből értesülünk. A földesurak a párokia számára három nyomásban adtak földet. Az egyik a „Tzitzekében” (Cicerke), a másik a Rakottyás forduló útjánál Bükk Lászlóné és Bükk Andrásné földjei között, míg a harmadik a bikki határ felé helyezkedett el. Ezeket a felsőbábaiak szántották.⁴⁴ Ezek a földek 4–4 köblösek voltak.⁴⁵ A szántóföldek területét 1859-ben, a tagosítások során növelték meg.⁴⁶

1824-ből arról értesülünk, hogy az eklézsiának a korcsmából is származott jövedelme. A korcsmárosok lajstroma alapján sokan tartoztak a korcsmának.⁴⁷ Valószínű, hogy az egyház anyagi helyzetének javítása céljából a Bay család engedte át a gyülekezetnek földesúri korcsmáltatási jogát. Hosszú ideig azonban ez nem tartott.

Az egyháznak bevétele volt az egyházi alapítványokból is, amelyek összesen mintegy 2000 korona törzstőkét tettek ki. Ezek az I. világháború utáni infláció és pénzcseré (1927: pengő) után tönkrementek.⁴⁸

39. Uo. 1896. febr.

40. Kecskés, é. n. SRKA. At. 1590.

41. Uo. D. CXXXI. 74. 109.

42. Uo. R. A. IX. 4/3. 1935. szept. 1.

43. Szendrey, 1940. 24.

44. Dienes, 2001. b. 116.

45. SRKL. R. D. VII. 6/2. can. vis. 1800.

46. Szendrey, 1940. 14.

47. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1824. jún. 22.

48. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

Időről-időre kisebb-nagyobb adományok gyarapították a legtöbbször elég sovány egyházi pénztárt.⁴⁹ Kifejezett patrónusa a református egyháznak – a Bay családot leszámítva – soha nem volt. A nagyobb összegű természetbeni és pénzbeli adományok általában tőlük származtak.⁵⁰ A lehetőségükhöz képest a gyülekezet tagjai is sokszor nyúltak a pénztárcájukba. A két világháború között az egyházmegyében a gyülekezet nagyságának arányában a legtöbb perselypénz Bábán gyűlt össze. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az eklézsia lemondott volna az egyházadóról. Nagyobb vagyoni híján a kiadásokat jórészt ebből voltak kénytelenek fedezni.⁵¹

A falu református közösségének ügyes-bajos dolgait az egyházi tanács (consistorium, presbitérium) intézte. E testület tagjait a falu közössége saját sorai közül választotta. A Tizsáninnyi Egyházkerületben a presbitériumok 1735-ben alakultak meg. Az egyházközösség minden határozata közösségi döntés formájában született. Gyakoriak voltak a presbiteri-, fontos kérdésekben pedig az egyházközösségi közgyűlések, amelyekben minden lényeges kérdést megvitattak és szavazásra bocsátottak. A presbitérium készítette elő a lelkészválasztást, amit az egyháztagok ejtettek meg. A sokszor parázs vitát eredményező választás – kétharmados többség kellett hozzá – nem volt konfliktusmentes.

A református templom 1794-es építésekor a consistoriális személyek voltak: Bitzó György, öreg Kóródy Ferenc, Kóródy György, Tóth Mihály, Csörsz János, Molnár Mihály, Szabó János, Tóth Ferenc, György András, Bartus János, T. Szendrey István. Egyházfiak: ifj. Kóródy Ferenc és Frózsai Mihály.⁵²

1883-ban presbiter volt: Kóródy József, Kóródy János, Kóródy László, id. Tóth Mihály, Tóth Pál, Csillag András, Frózsai János és id. Barna István.⁵³

A presbitérium összetétele 1923-ban: Bay Bertalan főgondnok, G. Molnár János gondnok, Szabó Sándor, Budai Sándor, Tóth Ferenc, Sz. Molnár János, Barkó János, Molnár János, G. Tóth József és Csörsz János. A presbitérium a korábbi időszaknak megfelelően ekkor is 8 rendes és 2 póttagból állt, a lelkészen és a főgondnokon kívül.⁵⁴

A presbitérium választotta meg – általában több évre – az egyházfit, a gondnokot (kurátort) és a főgondnokot. A gondnoki feladat sokszor népszerűtlen, hálátlan volt. Hatáskörébe tartozott a gazdasági élet szer-

49. Szendrey, 1940. 21.

50. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

51. Uo.

52. Uo.

53. Szendrey, 1940. 17.

54. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1923. ápr. 13. ill. 1934. máj. 9.

vezése, a határozatok végrehajtása és számos egyházkormányzati ügy elintézése. Ő gondoskodott az egyházi földek szántásáról, a lelkészi- és a tanítói díjak beszedéséről, az egyházi építkezések felügyeletéről stb. A tisztség az erkölcsi elismertség mellett nagy terhet rótt a megválasztott-ra. Munkájáért fizetséget nem kapott, de ha valamit nem jól csinált vagy az egyházi pénzekről nem tudott elszámolni, megrótták, az egyházi és vármegyei törvényhatóságok ügyét kivizsgálták.

A főgondnoki (főkurátori) tisztség általában a Bay családon belül „öröklődött”. A XIX. század első évtizedeiben Bay Ábrahám volt az egyház főkurátora, aki nagy patrónusa volt az egyháznak. Minden évben 40–50 Ft adományt tett Isten dicsőségére. Nagy szerepe volt az egyházi építkezések véghezvitelében. A rendtartásban, a fegyelmezésben a lelképásztor mögött állt, a consistórium előtt megjelenni vonakodó bűnösöket sokszor ő, mint földesúr parancsolta elő. A nagy tekintélyű főgondnok, aki az állandóságot képviselte, 1827-ben halt meg, és végrendeletében 300 Ft-ot testált az eklézsiára. Miskolcra költöző özvegyének a gyülekezet 14 szekeret biztosított a költözéshez. Felesége, Ujj Zsuzsanna római katolikus volt, de a bábai református egyháznak férje halála után is küldte adományait.⁵⁵

Bay Ábrahám halála után a főszolgabíró, Nagylónyai és Vásárosnaményi Lónyay Lászlót választották meg főkurátornak, aki Oszláron lakott. Távolléte és a gyakori lelkészváltozás miatt az egyházi élet hanyatlásnak indult. A fegyelem meglazult. 1837. szeptember 17-én a reggeli istentiszteleten például előfordult, hogy valaki rákiabált a prédikáló papra: „*elég már, ne meséljen!*”. A bekiabálót ugyan 3 Ft 30 krajcárra megbüntették, de korábban ilyen eset nem fordulhatott volna elő.⁵⁶

Lónyay László 1852 elején lemondott a főgondnokságról. Utódául 1852-ben Bay Sándort választotta meg az eklézsia. Ő azt azonban nem fogadta el, és a gombfelvételnél nagy éljenzéssel Bay Bertalant kiáltották ki főgondnoknak. Az ő feladata volt a tűzvész okozta pusztítást eltüntetni a gyülekezet egyházi építményein. 1883-ban a zsinati törvénynek megfelelően általános tisztújítást tartottak az eklézsiában, amikor is újból Bay Bertalant, nyugalmazott alispánt választották meg főgondnokká, aki 1893. május 14-ei haláláig volt hivatalban. Jótéteményei miatt a gyülekezet emlékét jegyzőkönyvben rögzítette.⁵⁷

Utódául fiát, Bay Barnabást választották meg, ő 1913. június 11-én, 70 éves korában halt meg. Őt fia, ifj. Bay Barnabás követte, aki azon-

55. Szendrey, 1940. 10.

56. Uo. 11.

57. Uo. 13–14. és 17–18.

és veszekedések között”, mert be akarták hajtani tőlük a kintlévő adósságot. Bartus János kurátor így panaszkodott: „jóra tzélzó törekvésében mások által kisebbítetik, mások pedig engedeltének és szófogadatlannak”.⁶¹

Az 1799-es egyházlátogatási jegyzőkönyv ezt jegyezte fel: „A közönséges istentisztelet gyakoroltatik szorgalmasan, czégéres bűnbe élő gonosztevők nincsenek”. Az 1800. éviben ezt olvashatjuk: „Olly vakmerő embereket a Szent Eklézsia maga kebelében nem tapasztal, akik a Szent Gyülekezetet meg utálnák”.⁶² 1804-ben ugyanakkor erről írnak: „valamely részeges botránkozató, bűnökben esett személyekkel mitévő legyen az eklézsia?”.⁶³

Káromkodó legények, perpatvarkodó házások, botrányos életű, párázna személyek az egész XIX. században gyakran jelentek meg a presbitérium előtt dorgálás végett.⁶⁴

A legbotrányosabb esetre 1863. március 29-én került sor. Az új hang toronyba való felhúzását áldomás követte, ahol többen a kelletténél jobban a pohár fenekére néztek. Kiss János gondnokot – aki a parókiáról este hazafelé ment – M. J. és testvére M. A. szó nélkül megtámadta és fojtogatta. Gy. A. éjjeli őr a paplak udvarán okozott botrányt, mivel baltával össze akarta kaszabolni a presbitereket. F. I. és testvére F. A. a tanítót támadták meg, akit megráncigáltak. Az iskolamester védelmére siető törvénybíró a „földre taposták”. A bűnösöket utóbb megbüntették, de az erkölcsi kárt nehéz volt feledtetni.⁶⁵

Az egyháztanács az elkövetett vétségek öt típusát különböztette meg. 1. A legenyhébb és leggyakoribb vétek volt a közmunkára kirendelés megtagadása. A kurátor feladata volt az erre való kirendelés. Az igaztalanul távol maradókra az egyháztanács pénzbírságot rótt ki.

2. Pénzbüntetéssel sújtották a sértegetést, a becsületsértést is. Ehhez kapcsolódott a megszegyenítő, de megbánást kiváltó büntetésként a megkövetés. A megkövetés teljes rehabilitációt jelentett, utána mindenki tiszta lappal indult.

3. Kiközösítették azokat, akik nem békültek ki egymással, akik haragosaik voltak a másoknak. Az úrvacsorától való eltiltás is kiközösítésnek volt tekinthető. Ez abban az időben súlyos erkölcsi megbélyegzést jelentett, és már egy káromkodásért is alkalmazhatták.

61. Szendrey, 1940. 10.

62. SRKL. R. D. VII. 6/2. can. vis. 1799–1800.

63. Uo. 1804.

64. Szendrey, 1940. 12.

65. Uo.

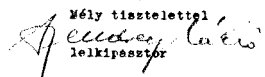
4. Eklézsia követéssel büntették a paráznságot, ami azt jelentette, hogy az ünnepi gyülekezet előtt kellett nyilvánosan bünt vallani, és magától az egyháztól bocsánatot kérni. Kialakult formaságok között, szer-tartásszerűen zajlott le vagy a templomban, vagy a parókián tartott egyháztanácsi közgyűlésen.

5. Súlyosabb ügyekben az egyházi és a világi bírászkodás összefonódott, összekapcsolódott.

Az eklézsia megtartandó törvényeit mindig felolvasták a templomban, s a gyülekezet tagjai újra és újra kötelezték magukat azok megtartására.

A leggyakrabban alkalmazott büntetés Bá-bán az eklézsia követés volt. Az 1801-es canonica visitációban ezt olvashatjuk: „Egyvalaki a Szent Gyülekezet társaságátúl, jó darab időtül fogva magát elvonta, se ezen tselekedtének a keresztyénség-gel éppen ellenkező volta hathatósan eleibe tetetszvéen, a maga hibáját önként megismerte és a közönséges Isten tiszteletnek gyakorlásá-ra jövendőre nézve magát, mint okosan gondolható keresztyén ajánlotta a gyülekezet előtt”.⁶⁶

A XX. században a gyülekezet tagjainak életét az egyház már nem felügyelte olyan szigorral, mit a korábbi századokban. A források szerint erre már nem is volt szükség. A bábai reformátusokról azt tartották, hogy erős felekezeti öntudattal rendelkeztek, a szektás hajlandóság azonban nem jellemezte őket, ellenben nagyfokú áldozatkészség, erköl-

HÍVATKOZÁS LELEKIPASZTOR Rejőbába		1955. júni 10
1955		
Nagytiszteletű Rásky Sándor lelkipasztor, missziói előadó urnek. Miskolc.		
1. Hivatkozással az eszperesi rendelkezésre jelentem, hogy: Rejőbában az év elején vallásoktatásra jelentkezett 38 gyermek évvégén oktatásban részesült. Megemlítem, hogy tanterem-beosztás miatt a gyermekeket I - VIII osztályt együtt foglalkoztattam heti két órában, ennek következménye az lett, hogy előírt osztály-anyagot tárgyalni nem tudta tank, hanem az óra gyermekintenzitívelet formájában folyt le: énekelünk, imádkozunk, igét olvastunk, megmagyaráztuk a szótán ének a ima sárta be az órák. Ha volt időnk Jézus életét tárgyaltuk ünnep-körök szerinti tagosodással.		
2. Lemorzasoldóórák órák 38 növendék egyetlen egyszer sem volt együtt mind jelen. A hiten óra terítés után volt. Rendesen erre az időre estek a kb. 6 iskolai rendezvényekre való előkészítések. Ugy, hogy igen gyakran egész osztályok hiányoztak. Az összefüggő ismereti anyag tárgyalását ez is akadályozta.		
3. Rendkívüli jelenteni való nem volt és nincs.		
4. Van-e gyermekintenzitívelet? Csak a hittanóra keretén belül már fentebb említett formában. Ezen 12 - 30 gyermek vett részt. A vasárnapi utazás és az iskolai foglalkozás miatt a gyermekeket vasárnap összehozni nem lehetett.		
5. Milyen anyagot dolgoztak fel? Teremtés, bűnbeesés, ígét, Karácsony, Jézus gyermekkor, megkísértése, a legnagyobb parancsolat, Jeruzsálemi út, vadoltatás, elfogatás, hazavétel, húsvét, a keresztség, szerezése, a menyegyzés, a Szentlélek kitöltése, a keresztyén reménység.		
6. Mik a nehézségek? Legnagyobb nehézség az énekeskönyv hiánya. Tankönyv hiányról csak azért nem beszélek, mert alképzelnem tudom, hogy az együtt lévő 8 osztálynak a rendelkezésemre álló 45 perc alatt milyen tankönyvből tudnák tanítani??		
7. Megoldások támadtak-e? Az ahogy-amikor-amennyit lehet igen keskeny útján megoldás csak a lemondás, a helynyugvás, a tantes-tülettel való céltalan viták kerülése és a szűlőknek az otthoni ima, éneklésre való szeretetteljes figyelmeltetése.		
KÉRLEK: Jó lenne Jézus életét 30 tanóra beosztva kiadni. Ebben a füzetkékben benne lehetnének a használatos szövegek beszé- nalatos versei kotta nélkül és az ünnepi dícséret. Tejnek itala ez, tudom, de táplálóbb volna mint a semmi!!! A létott anyag jobban megmarad, mint a csak hallott, bár elismerem, hogy a hit hellésből van!!!		
		Mély tisztelettel lelkipasztor

Szendrey László jelentése az iskolai vallásoktatásról 1955-ben (SRKL. R. A. IX. 4/3.)

66. SRKL. R. D. VII. 6/2. can. vis. 1801.

csős, művelt életvitel általános volt körükben. Az 1933. évi egyházmegyei belmissziós jelentés kiemelte, hogy az egyházmegye eklézsiái közül %-osan itt éltek a legtöbben az úrvacsorával, s az egyházmegye legvalóságosabb, legtemplomszeretőbb gyülekezete a bábai volt, akik a helyi szegényekkel is törődtek. Mindenkor hangsúlyt fektettek a hívők vallási ismeretekkel való felvértezésére. A gyülekezetet a papjával szemben is hasonló követelményeket állított fel. 1932-ben úgy tartották, hogy a csak prédikáló papok ideje lejárt, a lelkész mutasson példát munkájában, életvitelében.⁶⁷ Ebben az időszakban még általános volt, hogy az emberek a templomból kijöve megbeszélték az élet nagy kérdéseit, politizáltak, eszmét-véleményt cseréltek, figyeltek egymásra.⁶⁸

A református egyháznak hosszabb-rövidebb ideig volt egyházi ének-kara, confirmandus gyermek-, ifjúsági- és leányegylete.⁶⁹

A református számadó könyvek 1764-től, 1801-től és 1861-től, a protocollumok 1795-ből, 1830-ból és 1874-ből, anyakönyvek 1737-től, a számadási napló 1790-től, a születési, halálozási és házassági anyakönyvek 1837-től, az áttérés, kitérés és konfirmáltak anyakönyve 1895-től van meg a református plébánián.⁷⁰

A református egyház az 1948-ban bekövetkező államosításig a református iskola fenntartója volt. Más területen is évszázadokon át meghatározó szerepe volt az emberek mindennapi életében. A szocialista korszakban az egyház és állam egymáshoz való viszonya nagymértékben megváltozott, ami ezt megszüntette és károsan hatott az egyes hívők és egyházak egymás közti viszonyára.

A templom és a plébánia épülete

A XVI–XVII. században a bábai reformátusok a régi katolikus templomot használták.⁷¹ 1700-ban annak azonban már csak romjai látszottak.⁷²

A református gyülekezet 1693-ban kért és kapott templomhelyet, amelyen 1712/13-ban Dőry Zsófia segítségével építette fel sárvályogból templomát.⁷³ A templom mellett Bay Sándor pusztatelkén, az ún. Czakó telken állt a gyülekezet haranglába.⁷⁴

67. Tóth, 1934. SRKA. At. 715. ill. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1915. júl. 30. ill. Fodor, 1932. SRKA. At. 2542.

68. Fodor, 1932. SRKA. At. 2542.

69. Tóth, 1934. SRKA. At. 715. Ezekről a szervezetekről az Oktatás, művelődés, civil szervezetek című fejezetnél szövegünk bővebben.

70. Uo.

71. Várady, 1989. 118.

72. Tóth, 1997. 44.

73. Szendrey, 1940. ill. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175. fol. can. vis. 1746.

74. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. XVII. III. 493/1736.

Az 1746-os római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyv a következőket jegyezte le: „A kálvinistáknak van temploma, amit nem kiégett téglából 1712-ben Dőry Zsófia építtetett. Telke, földjei, rétje nincs. A teteje jó, s sövény veszi körül. Van egy fa harangtorony, amiben 60 fontos harang van.”⁷⁵

Az 1757-es református egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint: „Temploma az eklézsiának égetetlen téglából vagy on. Vagyon egy harang 50 font. A templom a Plati uram részén praetendáltatik.”⁷⁶

1764-ben mint „romlásban lévő” javíttatta ki Kóródy György kurátor, aki ugyanakkor a torony aljának deszkázására is 3 váltó forintot költött.⁷⁷ A harangláb 1758-ban új harangot kapott, melyen a következő felirat volt olvasható: „A bábai reformata Szent Eklézsia maga költségével öntette 1758”.⁷⁸ A korábbi harang elhasadt, az valószínűleg megegyezett a régi, még a katolikusoktól átvett templom harangjával. Tudunk arról – mint azt korábban láttuk –, hogy a török és a kuruc háborúk idején a bábai reformátusok a régi harangot mindig elrejtették, megőrizték.⁷⁹

A templom vályogfalának egy része 1780-ban összedőlt.⁸⁰ A megromgálódott templomot 1790-ben teljesen lebontották, és egy új építését kezdték el.⁸¹ Ebből az időből, a templomépítés előkészítéséről csak annyi maradt fenn, hogy a gyülekezet a maga ereje mellé segítségül gyűjtési engedélyt kért, amit megkapott. 1793-ban a következő szövegű gyűjtőívet bocsátották ki: „Tekintetes Tiszteletes Nemzetes Jó Uraink és Asszonyaink! Czirus Persiai király Isten lelkétől indíttatván, szabadságot adott a zsidóknak a fogságból való hazamenetelre és megparancsolta, hogy aki Templomát akarja építeni, haza menjen és az ő Ura Iste ne légyen azzal. II. Krón. 36. 22–23. v. Isten lelke indításából vagy on az is e Magyar hazában, hogy a Reformáta ekklézsiák mostan uralkodó Leopold Ferencz királyunk kegyelmes engedelmebből megromgyollodott templomaikat újjíthatják. És egyik a másiknak alkalmatosságot szolgáltathat adakozása által az Isten dicsőségének előbb vitelére. Bizony nem a következő hír, név, mint a Babel tornyának építőit, hanem templomának darabokra szakadozott vályogfalai és az eldüléstől oltalmazó falak alá rakott oszlopoknak lerohanási ösztönzik a Reformáta Bábai Ekklézsiának szegény tagjait arra, hogy

75. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–176. fol. can. vis. 1746.

76. Dienes, 2001. b. 116.

77. Szendrey, 1940. 3.

78. Uo. 4.

79. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/f. XXIV. IV. 416/1760.

80. Várady, 1989. 118.

81. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

*a Híveket kérjék ezen Isten dicsőségére czélozó dolgokban való felsegítésekre. Melyet aki tselekszik, azt kívánják annak, amit Cirus kívánt a Jeruzsálemi templom építőinek, hogy az eő Ura Istene légyen azzal. II. Krón. 36. 23. v. Bábán, Die 25 Juni 1793. Hasonló dolgokban szívesen szolgáló Bábai Reformata Ekklézsiaának tagjai közönségesen és azoknak prédikátora: Szathmáry P. György.*⁸²

A gyűjtés eredményét pontosan nem ismerjük, de valószínű, hogy az sikeres volt. A templom építéséhez 100 Ft-ot adott Lónyai László alispán és neje. Kb. ugyanennyivel járult hozzá a költségekhez Bay Ábrahám, István és Gedeon, de voltak kisebb adományok is.⁸³

A templom építése annak föggvényében haladt előre, ahogy a szükséges építési anyagok és az anyagiak rendelkezésre álltak. A szószerk 1794-ben készült el, ami alá a templom építésével kapcsolatos okmányt helyeztek el. Ebben szerepel 42 bábai férfi, az egyház és a presbitérium hivatalban lévő tagjainak neve, a kőműves Sajringer Ferenc, az ácsmester Soós Dániel és Soltész Ferenc neve.⁸⁴

Az elhelyezett okiratba belefoglalták azt is, hogy ha bárki a templom háborítatlan birtoklásában megzavarná a gyülekezetet, az legyen átkozott örök időkre.⁸⁵

A templom 1797-ben lett kívül-belül kivakolva, és körös-körül „zimzel megékesítve”. „A festésen kívül mindennemű munkája egészen elvégződött 1799 esztendőben, Szentmihály, Mindszent, Szentandrás és Karácsony hava napjaiban Serki Tóth Gergely predikátorságában nemes Kóródy András kurátorságában.”⁸⁶

A templom teljes elkészülte után, 1800. augusztus 3-án a templomban a főtisztelendő superintendes, Óry Filep Gábor és Marosy András palkonyai tiszteletes prédikációjával vették azt birtokukba a gyülekezet tagjai.⁸⁷

A presbitériumi ülés 1809. május 14-én úgy határozott, hogy a templom mellé tornyot építenek. Az előkészületek után (téglaégetés, kőhorlás Harsányból) 1811. augusztus 30-án kezdték el az építkezést. Az egykorú jegyzőkönyv erről így számolt be: „Szept. 17-én a kőművesek eljövetele után közmeghatározással először is Tdő. Senior úr által a ns eklézsia szándéka ezen dolgok eránt a Tractusnak bejelentetett. Következendő nap t. i. szept. 18-án a torony fundámentuma, megelőz-

82. Szendrey, 1940. 5.

83. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

84. Szendrey, 1940. 6–7. Az okmány a korábban eladottak egy részét sorolja fel.

85. Uo. ill. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

86. Szendrey, 1940. 8.

87. Uo. ill. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

vén azt a templomban egy rövid könyörgés, mely Istennek felajánlotta jövődő dolgainkat, számos nép jelenlétében letéetett. Mely fundámentum kőbe, kiásattatván már az előtt a kőmivesek által, ezen Irás tetetődött bé: Ezen Felső és Alsóbába helységében levő ref. templom tornyának fundámentuma letéetett Urunk születése után folyó 1811 esztendő Sz. Mihály havának 18-ik napján. Felsőges II. Ferencz austriai császárnak, Magyar és Cseh ország királyának uralkodásában az eklézsia akkori fő kurátornak Tettes ns és vitézlő Bábay Bay Ábrahám urnak, vice kurátor nemes Kóródy Ferencznek, egyházi Polgári Andrásnak, főbíró Csillag Mihálynak, törvénybíró Nagy Istvánnak és prédikátor Halászi Józsefnek s oskola mester Bartók Józsefnek idejekben. Építette Butz Mihály kőmives mester.⁸⁸

A következő két évtizedben a toronyépítés – anyagiak híján – nagyon lassan haladt, pedig a gyülekezet tagjai szorgalmasan hordták a követ, segítkeztek az építésnél, de az építkezés folytatására kivetett egyházi adót már nem nagyon fizették. „De ami ennél is sérelmesebb, csak nem ránk szakadó módon van a templomunk mennyezete, mivel a zsindelezet a régiség miatt a széltől is lehordatik és az essözések miatt, a belső téglá építések egészen elerőtlenedtek ... egy helyen a stukaturja leszakadt ... a kintlévőségek miatt nincs pénz a rendbehozatalára.” Panaszkodtak az egyházmegyei székhöz írt leveleikben 1824-ben.⁸⁹

A toronyra a bokkrétát csak 1834-ben tették fel, amikor is a kurátor a következőket jegyezte fel: „Tajmán a toronyra feltévén a bokkrétát fizettem 1 frt 35 krt.”⁹⁰

A templom felújításával azonban még mindig nem végeztek. 1835-ben az egyházmegye az elapadt jövedelemforrások miatt megsegítette az eklézsiaát.⁹¹ Így 1836-ban lehetőség nyílt a tetőfedés befejezésére.⁹²

A református templom 1949-ben
(SRKA. C. 826. Nemcsik Pál felvétele)

88. Szendrey, 1940. 8–9.

89. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1824. márc. 21. és június 22.

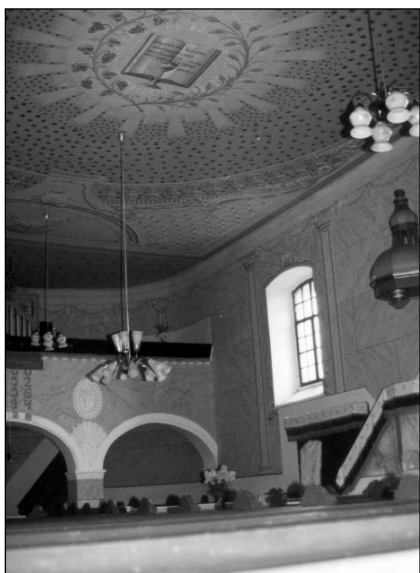
90. Szendrey, 1940. 9.

91. SRKL. B. LVIII. 25.393.

92. Szendrey, 1940. 9. ill. Várady, 1989. 118.

Az építkezés miatt az egyház eladósodott, amit csak igen nagy nehézségek árán tudtak kezelni. A kintlévőségek, a be nem fizetett egyházi adók behajtásához bírói és karhatalmi segítséget is igénybe vetek.⁹³ Ennek révén tudták a templom mennyezetét felújítani 1841-ben.⁹⁴

Az 1852-es év nagy csapást hozott mind a falura, mind a református gyülekezetre. Az április 22-én támadt nagy tűzvészben 60 ház mel-

Református templombelső

lett a templom, a torony és a régi farangláb is leégett. A nagy bajban sorra érkeztek az adományok a szomszédos és a messzebb található egyházaktól, a helyi földesuraktól, a vármegyei hatóságoktól, más vármegyétől, de az 1848/49-es forradalom és szabadságharc utáni rossz gazdasági évek szinte megoldhatatlan probléma elé állították a gyülekezetet és annak előjáróit.⁹⁵

Újra és újra nagy összegeket vetettek ki az eklézsia tagjaira. 1852-ben minden féltelkes gazda 12, a negyedtelkes 6, a többiek 1–6 forinttal voltak kötelesek az építés költségeihez hozzájárulni. Ezt az összeget – olykor megemelve – minden évben újra kivetették. A Bay család adományai állandósultak. A temető hasznát három évre bérbe adták Orczy Jánosnak 200 Ft-ért, de a bevételek így is a kiadások alatt maradtak.⁹⁶ 1855-ben az országos szervektől, intézményektől is segítséget kért az eklézsia. A templom építéséhez a szükséges fuvar és kézi munkát a hívek mindig ingyen teljesítették. A köveket az aranyosi és a harsányi kőbányákból fuvarozták.⁹⁷

A templom falát 1854-re felhúzták, míg az épülő tornyot 1856-ban fedték be.⁹⁸

1884-ben a templom új zsindeletet kapott.⁹⁹ A tornyot 1894-ben újjátarták fel Wind István egri építésszel, de a munkálatokhoz szükséges

93. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1939. ápr. 3.

94. Szendrey, 1940. 11.

95. Uo. 13. ill. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1853. máj. 4. ill. Várady, 1989. 120.

96. Szendrey, 1940. 14.

97. SRKL. B. LXXVI. 35.687. ill. 35.839. ill. 35.684. ill. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

98. Tóth, 1934. SRKA. At. 715. ill. Kecskés, é. n. SRKA. At. 1590.

99. Szendrey, 1940. 17.

A református templom 1975-ben,
a torony felállítása után
(Fotó: Kóródy Sándorné tulajdona)

A református templom 2002-ben

pénz idő előtt elfogyott. Erre az egyház kölcsönökhöz folyamodott (ami a meglévő tartozásokkal együtt felment 2000 Ft-ra), s a gyülekezet tagjait az állami egyenes adó 126 %-ának megfelelő egyházi adóval megterhelte, ami 1500 forint kivetését jelentette.¹⁰⁰ Ebből az összegből a Bay család 775 Ft 59 krajcárt maga fizetett be, de a gyülekezet is hatalmas erőfeszítést tett a pénz előteremtésére. Az egyházi hatóságok ezt a buzgóságot látva érdemesnek tartották a kicsiny gyülekezetet támogatásra, ami 1898-ban 1000 Ft tőkesegélyt jelentett az egyháznak.¹⁰¹

1911-ben 1600 korona költséggel a templom eternit tetőt kapott.¹⁰²

1926-ban és 1928-ban a templomot kölcsönből felújították. A templombelső festését Zsáry Miklós – aki égboltot utánzó festést készített –, a külső munkákat Csomós és társa végezte el.¹⁰³ 1957-ben újabb nagy felújítási munkákon esett át a templom és annak tetőzete.¹⁰⁴

A templomot az utóbbi évtizedekben is többször javíttatta az eklézsia. A torony szép barokk sisakját 1975-ben cserélték le alacsony gúlasisak-

100. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1894. márc. 29.

101. Szendrey, 1940. 18.

102. Uo. 19.

103. Uo. 21.

104. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1957. szept. 22.

kal, aminek a magassága így 28 méter.¹⁰⁵ A késő barokk stílusú templom nyugati végén félköríves záródású, 8x16 méteres belsejében 216 ülőhely van, mennyezete sík és vakolt, Zsáry Miklós festményével.¹⁰⁶

A templomban sokáig szigorúan megszabott ülésrend volt, amit a vágyon, a befizetett egyházi adó nagysága befolyásolt. A XIX. század közepén a presbitérium kemény dorgálást kapott, mert üresek voltak az előjárók templomi székei. A vétkesek a sok nyári munkával és a téli ruhátlansággal mentegetőztek. Abban az időben készíttetett templomi széket magának a templom déli oldalán Bay Antalné. Az üresen hagyott székekre és a papné helyére a cselédek kezdtek ülni. A presbitérium a papné szobalányának megengedte, hogy a papné székébe üljön, „*miután ő volt lelki tanítójának árvája*”, de a többi cselédet kitiltotta az első sorokból, mert nem volt illő, hogy a papné vagy más előkelőség cselédsorban üljön.¹⁰⁷

A templom szék-szabályrendeletét 1915-ből leltük fel. E szerint a templomi padokat két részre osztották, ún. keleti és nyugati padokra. A keleti oldalon elhelyezkedett széksorok a templom bejáratától jobb és baloldalon 9–9 padot tartalmaztak, ahol a gyülekezet családos nő tagjai foglaltak helyet. A nyugati oldal két padsora 11 székből, valamint a szószékkal szemközt elhelyezett 4 padból állt, ahova a családos férfiak ültek le. A szokásjog szerint a szószékkal szemközti első pad a főgondnoké, a második pad és a nyugati oldal széksorainak két elsője a presbitérium tagjaié voltak. A főgondnok családjáé volt az első pad a nők elhelyezkedésére szolgáló keleti padsoroknál. A lelkész és a tanító családja számára a keleti padsorok jobb oldali első székeit tartották fenn. A keleti padsorok 5. és 6. székét mindkét oldalon a hajadon lányok használták. Ezen belül mindenki oda ült, ahova akart.¹⁰⁸

A régi templom harangjáról már volt szó. Annak elhasadása után 1758-ban öntöttek újat, amit 1863-ig használtak, annak ellenére, hogy az 1852. évi tűzvészben leesett és elhasadt. 1888-ban ezt a harangot, mint alapanyagot egy kisebb haranghoz felhasználták.¹⁰⁹

1860 körül a nemesbikki harang felhúzásakor döntötte el a presbitérium, hogy a meglévő kis harangocskájuk mellé egy másikat is öntetnek. Hosszas dilemma után – réz vagy acél harangot készíttessenek – végül a drágább, de biztosabb rézharangot öntettek Korrenscht Márk egri mű-

105. Várady, 1989. 120.

106. Uo. ill. Kováts, 1942. 12.

107. Szendrey, 1940. 12.

108. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1915. márc. 7.

109. Uo. D. CXXXI. 74.109.

helyében, ami C hangú, 190 kg súlyú volt. 1863. március 29-én húzták fel a toronyba.¹¹⁰ A harang költségéhez a római katolikusok is hozzájárultak. A harang egyik oldalán a magyar korona, a másik oldalon fél koszorú, és a következő felirat volt olvasható: „*H. bábai ref. Egyház részére hívek buzgóságából 1863.*”¹¹¹

1875-ben Bay Bertalan főgondnok egy nagyobb harang öntésére tett ígéretet (289 kg, értéke 647 Ft), amit 1888-ban Walser Ferenc budapesti harangöntő készített el a következő felirattal: „*A h. bábai ev. Ref. Egyház részére készítették: Bay Bertalan főgondnok és neje Vadnay Mária 1888. Öntötte: Walser Ferenc Buda Pesten 1888*”. Ugyanekkor a hívek egy kisebb harangot (csengettyűt) is készíttettek ugyanott, a már használhatatlanná vált régebbi harangocska eladásából és önkéntes adakozásból származó összegből. Ennek súlya 120 kg, értéke 260 Ft, felirata: „*A h. bábai egyház részére, a hívek buzgóságából 1888*”.¹¹²

A két harangot 1888. november 25-én közszemlére tették ki, majd azokat 2–3 énekvers után, s az előre megrendelt banda által játszott Rákóczi induló zenéjére, pisztolylövöldözés mellett, fél 11 tájban a hívek örömeire id. és ifj. Farkas Bálint sályi lakosok felhúzták a toronyba.¹¹³

Az 1863-ban szerzett harangot 1917-ben a katonaság elrekvirálta. Február 13-án leszerelték, s az asszonyok és a gyerekek sírva kísérték az állomásra.¹¹⁴

Ennek a harangnak a pótlására 1939-ben Horthy Miklós, Magyarország akkori kormányzója 1500 pengőt adott. Ennek hátterében az állt, hogy a kormányzó, mikor még tengerésztiszt volt, többször megfordult Hejőbábán, barátja Melczer László királyi kamarás házában, aki akkoriban a Bükk-Sebe-féle alapítványi birtokon gazdálkodott. Egy ilyen alkalommal találkozott Melczer sógornőjével, Purgly Magdolna úrhölgygel, akit itt ismert meg, majd feleségül vett. Mint fiatal házaspár többször megfordultak Hejőbábán.¹¹⁵

Maga Horthy Miklós emlékirataiban így emlékszik vissza első bábai tartózkodására: „*Miskolcra érkeztem nővérem látogatására, de a pályaudvaron az ottani huszároknál szolgáló sógorom azzal fogadott, hogy a nővérem Budapestre utazott. Ő maga pedig régi barátaihoz készül látogatóba, és a meghívásról már nem mondhat le. Menjek hát egyszerűen vele. Azt hittem, hogy csak délutáni látogatásról be-*

110. Szendrey, 1940. 15.

111. SRKL. D. CXXXI. 74.109.

112. Uo. ill. Kováts, 1942. 499.

113. Szendrey, 1940. 17–18.

114. Uo. 20. ill. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

115. Szendrey, 1940. 22.

szél és beleegyeztem. Nagyon csodálkoztam, mikor az állomáson négyes fogat várt bennünket. Ez hosszabb útra vallott, és azt jelentette, hogy majd az éjszakát is Hejőbábán töltöm az előttem még ismeretlen vendéglátóim házábanál. Bizony kissé feszélyezett a helyzet, és úgy éreztem, mintha a házigazda, a felesége és ennek elragadó húga minden szívességük mellett sem tudták eltitkolni csodálkozásukat afelett, hogy ugyan miként is került ide ez a vadidegen tengerész. Szerénytelen betoppánásomért bocsánatot kértem, de halani sem akartak mentegetőzéseimről, és végül is oly kitűnően éreztem magam, hogy nagy örömmel fogadtam el a tartózkodást, és három boldog napot tölthetem Hejőbábán. Véletlen vagy a sors keze? Ez a látogatásom mindenesetre nagy fordulatot jelentett életemben. Farsangkor részt vettem a miskolci bálban, melynek védnöknője Merczelné, Hejőbába szeretett háziasszonya volt. Még nálánál is ragyogóbb jelenség pedig elbájosan szép húga. Purgly Magda.”¹¹⁶

Az új harang a kormányzó engedélyével a Horthy-harang nevet kapta. A régi harangokat öntő Walser Ferenc unokája – aki szintén

A harangszentelés 1940. április 28-án
(SRKA. C. 3539. Fisch Oszkár felvétele)

a Walser Ferenc nevet viselte – öntötte 1939-ben. Súlya 197 kg, koronája 40 kg, ütője 20 kg, összesen 257 kg. Értéke 1200 pengő volt. Felirata: „Horthy-harang. Öntette vitáz nagybányai Horthy Miklós kormányzó adományából a hejőbábai ref. egyház 1939.” Az adományozás tényét a torony homlokzatára elhelyezett márványtábla hirdette.¹¹⁷

A harang 1940. február 5-én érkezett meg az állomásra, ahova 4 szánnal ment érte a gyülekezet. A harang felavatására 1940. április 28-án került sor, ahol a kormányzó úr – a meghívás ellenére – nem tudott részt venni. Az alábbi távirat érkezett a lelkipásztor címére: „A kormányzó Úr Ó méltósága a folyó évi április hó 28-án tartandó harang-

116. Horthy Miklós, 1990. 41–42.

117. Szendrey, 1940. 22–23.

avatásra szóló meghívásért szíves köszönetét fejezi ki: azonban – bár szívesen elment volna a szép ünnepségre – azon a jelenlegi rendkí-

Farkas István püspök és Szendrey László tiszteletes iskolás gyerekekkel 1940-ben, a harangszentelésen

(SRKA. C. 3542. Fisch Oszkár felvétele)

vüli viszonyok között nagy elfoglaltsága miatt, őszinte sajnálatára, nem jelenhet meg, Budapest, 1940. április hó 15. napján. Ambrózy, államtitkár, a kabinetiroda főnök helyettese.”¹¹⁸

A ma használatos 197 kg-os harangot 1965-ben öntötték. Készítője Ducság István, órszentmiklósi harangöntő volt.¹¹⁹

A 12 változatú Wagner gyártmányú, szívó rendszerű harmónium 1926-ban, a hívek adakozásából készült.¹²⁰

A templomi felszerelések döntően újabb időkből valók. Az egyik legértékesebb darab a Fürjes Erzsébet által 1927-ben ajándékozott katedrális terítő vörös bársonnyal, arany rajzzal és Somodi János királyi ügyészségi elnök úrasztali bársony terítője.¹²¹ Az eklézsia legrégebbi templomi, úrasztali edényei a következők: 1. Egy ovál alakú, barnára festett fenyőfából készült bedeszázott lábú úrasztala. 2. Egy db keresztelőkintányér felírás nélkül. 3. Egy db. cinkkanna a következő felirattal: „Tóth György és felesége Kis Kata

A református templom harangjai

118. Uo. 23.

119. Várady, 1989. 120.

120. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

121. Uo.

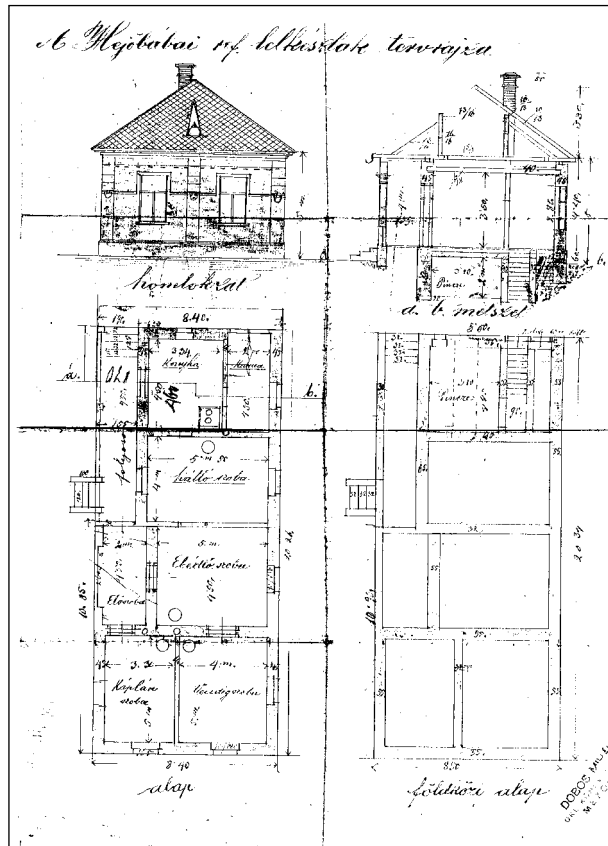
vették Isten dicsőségére a felsőbábai sz. ekléziának 1749 esztben.”

4. Egy db 6–8 literes cinkkanna a bornak a úrasztalához 1806-ból. 5. Egy db 1 literes cinkkanna a bornak 1752-ből. 6. Talpas ezüst úrasztali pohár 1808-ból, Bay Ábrahám adományából. 7. Egy kisebb talpas ezüstpohár. 8. Egy nagyobb cinktányér 1797-ből, Kovács János adományából. Ezen kívül más edények, számos selyem, szőr-pamut, vászon kendő, terítő stb. van/volt az eklézia birtokában.¹²²

A régi, XVIII. századi parókiáról annyit tudunk, hogy 2 szobából és kamrából állt. Az egyikben a pap, a másikban a családja lakott. A parókia sövényvel volt körülkerítve, az udvaron kút és kert tartozott az épülethez. 1808-ban pincét építettek hozzá, három új táblás ablakkal látták el és a parókia cselédházát is házi bútorral szerelték fel.¹²³

Ez a paplak 1837-ben már „rossz, omladozó” volt.¹²⁴

1846. március 22-én egy új paplak építéséről határozott a presbitérium.¹²⁵ Az év végére el is készült a 12 nagyablakos, nagy ajtókkal ellátott, 9 öl hosszú, 4,5 öl széles új lelkészlak „padimentumos” szobákkal. A paplak építése nem sok bajlódással járt, bár a szálfákért rendelt sze-

A lelkészlak tervrajza 1914-ből

(SRKL. R. A. IX. 4/3.)

122. SRKL. D. CXXXI. 74.109.

123. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–177. fol. ill. Szendrey, 1940. 8.

124. Szendrey, 1940. 11.

125. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1846. márc. 22.

terek közül 4 nem állott elő, és emiatt 11 szál elúszott Oszláron. A 11 gerenda árát az engedetlen fuvarosok nyakába varrták, s a kárt – bár azok azt vállalni nem akarták – velük meg is fizettették. A zárszámadásnál azonban kifogásolta a presbitérium, hogy minden harmadik tétel áldomás.¹²⁶

A 67 éves paplak helyett 1913-ban határozták el egy új megépítést. Az építés költségeire 40 %-os rendkívüli adót vetettek ki, amit az egyházmegye 400, a református konvent 1200 koronával segített. A munkát Dobos Mihály mezőcsáti építész vezette. A kész épületet 1914. augusztus 16-án vette át Báthory István miskolci főmérnök szakvizsgálata alapján az egyház, és adta oda használatra a lelkipásztornak. Az épület keskenységét – a hagyomány úgy tartja – annak köszönhette,

A lelkészlak 1966-ban

(SRKA. C. 9101. Sipos L. felvétele)

hogy az ablak alatt álló vén tölgyfa gátolta annak kiszélesítését. A fa kivágását a lelkész felesége nem engedte, mivel azt ő ültette fiatalasszony korában.¹²⁷

A paplak szomszédságában a református egyház 1928-ban egy 80 m²-es alapterületű istállót épített beton alappal, vályogfallyal és cseréptetővel.¹²⁸

A lelkészlak 1935-ban újra lett festve, 1939-ben az épülethez verandát építettek.¹²⁹

A paplakba 1950-ben vezették be az elektromos áramot.¹³⁰ 1954-ben a református lelkészlakás az irodával együtt 4 szobából állt. Az egyik szobát régóta spajznak használták, mert ilyen helyiséget nem alakítottak ki benne. Csak a padfelfjáró és a pince lejáró alatt volt egy 1,5 m²-es fülke, de az kamrának használhatatlan volt.¹³¹

126. Szendrey, 1940. 12.

127. Uo. 19–20. ill. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1914. ápr.–aug. ill. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 1728. és 3770/1914.

128. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 4662/1928. ill. Szendrey, 1940. 21.

129. Szendrey, 1940. 22.

130. SRKA. At. 1701.

131. SRKL. R. A. IX. 4/3

A parókiához a két világháború között egy 50–60 kötetes könyvtár is tartozott, melyben jórészt egyházi vagy a református egyház történetével kapcsolatos könyvek voltak.¹³²

Az egyháznak a katolikusokkal közös takarékmagtára az 1880-as évek elején volt, amit 1883-ban felszámoltak, a törzstőkét két egyenlő részre osztva a két felekezet között.¹³³

132. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

133. Szendrey, 1940. 17.

XVI. Oktatás, művelődés, civil szervezetek

A felekezeti iskolák

A középkorban a falu plébánosai, majd iskolamesterei elsősorban azokat a gyermekeket oktatták, akik egyházi szolgálatra készültek. A XVI. századtól kezdve már olyanok is gondoltak a tanulásra, akik a jobbágyi állapotból ki akartak lépni. A falusi fiatalok tanulási lehetőségei azonban a török hódoltság miatt egyre jobban szűkültek. A megszűnt plébániák, elhagyott kolostorok a falusi oktatás halálát is jelentették. A hódoltsági területeken mintegy másfél évszázadig alig lehet falusi, plébániai iskolákat találni. 1699-ben egész Borsod vármegyében csak 7 katolikus plébánia volt, 1715-ben is csak 12, s még 1761-ben is csak 23 településnek volt saját plébánosa.¹

Bába esetében a XVII. századból tudunk működő iskoláról, amikor reformátusoknak volt elemi iskolája. A nemesbikki kántortanító járt át, és tanított a faluban, amiért a bábaiaktól minden ágytól 4 poltura, fél szapu búza és ugyanennyi tavaszi gabona járt neki 1665-ben. Temetésén éneklésért 12 dénárt kapott.² Valószínű, hogy az ismeretlen időben felállított intézmény Bába 1683–1685 körüli pusztulásakor szűnt meg.

A falu XVIII. századi benépesülésével egy időben a reformátusok szervezték meg a helyi oktatást. Az első működő református iskolamester, akit névszerint ismerünk Váradi András 1736-ból.³ Az 1746-os katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyv is csak református iskoláról és kántorról tesz említést. „*Van tanító, kálvinista, közös háza (?) közepes állapotban. Kis kert is van hozzá, karbantartására a község felügyel, mint fentebb említettük a prédikátortól 3 köblöt, a falutól 6 köblöt kap. Temetésért 4 garas, tanításért 8 RFt összesen. Összes jövedelme 28 RFt.*”⁴

1. Sós, 1985. 42.

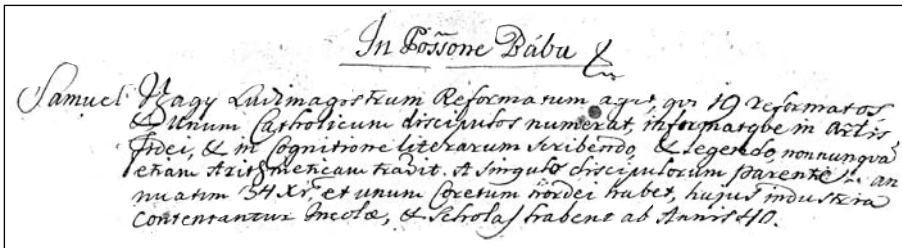
2. Dienes, 2000. 75.

3. Tóth, 1934. SRKA. At. 715. ill. SRKL. D. CXXXI. 74.109.

4. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–177. fol. can. vis. 1746.

Az 1757-es református egyházlátogatási jegyzőkönyv a rector jövedelméről a következőket jegyezte fel: „Minden külön kenyeres gazda 1 véka búzát és 4 polturát. A zsellérek fél vékát és 4 poltrát. A prédikátorok a magok jövedelmekből adnak 2 köblöt. Vetést adnak 2 köblöt, az egyik őszi, másik tavaszi. Fát 3 szekérrel. Halottól, akár mikként temettetik, 8 poltra, amelynek 4-e a harangozásért, 4-e az éneklésért. Didactrum ordinarium. Sabbathale 1 véka tavaszi. Canacularis csirke.”⁵

A reformátusok ezt követően a XX. század közepéig működtették iskolájukat, míg a katolikusok a XIX. század elején szervezték meg a magukét. 1806 körül a helyi katolikus vallású földesurak az egri érsek kérésére állítottak fel iskolát a notariustól elvett jegyzői lakásban.⁶ A katolikus elemi iskola felállításáig a katolikusok is a református iskolát használták. Az 1771. évi iskola összeírás szerint a bábai református elemi iskolában 18 református és 1 katolikus gyerek tanult.⁷

Bábai iskola összeírás 1771-ből

(E. É. Lt. AV. 568./1771.)

„Minden faluban a templom mellett iskola is legyen.” Katolikus és protestáns egyházi törvények ezt már régóta elrendelték. A XIX. század első felében a katolikusok és protestánsok egyaránt kettős cél érdekében szervezték falusi iskoláikat éppen úgy, mint korábban bármikor. Egyrészt a vallás elemeit és az erkölcsi ismereteket oktatták abból a meggyőződésből, hogy híveik vallásos emberré való nevelését már idejekorán elkezdjék, másrészt a falusi iskola fontos volt az egyházaknak a papi utánpótlás szempontjából is. Az alsópapság nagy része ugyanis paraszti sorból származott. Ebből következik, hogy a falusi iskolákat vallások szerint szervezték. A tanítás módja és színvonala mindkét iskolában a gazdasági adottságoztól és a kor társadalmi igényeitől függően alakult,

5. Dienes, 2001. b. 116.

6. B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. 4521/1818.

7. E. É. Lt. AV. 568.

amit nagyban befolyásolt a tanító személye. Sokszor – főleg a XIX. század első feléig – a tanítók is csak elemi iskolát végeztek. Amit és ahogyan ők tanulták meg az olvasást, írást és számolást, úgy tanították ők növendékeiket.

Az iskolamesterek egyben egyházaik kántorai is voltak. (A katolikus tanító 1869-től, az önálló plébánia felállítása után töltötte be ezt a tisztséget, addig azonban ő volt a harangozó.) Munkakörük így kettős volt. Elsősorban egyházi férfiúnak számítottak, akik szakmai képzettségüket szükségszerűen alárendelték a vallás, a helyi papok és az egyházközösség érdekeinek. Időbeli elfoglaltságuk túlnyomó része tanítói tevékenységükből eredt, de az egyházi szertartásokon történő közreműködésük volt mindig az elsődleges (reggeli misék, temetések stb.). Ez még a XX. század első évtizedeiben is igaz volt. 1920-ban a katolikus iskola megválasztott tanítójának, miután a templomban meghallották énekelni és orgonálni, el kellett hagyni a hivatalát, mert az eklézsia elégedetlen volt ének- és zene tudásával. Elégedetlenségük oly fokú volt, hogy még a tanító által kilátásba helyezett pert is vállalták.⁸

A felekezeti iskolákban fennállásuk alatt általában egy-egy tanító oktatta a tudományokra a tanulókat. Általában ott és akkor alkalmaztak segédtanítót, ahol azt a gyermeklétszám megkívánta. Erre Bábán a katolikus elemi iskolában 1928-ban került először sor, amikor Szende Izabellát vették fel az akkor megkapott második tanítói állásra.⁹

A kántortanítók neve mindkét iskolában hiányosan maradt fenn, főleg a katolikus iskolamesterek neve hézagos.¹⁰

Ismert református kántortanítók Bábán: Váradi András (1736–1742), Bikszegi János (1742–1748), Diószegi András (1748–1753), Füredi János (1753–1766), Nagy Sámuel (1766–1773), Paksi András (1772–1776), Simon György (1776–1791), Bartók József (1791–1831), Lovas Sámuel (1831–1843), Lovas Gerzson (1843–1844), Kürti Gábor (1844–1862), Nagy Károly (1862–1866), Czövek István (1866–1872), Balogh István (1872–1877), Balla József (1877–1891), Lángi Gyula (1891–1923), Konkoly L. Elemér (1923–1933), Zádory Bertalan (1933–) és Rácz A. Kálmán (–1949).

Ismert katolikus kántortanítók Bábán: Horváth Károly (1829), Melker János (–1866), Molnár Gyula (1866–1868), Cziffelmájer István (1868–), Levendórszky István (–1877), Breznay Lajos (1877) Vihrabali

8. Uo. AN. r. sz. 1086. 4578/1921.

9. Uo. 5072/1928.

10. Tóth, 1934. SRKA. At. 715. ill. E. É. Lt. forrásai közt.

József (1877–1879), Lieszkovszki Lajos (1879–), Melcher Gyula (1872–1912), Rubinka György (1914–1919), Rabecz Lajos (1919–1920), Bata Joachim (1920), Vizinczei István (1920–1925), Kacsmarik Ödön (1925–), Szende Izabella (1928–) és Karádi Ödön (1937–1950).

A tanítók bére igen alacsony volt. Jövedelmük nem volt egységesen szabályozva. A pedagógust a református gyülekezet fogadta fel, időnként a földesúr beleegyezésével és az esperes jóváhagyásával. Közvetlen feletteseik az iskolafelügyelők voltak, akik az érdemes, presbiterséget viselt férfiak közül kerültek ki. A katolikusoknál a fenntartó kegyurak, illetve az iskolaszék joga volt ugyanez. A tanítók járandóságának mértékét a közösséggel kötött kontraktusok határozták meg.

A legkorábbi református díjlevelekről már volt szó. 1792-ben a református tanító bérét a korábbiakhoz képest más alapokra helyezték, az a tanítandó anyag függvénye lett. Az ABC-s könyvet tanuló fiú vagy leány gyerek után 1 véka búza, 1 véka árpa, 8 poltura járt neki. Ha a diák már megtanult olvasni, 1 véka búza, 1 véka árpa és 8 garas volt a fizettsége. Ha énekes könyvet, Szent históriát, katekizmust vagy lideriust oktatott, 1 véka búzára, 1 véka árpára és 10 garasra számíthatott. Ha a gyermek deákkönyvet tanult, 1 véka búzát, 1 véka árpát és 1 rénesforintot fizetett a szülő a tanítónak.¹¹

A XIX. század közepén a református tanító jövedelme döntő részben már a tanítói földből, annak hasznából származott. Rossz termés esetén sokszor kénytelen volt állami vagy egyházi segélyért folyamodni, hogy megélhetése a szűkös időkben is biztosítva legyen. Ehhez folyamodott Balogh István 1857-ben.¹² A tanító földje (a Nagy temetőben) a tagosítások befejezése után a földesúri adományok révén meghaladta a 14 kat. holdat.¹³

A XIX. század végén (1896-ban) minden földbirtokos és földdel rendelkező gazdától 1 véka gabonát és fél véka árpát, cselédektől, kocsisoktól, béresektől fél véka gabonát és negyed véka árpát, házas és házatlan gyalog emberektől 1 véka gabonát és fél véka árpát kapott. Megillette 2 öl kemény tűzifa, amit a gyülekezet az udvarára hordott. Földje 21 osztályozott holdat tett ki. Tandíj gyanánt minden iskolaköteles gyerektől fél véka gabona, 1 véka árpa és 20 krajcár járt neki. A temetési díj 20–40 krajcár között mozgott. Koporsóba tételért külön kapott 20 krajcárt.¹⁴

11. Tóth, 1934. SRKA. At. 715.

12. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1857. szept. 8.

13. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 1/c. 49.

14. SRKL. D. CXLIII. 82.618.

A termékben való fizetést 1909-ben felváltotta a pénzbeli járandóság. A búza, árpa, fa illetményét átszámolták pénzre, amit a tanító negyedévente előre megkapott. Ez a 14 kat. hold tanítói föld haszonélvezete és a stóla díjon felül összesen 655 koronát tett ki.¹⁵

A katolikus tanítók legrégibb díjlevelét 1852-ből ismerjük. E szerint volt egy 1 vékás kender földje, gyerekenként 1 Ft-ot és 1–1 véka gabonát és árpát kapott. A harangozói feladatok ellátásáért 2 köből gabona is megillette.¹⁶

A tagosítások során a földbirtokosok jó indulatából a katolikus tanító is kapott szántóföldet a Ronyosban, ami miatt új díjlevelet készítettek. 1869-ben javadalma a következőkből állt: 22,7 hold szántóföld, amit maga művelt vagy műveltetett, minden gyermek után 1 véka rozs és 1 véka árpa, 1 hold házi kert. A föld művelése nagy teher volt a tanító számára, mert nagy volt az utána fizetendő állami adó.¹⁷

A későbbi díjlevelek megkülönböztették a tanítói és a kántori fizetést.¹⁸ 1912-ben, mint tanító 14 kat. hold föld (a Ronyos-dűlőben) haszonbér értékére, azaz 223 korona 73 fillérre, tandíj kárpótlás címén 168 koronára, fizeteskiegészítés címén 400 koronára, failletmény váltóságaként 40 koronára és az iskolai pénztárból 21 korona 36 fillérre számíthatott. Kántori fizetése az egyházi hívektől párbér címén 144 korona (30 fő egyenkénti 60 vékás fizettségének pénzbeli értéke), párbérpénz címén 24 korona, míg a stóla 40 korona volt. Ezen felül kapott egy szolgálati lakást az egyházközségtől.¹⁹

A tanító fizetése még az állami segéllyel együtt is alacsony volt. (Ha a tanító fizetése nem érte el a 400 koronát, azt az 1893. évi XXVI. tc. alapján államsegélyből kiegészítették.)²⁰ Nem csoda, ha a bábai tanítók közül többen csak rövid ideig tartózkodtak a faluban – ha csak tehették –, rögtön továbbálltak. A legfőbb oka a XIX. századi gyakori tanítócserének az iskolamesterek alacsony jövedelme volt. Sokszor még ezt a csekély fizetést sem kapták meg időben. A bér körüli viták az elemi iskolák fennállása alatt állandóak voltak mind a katolikusoknál, mind a reformátusoknál.

Az első tanítókról kevés feljegyzés szól. Ebből arra következtethetünk, hogy a tanítók kötelességtudó és kötelesség teljesítő férfiak voltak, akikkel kevés baja volt a fenntartóknak. Bartók József református taní-

15. Uo. 82.619.

16. E. É. Lt. 1852. évi iskolaösszeírás, az Egri Egyházmegyei Tanfelügyelőség iratai közt.

17. Uo. AN. r. sz. 1083. 1766/1869.

18. Uo. AN. r. sz. 1085. 6658/1907. és 2447/1912.

19. Uo. 1728/1912.

20. Uo. r. sz. 1084. 2561/1898.

tóról 1812-ben ennyit jegyeztek fel: „hivatalának hűséges folytatásáért az eklézsia előtt kedvessége vagyon”.²¹ Lovas Sámuel református rector tevékenységét így értékelték 1837-ben: „hivatalában eljár az Szent Egyház megalégedésére.”²² Az 1844-es iskolai látogatási jegyzőkönyv Lovas Sámuel fiáról, Gerzsonról úgy tartotta: „mogorva, de tanításban jó, rendszerető.”²³

A jó tanítók mellett szép számmal találkozunk olyan iskolamesterekkel, akik nem örvendtek közmegebecsülésnek. Az 1863-ban Bábára került Nagy Károly és az őt 1866-ban követő Czövek István református tanítók a források szerint „kegyetlenek voltak”. Utóbbi a gyerekeket ok nélkül és gyakran verte.²⁴ 1868-ban, két évi tanítói munka után a Mályiból Bábára került katolikus Molnár Gyulát azért bocsátották el, mert részeges csavargó volt, misére, templomba nem járt, gyakran káromkodott, jövedelmét „elbandázta” és a tanítás elől Egerbe szökött.²⁵ 1884-ben a református presbitérium az egyházmegyei közgyűléshez írt levelében Balla Józsefre panaszkodott. „Rosszakaratú, dacoskodó, mindenkit sértegető, senki-vel békességben élni nem kívánó természetét tovább nem tűrhetjük. Ő akar intézkedni, kit mikor confirmáljon meg a lelkész, az egyházból jelentés nélkül távozik, s illetéktelen helyen kisebbíti, s hurcolja meg a lelkészi hivatalt, jó akaratú tanácsait, utasításait semmibe veszi, sőt dacból azokkal épen ellenkezőleg cselekszik. Több temetésen botránnyt csinált. A gyermekeket fenyíti túlságos mértékben, az egyes egyházhíveket is sértegeti. A tanító úr neje, sőt kisebb mértékben maga is az erkölcsiség szempontjából szomorú példát mutatnak iskolai növendékeinknek. Továbbá a hét évi itt lakása alatt gyümölcsös kertjében egy oltványt sem tud felmutatni, hanem az oltási gyakorlat helyett a gyemekeket trágyahordásra és kertásásra használja”.²⁶

Nem mindenki volt azonban ilyen. Sőt volt, aki kifejezetten közmegebecsülésnek örvendett. A legismertebb tanítók egyike a református Zádori Bertalan volt. Rimaszécsen született 1912-ben. Oklevelét 1933-ban Sárospatakon szerezte meg, s rögtön utána Bábára került. A Tűzoltó Egyesület parancsnoka, a Polgári Lövészegylet vezetője, levanteoktató, a gazdakör jegyzője, községi könyvtáros és népművelési előadó volt egyszerre.²⁷

21. SRKL. R. D. VII. 6/2. can. vis. 1812.

22. Uo. Kgg. II. 12. can. vis. 1837.

23. Uo. R. D. III. 5/5. isk. látog. jkv. 1844.

24. Szendrey, 1940. 16.

25. E. É. Lt. AN. r. sz. 1083. 478/1867. és. 950/1868.

26. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1884. febr. 7.

27. Csikvári, 1939. -504.-

A XVIII. században, a falusi iskolában csak hittant és olvasást tanítottak, az írás tanulásaért gyakran külön tandíjat kellett fizetni. (Erre Bábán is láttunk példát.) Számstant is csak kivételes esetben oktattak. A magyar közoktatásügy rendezésére először 1777-ben került sor (I. Ratio Educationis). Ekkor indult meg az intézményes tanítóképzés is. A Ratio tantervei és szervezeti rendelkezései a protestáns iskolákra nem terjedtek ki. 1806-ban került sor a II. Ratio Educationis kiadására, amellyel szemben a protestáns iskolák ismét tiltakoztak, féltve tanügyi autonómiájukat. A következő évben ők is megpróbálták egységes koncepcióba foglalni a tananyagot, az iskola-szervezetet, a rendtartást. A reformátusok számára 1807-ben adták ki a Tiszántúli egyházkerület nevelési és oktatási rendszerét tartalmazó Ratio Institutionist, amelyet „Álmosdi Ratio”-nak is neveznek, az elfogadó zsinat helyéről.

Ez a szabályzat a következő módon szervezte meg az elemi iskolákat. A kezdő gyermekek már meglévő két osztályához ugyanis még kettőt kívánt szervezni azok számára, akik nem tanultak tovább a latin iskolában. A tananyag meghatározása a köznapi élet szükségleteit szolgálta. Noha elképzelései nem mindenben valósultak meg, a XIX. század közepéig gyakorlatilag e rendelkezések alapján folyt az oktatás-nevelés a magyarországi református iskolák többségében.

A tananyag mindkét iskolában igen szegényes volt. Általában külön tananyaga volt a fiúknak és a lányoknak. Nemenkénti osztályokról azonban a XVIII–XIX. században egyik felekezeti iskolában sem tudunk. A gyerekek előbb kettő, majd három, végül négy osztályba voltak sorolva. A tananyag classisok szerint „bővült”.²⁸

Az 1791. évi iskolaösszeírás szerint a bábai református iskolában hittant, olvasást, írást és néha számolást tanítottak.²⁹

A református iskolalátogatási jegyzőkönyvek is tudósítanak minket a tanulandó tantárgyakról. Ezek jórészt a következők voltak: útmutatás a jó vallásra, időszámítás, bevezetés a szent történetekbe, zsoltárok, dicséretetek, olvasás, számvetés 4 rendes eleme (1853). 1859-ből arról tudunk, hogy tanítottak gazdasági ismereteket és a babonáról is beszéltek.³⁰ Az 1868-as iskolalátogatási jegyzőkönyv szerint a 3 osztályos egyes iskola tantárgyai a következők voltak: olvasási gyakorlatok, alkalmi könyörgések és szabályok, a számok elemei, írás, olvasás, éneklés (I. osztály), bevezetés a szentek történetébe, világ és földismeret, zsoltárok,

28. SRKL. R. D. III. 5/5. isk. látog. jkv. ill. E. É. Lt. AN. r. sz. 1083–1086. Bábai katolikus iskolára vonatkozó feljegyzések.

29. E. É. Lt. AV. 568.

30. SRKL. R. D. III. 5/5. isk. látog. jkv. 1853. és 1854.

elemi számtan, írás, éneklés (II. osztály), keresztény vallás rövid foglalta, erkölcs tudomány, Magyarország története az Árpádok alatt, világ és földismeret, írás, olvasás, éneklés és számtan (III. osztály).³¹

A katolikus iskola tantárgyainak felsorolását csak 1852-ből leltük fel, de az is hasonlóan szegényes volt: olvasás, írás, hittan, számvetés, szentírási történetek naponta 4 órában és magyar nyelv.³²

A tananyag akkor bővült valami mással, ha a tanító valamiben jártas volt. Előrelépést az 1868-as Eötvös-féle népiskolai törvény hozott, amely meghatározta az elemi iskolában tanítandó tantárgyakat, a heti kötelező óraszámokat.

A XIX. század második felében Eötvös József nevével fémjelzett 1868. évi XXXVIII. törvénycikk rakta le Magyarországon a világi jellegű, polgári közoktatásügy alapjait. A népiskolai oktatás a dualizmus későbbi korszakában is, az abban kijelölt keretek között folyt, feladata lényegében az írás-olvasás és számolás megtanítása volt.

Az elemi oktatás 1908-ban lett ingyenes. Az egyházat az elvesztett tandíj jövedelme helyett az állam segéllyel kárpótolta, de ezt a rendeletet a kormány arra is felhasználta, hogy nagyobb nyomást gyakoroljon az iskolákra a tankötelezettség végrehajtása céljából.

A századfordulóra a gazdasági fejlődés, átalakulás a paraszti társadalom változását is maga után vonta. Az urbanizáció előrehaladása, a gazdaság fejlődésével együtt já-

Református elemi iskolások Konkoly Elemér tanítóval az 1930-as évek elején

(Fotó: özv. Nagy Sándorné tulajdona)

ró és a lakosság tömegeinek életkörülményeit átalakító viszonyok, valamint a kultúra tömeges terjedése már az első világháború előtt is sok százéves megrögzöttséget mozdított ki helyéről. Igaz, a látókörök beszűküléseinek hatására az áttörés lassult és korlátozottabb lett.

Az iskolák szemléltető eszközei sokáig szegényesek voltak. 1868-ban a református iskolában mindössze egy számológép és egy földgömb

31. Uo. 1868.

32. E. É. Lt. Az Egri Egyházmegyei Tanfelügyelőség iratai közt az 1852. évi iskolaösszeírás Bábára vonatkozó adatai.

volt.³³ 1918-ban hasonlóan szegényes a szemléltető eszközök lajstroma, de már vannak térképek.³⁴ A katolikus iskola szemléltető eszközeiről 1926-ból van információnk. E szerint az iskola rendelkezésére állt: magyar címer, Magyarország és Borsod vármegye térképe, papír olvasótábla, fa körző, Himnusz falitábla papírból, számológép, egy rossz állapotban lévő földgömb, magyar zászló, selyemhernyó tenyésztésről szemléltető kép, néhány történelmi szemléltető tábla, a Föld képe féltékben és néhány fizikai kísérleti eszköz (közlekedő edények, kis kalmármerleg, üvegrúd, üvegbúra, 1 db üvegcső, 1 gázfelfogó henger és 1 db retorta).³⁵

Az iskolába járó gyerekek száma változó volt. A falusi iskolák tanulónak létszámát a szülők társadalmi helyzete és az évszak határozta meg. Az adatokból kitűnik, hogy a szülők többsége csak a XIX. század második felében járatta iskolába 6–12 éves csemetéjét. Sok volt a hiányzás. Az 1829-es egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint az iskoláskorú katolikus gyermekek száma 41 volt, abból 22 járt alkalmanként iskolába.³⁶ 1852-ben a 20 katolikus iskolaköteles gyermekből télen 12, nyáron 10 járt iskolába.³⁷ A református iskolalátogatási jegyzőkönyvek hasonló nagyságú hiányzásról tudósítanak minket. 1805-ben azt jegyezték fel: „gyerekek értelmesen feleltek, csakhogy kevesen voltak jelen”.³⁸ 1853-ban szintén kiemelték a sok hiányzót.³⁹

Általában télen telt meg az iskola épülete. Tavasztól őszig a családok nagy többségében minden munkáskézre szükség volt, s ilyenkor kiürültek az iskolapadok. A jobbágyok terhei ugyanis nem személyre szóltak, hanem az egész családjára; a földműves és más munkákban a férj és feleség, valamint a gyermekek egyaránt részt vettek. Ez azzal a következménnyel járt, hogy a jobbágyok gyermekei közül csak az járhatott iskolába, aki a termelésben nem volt lekötve. Ilyen gyermek természetszerűen még télen is kevés volt, tavasztól őszig viszont minden jobbágygyermek a mezőgazdaságban tevékenykedett. Télen a szegénység, a gyermekek téli öltözetének hiánya is akadályozta az iskolába járást. A szorgalmi időszak általában októbertől augusztusig tartott, de a falusi iskolákban a nagyszünet idejét részletekben is ki lehetett adni, alkalmazkodva a mezei munkához.

33. SRKL. R. D. III. 5/5. isk. látog. jkv. 1868.

34. Uo. R. A. IX. 4/3. 1918. ápr. 12.

35. E. É. Lt. AN. r. sz. 1087. 45/1926.

36. Uo. can. vis. 1829.

37. Lásd a 32. lábjegyzet jelzetét.

38. SRKL. R. D. III. 5/5. isk. látog. jkv. 1805.

39. Uo. 1853.

Az átlagos hiányzás tanévente 50–60 nap között mozgott. A mulasztási számok végig magasabbak a fiúknál. Ez érthető, hisz őket kevésbé lehetett nélkülözni a mezőgazdasági munkáknál. Sok múlott a tanítón is, aki képességével, adottságaival befolyásolhatta a gyerekek iskolába járásának gyakoriságát.

Bábán a XIX. században felekezeti iskolánként 20–60 fő között mozgott az iskolába járó gyerekek száma. Jelentősebb növekedés a XIX–XX. század fordulóján következett be, összefüggésben a népességszám növekedésével. Részletesebb adatokkal a református iskolára vonatkozóan rendelkezünk, de az ott tapasztaltakat – a felekezeti megoszlást figyelembe véve – jellemzőnek vehetjük a katolikusokra is.⁴⁰

A hejőbábai felekezeti iskolák tanuló létszáma

katolikus iskola	
év	fő
1829	41
1852	22
1869	30
református iskola	
év	fő
1771	20
1830	30
1844	24
1846	40
1859	39
1868	32
1913	59
1927	59

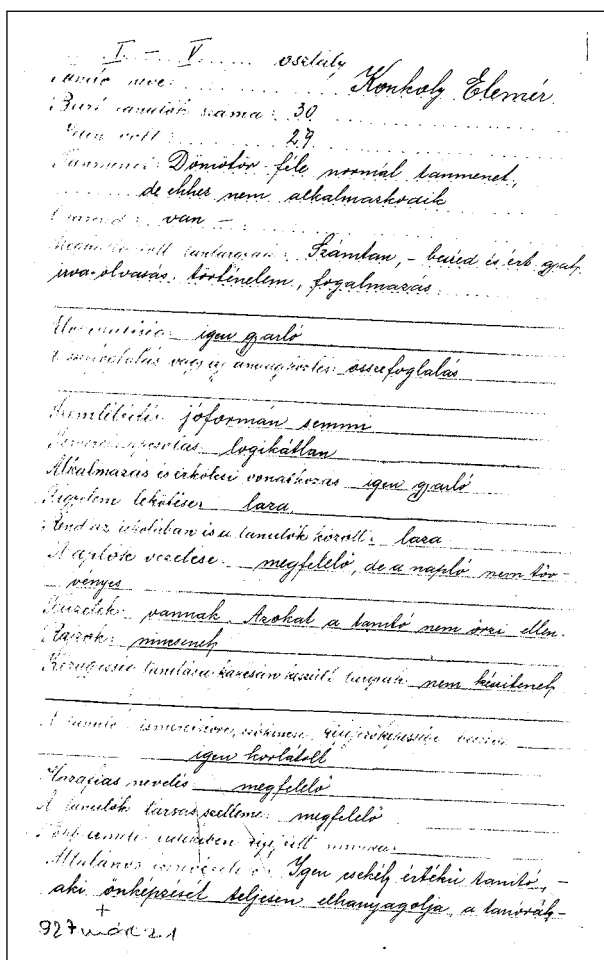
A tanulók félévente adtak számot tudásukról. A vizsgán általában nemcsak a tanító, hanem a kiküldött „vizsgabiztos”, a vizitátorok és az iskolaszék tagjai is részt vettek. A jól felelőket olykor megjutalmazták, a hiányos előmenetelt mutatókat – nem különben a tanítót – megfedték, de olykor az elégedettségüknek is hangot adtak.

40. Lásd a 28. lábjegyzet jelzetét.

Az iskolákat a helyi vizitátorok rendszeresen látogatták, ellenőrizték. A látottakról feljegyzéseket készítettek, ami alapján megállapíthatjuk, hogy a feltárt eredmények a mindenkori politikai és gazdasági élet változásait tükrözik. Utóbb a vizitátorok személye mindkét felekezetről az iskolaszék tagjaiból került ki. Ők képviselték a fenntartó eklézsiákat és a szülőket is.

Az iskolák fenntartása az egyházaknak komoly terhet jelentett. A kiadások a felekezetek teherbíró képességéhez képest nagyok voltak. Újra és újra megmutatkoztak a fenntartás anyagi nehézségei. A trianoni katasztrófa után a helyzet még rosszabb lett. Az egyházak egyre többször fordultak segélyért a helyi képviselő-testülethez, amely lehetőséghez képest az iskolák államosításáig segítséget nyújtott a felekezeti iskoláknak.

Az iskolák költségvetéséből a katolikus iskola 1918. évi bevételeit és kiadásait mutatjuk be. A bevétel múlt évi maradványból (39 korona 7 fillér), a temető és a tanítói szántó föld bevételeiből (186 korona), a hitelszövetkezettől az iskola használatáért a gyűlések alkalmával kapott összegből (28 korona), a község pénztárából kapott pénzből (8 korona) és 5 %-os iskolai adóból (380 korona) állt össze. Ez összesen 641 korona 7 fillért jelentett. A kiadási tételek a következők voltak: 20 métermázsza kőszén fuvarral együtt (200 korona), tűzkár biztosítás (19 korona 12 fillér),

Tanfelügyelői iskolalátogatási jegyzőkönyv
részlete a református iskolában 1927-ben
(SRKL. R. A. IX. 4/3.)

kéményseprés (10 korona), iskola meszelése (30 korona), failletmény és fizetés kiegészítés a tanítónak (61 korona 36 fillér), fuvardíj a tanítói gyűjtésre (10 korona), iskola napi seprése és téli fűtése (34 korona), országos tanítói nyugdíjba (24 korona) és előre nem látható kiadásokra (100 korona). Ez összesen 488 korona 48 fillért tett ki.⁴¹

Először a reformátusoknak volt saját iskolaépülete. A XVIII. századi iskolaépület – amiről korábban már volt szó – helyett az 1800-as évek elején, a templom felépítése után építettek egy újat.⁴²

1878. március 31-én határoztak a romban lévő iskola lebontásáról, s egy új építéséről. Az épülethez gyalogember 500 vályogtéglát vetett, amihez még 10 000 téglát vásároltak. Az asztalos és ács munka 1000 forintba került. Az iskolát 1879-ben átadták, de az egyházközség vállán 700 Ft-os adóság maradt, amit csak 1883 áprilisában tudtak kifizetni a felszámolt takarékmagtár tőkéjéből.⁴³

Az iskoláról 1918-ban a tanfelügyelő ezt jegyezte le: *„A tanterem padozata nagy darabokban ki van lyukadva, az iskola bútorzata 3–4 db rozoga, avult és teljesen célszerűtlen padból, 1 rozoga asztalból, 1 elég jó szekrényből áll. A tanteremben a felsoroltakon kívül 2 zsák gabona, 1 gazdasági gép s más egyebek voltak. A tanterem takarítását a tanulók végzik, természetesen nem elsőrendűen. A tanítói lakás ablakai rozogák, az istálló összeomlófélben van. A gondos rendtartásnak semmi nyoma nem látszik. A tanulók fenn voltak az iskolában, s egy nagyobb fiú kérdezte ki tőlük a leczkét. Lángi Gyula tanító nem volt otthon.”*⁴⁴

1928-ban az iskolát és az ahhoz tartozó melléképületeket felújították, de az továbbra is szűk volt. 1936-ban az iskolát új berendezésekkel tették barátságosabbá.⁴⁵

A református iskolában, 1915-ben létesítettek népiskolai és tanítói könyvtárat.⁴⁶

A katolikus iskolát a jegyző lakásából alakították át a helyi földesurak 1806 körül. Két szobából (egyikben a tanító lakott, a másikat használták iskolának), kamrából és konyhából állt. Az iskolaudvaron istálló és veteményes kert díszelgett.⁴⁷

41. E. É. Lt. AN. r. sz. 1086. 1412/1918.

42. SRKL. R. D. VII. 6/2. can. vis. 1799–1805.

43. Uo. R. A. IX. 4/3. 1881. ápr. 10. ill. Szendrey, 1940. 17.

44. Uo. 1918 ápr. 12. Még elmarasztalóbb véleménnyel volt a tanfelügyelő az iskola épületéről és a tanítás színvonaláról 1927-ben: uo. 1927. márc. 21. és 1931-ben. uo. 1931. dec. 10.

45. Szendrey, 1940. 21–22.

46. SRKL. R. A. IX. 4/3 1915. okt. 18.

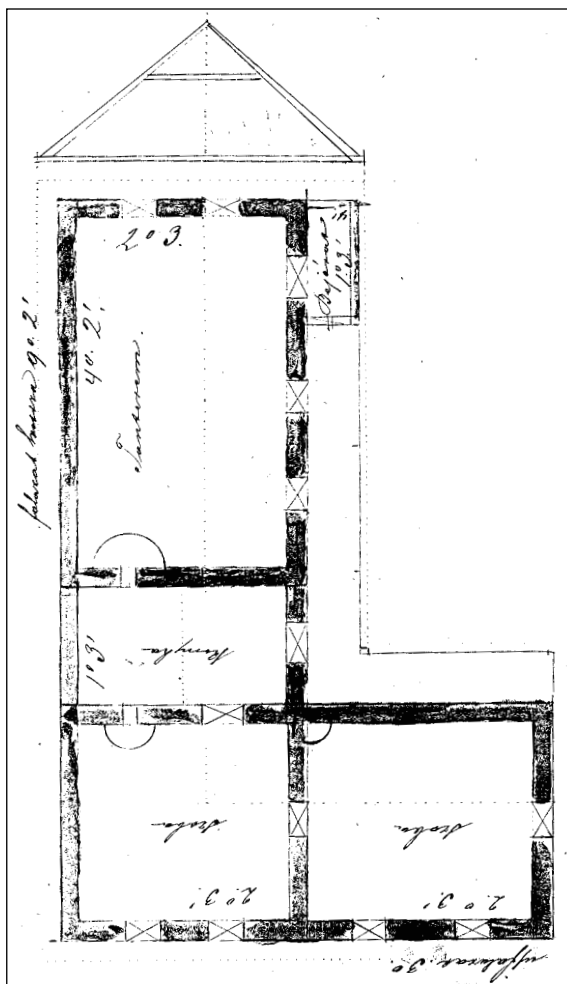
47. E. É. Lt. AN. r. sz. 1548. 1893/1806.

Ehelyett az épület helyett 1838-ban építettek új iskolát.⁴⁸ Az 1852. évi iskolaösszeírás szerint ez csak egy szobából állt, amit tanteremnek használtak, de felszerelése nem volt. A hossza 2,5 ölt, szélessége 2 ölt, a belső telek nagysága 50 négyszögölt tett ki.⁴⁹

1869-ben a következőket jegyezték fel róla: „közrendű épület, nád-dal fedve, egy kis tanyteremmel, egy tanítói lakószobával és egy kamrával bír. Van egy istállója és egy hold kertje.”⁵⁰

1875-ben az épületet 1 szobával kibővítették. A munkát a nemesbikki Lukács István végezte el 722 Ft-os költséggel.⁵¹ Az iskola udvarára 1883-ban ástak kutat.⁵² 1895-ben az iskola újabb bővítésen esett át.⁵³ 1909-ben a kéményét rakták újra.⁵⁴

1921-ben hosszas viták után az iskolaszék új iskola építését határozta el, amit a lelkész feleslegesnek tartott. Szerinte a régi épületet kellett volna felújítani.⁵⁵ A két nézetet végül ötvözték, s az iskola 1922-ben felépült, illetve újjáépült. Az épületről felvett 1925-

A katolikus elemi iskola alaprajza az 1875-ös toldás után

(E. É. Lt. A. IV. r. sz. 1083. 2714/1875.)

48. Uo. 1838.

49. Uo. Lásd a 32. lábjegyzet jelzetét.

50. Uo. r. sz. 1083. 1766/1869.

51. Uo. 2714/1875.

52. Uo. 3062/1883.

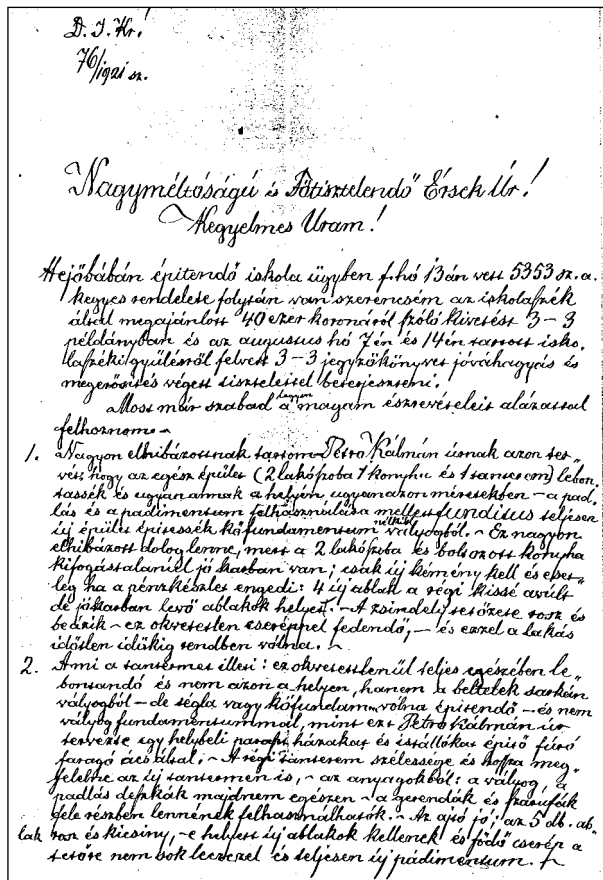
53. Uo. r. sz. 1084. 868. és 4549/1895.

54. Uo. r. sz. 1086. 3527/1909.

55. Uo. 6004/1921.

ős leltár a következőket tartalmazza: „Az iskolaépület áll 1922. évben épített, cseréppel fedett iskola teremből és előszobából. Egy tető alá építve vele, szintén újonnan fedett, de régebben épített két padlós szobából, egy földes konyhából és egy földes előszobából s ebből nyíló padrajáróból álló kántortanítói lakás. Az első szobában egy jó karban lévő kályha van. A konyhában egy régen használt, kiégett, kívül-belül tapasztott takarékos tűzhely áll. A padlón van a második szobába tartozó használaton kívüli vaskályha csövek nélkül. Az iskolához tartozó melléképületek: cseréppel fedett, megrepedt falú, karám nélküli disznó-ól, mely belől nagyon

hiányosan van tapasztva. Van egy náddal fedett épület, melyben kamra és istálló van. A kamra földes és zárnélküli akasztóval van ellátva. Az istálló belül régen nem volt tapasztva, s így sok helyen vakolatlan. Az istálló mellett deszkából csinált árnyákszék áll. Az istálló mellett áll a gyermekek illemhelye, egy fedél alatt két ülőkével. Az istállótól oldalt áll egy cseréppel fedett fásszín, melyben két egymás fölött álló tyúkfő van. Ezzel egybeépítve, de nem egy tető alatt van az istálló szeneskamrája. Az udvaron betonkávás gémeskút, a kertben pedig egy sütőkemence van. Az egész udvar és kert drót és deszkakerítéssel van körül véve. A beltelekből a kert 1235 négyszöglet, az udvar 362 négyszöglet tesz ki. Van a határban kántortanítói

Szecsányi Rezső plébános iskolaépítéssel kapcsolatos levelének részlete 1921-ből

(E. É. Lt. AN. r. sz. 1086. 6004/1921.)

Angyalfi tanár úr az iskolásokkal a volt Bay kastélyban az 1950-es évek elején

(Fotó: Szekeres Jánosné tulajdona)

minimum két forintot fizettek. Négy szekér szedte össze a később értékesítésre került kukoricát. Minden szekéren a Nemzeti Bizottság 2–2 tagja ült, akik nyugta ellenében adták át az összegyűlt terményt Rácz Kálmán igazgatónak.⁶³

Ettől kezdve 1958-ig négy helyszínen folyt az oktatás; egy tanterem működött a jelenlegi iskola helyén, egy az óvoda nagycsoportjában, egy a református iskolában, egy a későbbi napköziben és egy a katolikus iskolában osztott tanrendben délelőtt–délutáni tanítással.⁶⁴

1958-tól az új iskola épületében a négy felső tagozatos osztály kapott helyet, ami lehetővé tette az állandó délelőtti oktatást. Az alsó évfolyamok továbbra is a régi helyeken tanultak.⁶⁵

Hejőbába község általános iskolájának körzetesítése a nemesbikkivel – a politikai akaratnak megfelelően – az 1967/68. tanévtől valósult

Az iskola főbejárata az 1960-as években

(Fotó: Kállayné Sebők Erzsébet tulajdona)

63. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 62. 1. d. 1948/50. sz. jelentés.

64. HBH. közlése.

65. Uo.

meg.⁶⁶ A nemesbikki felső tagozatos gyerekek ettől kezdve a bábai iskolába jártak tanulni. A körzetesítés 1996-ban szűnt meg, de a bikki 5–8 osztályos gyerekek ma is a bábai általános iskola bejáró tanulói.⁶⁷

1968-ban az iskolabővítéssel további négy új tanterem (2 földszinti, 2 emeleti) és egy pedagógus szolgálati lakás épült. Ez lehetővé tette, hogy az 1969/70-es tanévtől a Bay-féle kastélyban megszűnjön az iskolai oktatás, ahol egy 25 férőhelyes óvodai csoportot alakítottak ki, ami néhány év múlva további csoporttal bővült a kastély udvarán található különálló épületben. A gyereklétszám növekedése miatt napjainkban ez is kevésnek bizonyult, így 2001 októberében a volt napközi épületében, a konyha mellett újabb óvodai csoport kialakítása vált szükségessé. Ezzel egyidejűleg az 1–4 évfolyamos napközi csoport az iskola épületében került elhelyezésre. (Korábban – az 1950-es években – az óvoda és a napközi otthon idényjelleggel működött.)⁶⁸

Az óvoda épülete

Az iskolát 1972-ben emeletráépítéssel további két tanteremmel bővítettek. A volt református iskolát az 1970-es évek végén lebontották, helyén a napközi csoport részére egy foglalkoztató termet alakítottak ki, ami 1986-ban 300 adagos községi konyhává bővült.

1970-től már csak az iskola főépületében folyik az oktatás. 1988 szeptemberében újabb 4 tanteremmel és új bútorzattal gazdagodott az intézmény. Ekkor került átadásra az iskola tornaterme is. 1970-ig széntüzelésű kályhák, 1982-ig olajkályhák fűtöttek. Ezt követően hőtárolós kályhával, majd 1997-től gázfűtéssel oldották/oldják meg az iskola fűtését.

1994 áprilisától a Hejőbábai Körzeti Általános Iskola felvette Zrínyi Ilona nevét. Az iskola hagyományt teremtve minden év áprilisában a Zrínyi hét gazdag, színes eseménysorozatával emlékezik a névadóra, négyévenként nagyszabású rendezvényen találkoznak az iskola volt nevelői és diákjai.

66. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 812. 1. b. 813/1961.

67. HBH. közlése. A további adatokat is innen.

68. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 812. 1. a. 38/1951. ill. 115–10/1952.

1995-től az iskolában zeneoktatás folyik (zongora, szolfézs), ami 1999-től fúvós hangszerekkel bővült. Ugyanekkortól nyílt lehetőség a számítástechnikai teremben az Internetezésre.

1996-tól külön program szerint készíti fel az iskola a roma tanulóit a továbbtanulásra, a szakmai ismeretek megszerzésére.

A 2001/2002-es tanévtől az iskola lánytanulói korszerű-

en felszerelt háztartásban tankonyhában bővíthetik e téren ismereteiket. 2000-ben 211 tanuló 10 tanulócsoporthoz, 18 pedagógus keze alatt, 11 osztályteremben tanulhatott.

Az általános iskolát mindig kitűnő igazgatók irányították: Ádám István (1949–1955), Tóth József (1955–1960), Várallyai Gabriella (1960–1970), Vanczák Ernő (1970–1973), Szendi Adolf (1973–1995) és Szabó Györgyné, Lázár Mária (1995-től).

Bábai úttörők 1968 körül

(Fotó: Mezei Zoltán tulajdona)

A változó összetételű tantestület legnevesebb tagjai közé tartozott Sallai Józsefné, Szendi Adolf igazgató és Demeter Béláné. A tantestület tanárai és végzettségük 2000-ben: Bakosné Árvai Tünde (biológia-könyvtár, oktatásinformatika), Bodnár Ágnes (biológia-testnevelés), Bodnár Mária (magyar-történelem), Búdi Béláné (tanító), Demeter Béláné (magyar-történelem-rajz, igazgató helyettes), Farkasné Tóth Ildikó (matematika-technika-informatika, DÖK vezető), Homa Ágnes (magyar-történelem), Juhászné Váradi Ilona (tanító, GYIVI felelős), Kiss Norbert (fizika-technika), Kozák Ildikó (tanító, alsós munkaközösség ve-

Az általános iskola

zető), Lázár Mária (biológia-földrajz, közoktatás vezető, igazgató), Marada Edit (tanító, napközi otthon vezető), Simon Valéria (kémia-biológia-földrajz), Szabó Ilona (tanító), Szépi Magdolna (éneke-zene), Takácsné Surjánszki Blanka (angol-történelem-orosz, osztályfőnöki munkaközösség vezető), Tanyiné Gondol Ágnes (matematika-fizika) és Zsíros János (testnevelés-biológia).

Az óvoda óvodapedagógusai 2000-ben: Csomós Józsefné vezető óvónő, Demeter Istvánné, Nagy Éva, Kóródiné Iván Éva és Kovalcsik Tamásné.

A szocialista korszakban az iskolához kapcsolódott az úttörőmozgalom meghonosodása. A helyi úttörőcsapat Zrínyi Ilona nevét vette fel, s a korszakra jellemző tevékenységet folytatott. A rendszerváltás után az úttörőmozgalom elhalt.

Az iskolán kívüli művelődés, a civil szervezetek

Az iskolán kívüli művelődés szervezett formái csak a XIX–XX. század fordulóján alakultak ki. A polgári fejlődés hatására szerveződtek a közösségek egyesületekbe. Korábban a paraszti társadalom tagjai a faluközösség évszázados hagyományait továbbadva szereztek meg a mindennapi élethez szükséges tudásanyagot és alakították ki sajátos kultúrájukat és szokásrendszerüket. A létrejött szerveződések – az iskolán kívül – az első között ismerték fel a kulturális értékközvetítés fontosságát.

A XIX. század végén, 1893 táján a református egyház szervezte meg a település első művelődő közösségét, a Református Énekkart. Vezetője Lángi Gyula református kántortanító volt. Az énekkar 3–4 évig működött, majd a tagok számának csökkenése után feloszlott.⁶⁹ Hamarosan azonban egy új dalegyletet szerveztek. Ez a Bábai Evangélikus Református Dalegylet már 1897-ben táncmulatságot szervez a faluban.⁷⁰

A XX. század első évtizedeiben is a református egyház volt az iskolán kívüli művelődés legfőbb szervezője. A dalegyleten kívül volt ifjúsági és leányegylete, s rövid ideig működött a Confirmandus Gyermekek Egylete is. Alapszabály szerint ezek az 1920-as évektől működtek.⁷¹

1930-ban alakult meg Hejőbában a Polgári Lövész Egylet 68 taggal. Az egyesület megfogalmazott célja a céllövő sport iránti érdeklődés felkeltése, ébrentartása és a céllövés gyakorlása volt. A céllövő sporton kí-

69. SRKL. D. CXXXI. 74.109/1898.

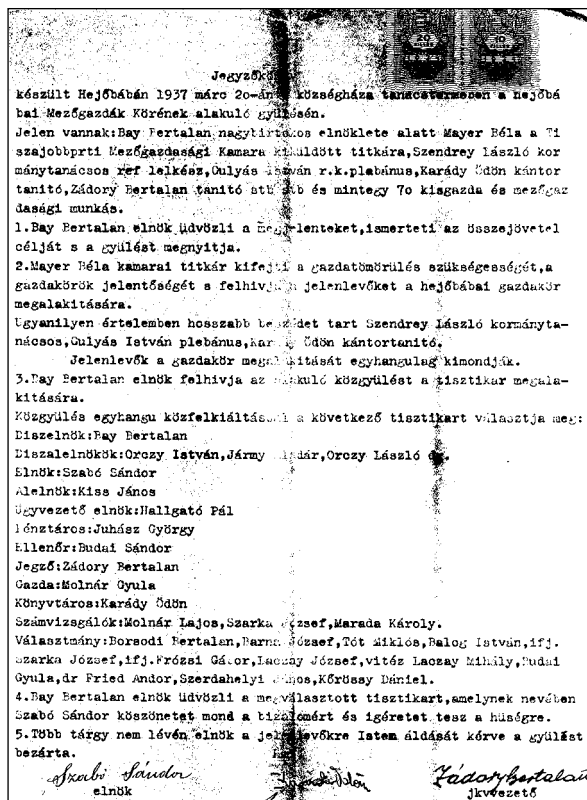
70. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 857/1897.

71. Tóth, 1934. SRKA. At. 715. ill. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1915. júl. 30.

fizikailag erős, életrevaló és gyakorlatias fiúkat akart nevelni. Tagjait, akik egyenruhát viseltek, ennek érdekében katonai szervezettségű örsökbe, rajokba és csapatokba osztották, s katonás életformához – tisztelgés, táborozás, felderítés, hadijátékok stb. – szoktatták. A levéntét ezzel szemben a testnevelés fontosságának a szándéka hívta életre 1921-ben (LIII. tc.). A törvény minden 12 és 21 év közötti olyan fiút levente kötelesnek tekintett, aki nem járt rendszeres testnevelést nyújtó iskolába, illetve nem vonult be katonai szolgálatra. A leventék leszerelt tényleges vagy tartalékos tisztek – leventeoktatók – irányításával hétvégenként rendszeres test- és menetgyakorlatokon vettek részt, melyek során a fegyverhasználat alapjaival is megismerkedtek.⁷⁵

A Levente Egyesület Hejőbábán 1924-ben alakult meg, vezetője a mindenkori református tanító volt (Konkoly Elemér, Zádori Bertalan).⁷⁶ Az egyesület elméleti foglalkozásait vasárnaponként, kezdetben a katolikus iskolában tartotta, ami miatt a katolikus iskolaszék gyakran panaszkodott, mert a leventék nem úgy viselkedtek, ahogy

az elvárható lett volna. Szerették volna elérni, hogy a református iskola is biztosítsa összejöveteleikhez a helyiséget, ami később be is következett.⁷⁷ A református egyház ugyanakkor azért berzenkedett, mert a sok vasárnapi levente verseny miatt a kántorjaik – akik egyben levente pa-

A Mezőgazdák Körének alakuló ülésén készült jegyzőkönyv

(B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 3969/1737.)

75. Romsics, 1999. 179–181.

76. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 674/1925.

77. Uo. ill. E. É. Lt. AN. r. sz. 1086. 152/1925.

rancsnokok voltak – nem tudnak ott lenni a templomban.⁷⁸ A leventék gyakran rendeztek táncmultságokat és színi előadásokat. A II. világháború után az egyesület feloszlott.

A Mezőgazdák Köre 1937 márciusában alakult meg 70 taggal. Elnöke Szabó Sándor, díszelnöke Bay Bertalan, alelnöke Kiss János, díszelnökei Orczy István, Jármay Aladár és Dr. Orczy László volt. A gazdák kör célja röviden: az önművelést, a mezőgazdasági fejlődést, földművelést, állattenyésztést, gyümölcsstermesztést stb. fejleszteni, a gazdaközösség körében megfelelő társadalmi élet teremtése, az együvé tartozás érzetének ébren tartása stb. Összejövetelüket a népházban tartották.⁷⁹

A Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet 1939 januárjában alakult meg. Egyházi elnöke Gulyás István, világi elnöke Karádi Ödön, ifjúsági elnöke Kiss István, jegyzője Kazai Bertalan, titkára Juhász József lett. Az egyesület célja volt: a katolikus földműves és földmunkás egyének vallás-erkölcsi nevelése; nemzeti, szociális érzés

J E G Y Z Ő K Ö N Y V.

Felvetetett helyfőnöknél 1939. évi január hó 9-án, a kat. Agrárifjúsági Legényegylet alakuló közgyűléséről.

Jelen vannak: Gulyás István plébános, Karádi Ödön k. tanító, Szarka András Horváth István, Fígnyár Imre, Kőbezdá János, Marada Sándor, Csajka Sándor, Laczai Sándor, Laczai János, Csajka János, Fígnyár Imre, Fígnyár Mihály, Gyurcsik József, Marada Imre, Marada Lajos, Kormos Imre, Marada András, Stefnér Pál, Benőcs András, Gere Pál, Krajcsik József, Kazai Bertalan, Bóta Károly, Hegedűs János, Kiss István, Kiss János, Soltesz István, Rivnyák Miklós, Gulyás Vencel, Laczai Mihály, Juhász József alapító tagok.

Az elnök Gulyás István plébános az alakuló közgyűlést megnyitja s a jegyzőkönyv vezetésére Kazai Bertalan alapító tagot kéri fel. Utána megjelöli az alakuló közgyűlés tag/sorozatát:

a) A kat. Agrárifjúsági Legényegylet Orsz. Titkársága által kibocsátott blanketta-alapszabályzat elfogadása;

b) A blanketta-alapszabályzati alapszabályzat szerinti alakulás és a Titkársághoz való csatlakozás kimondása;

c) A vezetőség/Elnökség, Választmány, Számvevőbizottság/megválasztása.

Az elnök plébános részletesen ismerteti a blanketta-alapszabályzat intézkedéseit; paragrafjait megemlíti az ifjúság erkölcsi, kulturális és nemzeti szellemi szervezkedésének szükségességéről; majd felkéri az alakuló közgyűlést, hogy a blanketta-alapszabályzatot fogadja el és a szerinte való alakulást, valamint a csatlakozást magja ki. Az alakuló közgyűlés egyhangú határozattal az alapszabályt elfogadja s a szerinte való alakulást, valamint a Titkársághoz való csatlakozást kijelenti.

Számon az elnök Gulyás István plébános ur elrendeli a vezetőség/alapszabály szerinti megválasztást, s így az egyesület tisztára a következőképen alakult:

Egyházi elnök: Gulyás István
 Világi elnök: Karádi Ödön
 Ifjúsági elnök: Kiss István
 Titkár: Juhász József
 Jegyző: Kazai Bertalan
 Pénztárnok: Kiss János
 Gondnok: Szarka András
 Pénztári ellenőrök: Marada Lajos, Gere Pál
 Választmányi tagok: Szarka András, Fígnyár Imre, Marada Imre, Rivnyák Miklós, Hegedűs János, Bóta Károly
 Pénztári ellenőrök: Laczai Sándor, Horváth István.

Az elnök plébános ur szeretettel köszönti a vezetőség választmányi tagjait; komoly magyartó munkára serkenti őket; majd több tárgy nem lévén az alakuló közgyűlés bezárja.

K.m.f.

Kazai Bertalan
jegyző.

Kazai Bertalan
egyházi elnök.

hitelesítők:

Kiss István *Hegedűs János*

A Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet alakuló üléséről készült jegyzőkönyv 1939-ből

(B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 4015.)

sük elmélyítése; a földművelő élethivatás és a család gondolatának ápolása; szak- és általános műveltség szolgálata, illetve a nemes szórakozásról való gondoskodás.⁸⁰

78. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1927. jún. 5.

79. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 3969/1937.

80. Uo. 4015/1939.

A Hejőbábai Asszonyszövetség 1944 márciusában 78 taggal alakult meg vallási, lelki, szociális és kulturális céllal. Elnökévé Nyáry Ilonát, al-elnökké Szöllőssy Máriát, titkárrá Demeter Ilonát, jegyzővé Herkélyi Ilonát választották meg.⁸¹

A Fogyasztási Szövetkezet országos mozgalom részeként az 1910-es években alakult meg.⁸² A szövetkezet könyvelői a katolikus tanítók közül kerültek ki (Rubinka György, Rabecz Lajos).⁸³ A szövetkezetnek volt egy boltja, egy korcsmája és egy iroda helyisége.⁸⁴ 1945 után fuzionáltak az új földműves szövetkezettel.

A két világháború között a felekezeti tanítók gyakorta létesítettek színjátszó csoportokat, akik különböző népszínműveket tanultak be, majd adtak elő a község lakosságának. Az előadásokat a római katolikus iskolában tartották. Ilyenre került sor például 1929. március 31-én, április 7-én. A bevételt az új római katolikus iskola építésére fordították.⁸⁵ Táncmulatságokat, népművelődési előadást a református iskolában is gyakran rendeztek, amelyeken szívesen részt vettek a bábaik.⁸⁶

A színjátszó kör az 1940-es évek elején

(Fotó: Császáz Győzőné tulajdona)

A fentebb felsorolt egyesületekről, civil szerveződésekről az ország hasonló ténykedéseit ismerve elmondhatjuk, hogy a nevükben is meglévő célkitűzés mellett klub-jellegű kisközösségeket alakítottak ki. A II. világháború után ezek az önszerveződések felbomlottak, míg a Fogyasztási Szövetkezet beolvadt az új földműves szövetkezetbe.

Új egyesület először 1945 októberében jött létre. Ekkor alakult meg a Hejőbábai Vadásztársaság, melynek tagjai: Snajder János, ifj. Kiss József, Kosztor József, id. Juhász István, Árvai József, Gombos Lajos, Szerdahelyi János, Marada Bertalan, ifj. Marada János, Kazai Ferenc, ifj. Juhász István és Balogh János.⁸⁷

81. Uo. 4310/1944.

82. Uo. IV. A. 818. 2988/1917.

83. E. É. Lt. AN. r. sz. 1086. 1031/1918.

84. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 1814/1922. ill. Csíkvári, 1939. 64.

85. Uo. V. 181. d. 239/1929.

86. Uo. IV. B. 818. 3528/1925. ill. Csíkvári, 1939. 64.

87. Uo. XVII. 62. 3. d. 1946. nov. 21.

A szocializmus nem kedvezett az alulról jövő kezdeményezéseknek, nem támogatta a politikailag nehezen ellenőrizhető csoportok, szervezetek megalakulását (kivételt a Kommunista Ifjúsági Szövetség jelentett). Ennek ellenére hosszabb-rövidebb ideig számtalan szervezet működött Hejőbábán, hol intézményesített, hol azon kívüli keretekben. Tudásuk, lehetőségük mértékében mindannyian hozzátektek valamit a község gyarapodásához.

Műkedvelő színelőadás 1958-ban

(Fotó: Polonkai Jánosné tulajdona)

A magyar országgyűlés 1989-ben fogadta el az egyesületi- és gyülekezési jogról szóló II. törvényt, mely lehetővé teszi a civil kezdeményezésekből egyesületek alapítását.

A polgárőrség helyisége

Az elmúlt évtizedek legfontosabb egyesülete a községben a sportegyesület volt. A sportegyesület az 1950-es években kezdte meg működését, melynek irányítása sokáig az úttörővezetők kezében volt. Volt futball, sakk, asztalitenisz, röplabda és teke szakosztálya.⁸⁸ 1961-ben felvetődött egy női kézilabda szakosztály felállítása is, de annak megvalósulásáról nem tudunk.⁸⁹ Az évek múlásával az egyesület egyre inkább csak a labdarúgásra összpontosított.

A hejőbábai focicsapat az 1963/64-es idényben feljutott a megyei II. osztályba. Ezt követően a mezőcsáti területi bajnokságban szerepelt az együttes. 1999–2001 között ismét a megyei II. osztályban játszottak.⁹⁰

88. Uo. XXIII. 812. 1. a. 1959. márc. 18.

89. Uo. 1-4/1961.

90. HBH. közlése.

A sportkör cégbírósági bejegyzésére 1999 októberében került sor. A sportegyesület elnöke Virág Gyula. A futballpályát az elmúlt évtizedekben kétszer újították fel. Először 1963-ban, majd 2001/2002-ben.⁹¹

A község sportéletéhez kapcsolódó adalék, hogy a hagyomány szerint Orczy István bábai földbirtokos az 1930-as években, Párizsban agyaggalamb-lövő világbajnok lett.⁹²

A Hejőbábai Polgárőr Egyesület 1993-ban alakult meg. Elnöke Kazai József. Az egyesület célja a működési területükön található közösségi és személyi tulajdon fokozott védelme, a bűnmegelőzés, a közrend és a közbiztonság erősítése, a lakosság biztonságérzetének, nyugalmának biztosítás.⁹³

A Hejőbába Gyermekeiért Alapítvány 1992-ben Szendi Adolf igazgató kezdeményezésére alakult

A művelődési ház

meg. A kuratórium elnöke: Demeter Jánosné. Az alapítvány célja a hejőbábai általános iskola oktatási színvonalának folyamatos bővítése, a hátrányos helyzetű tehetséges tanulók továbbtanulásának támogatása.⁹⁴

A Gyógyító Képzlet Alapítvány 1999-ben jött létre. A kuratórium elnöke Juhász Barnabás. Az alapítvány célja a hejőbábai Pszichiátriai Otthonban lakók lakókörnyezetének folyamatos javítása, a szabadidő kulturált eltöltésének segítése.⁹⁵

A művelődés intézményesített keretei a II. világháború után alakultak ki. 1946-ban rendbe tették a régi kultúrházat (népház).⁹⁶ Ott működött a mozi, s ott tartották meg a régi községi rendezvényeket, téli népművelési előadásokat, vagy nézték az emberek a KISZ televízióját.⁹⁷ A kultúrházat 1982-ben a régi malomépületbe helyezték át. Az intézmény az-

91. Uo.

92. Uo.

93. Uo.

94. Uo.

95. Uo.

96. B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 62. 3. d. 1946. nov. 21.

97. Uo. XXIII. 812. 1. a. 115–10/1952. és 1–VIII/1960.

óta Művelődési Házként működik. A régi kultúrház épületet 1988-ban lebontották.⁹⁸

A községi könyvtár az 1950-es években jött létre. 1960-ban 515 darabos könyvállománya 112 beiratkozott olvasója volt.⁹⁹ A könyvtárat 1961-ben áthelyezték a KISZ klubba, ahol hetente kétszer lehetett a könyveket kölcsönözni.¹⁰⁰ A könyvtár az 1960-as évek második felében a Bay-kastélyba, majd a régi tanácsházába, azt követően az 1970-es évek végén az új tanácsháza épületébe költözött. 1982-ben a Művelődési Ház könyvtártermében, 1998-tól az általános iskolában került elhelyezésre.¹⁰¹

Könyvtári kötetek és olvasók száma

év	iskolai könyvtár		községi könyvtár	
	olvasó	kötet	olvasó	kötet
1960	120	540	103	2100
1970	152	1578	92	3250
1980	185	3349	107	4105
1990	188	5603	52	5230
2000	192	13852	-	-

Az 1970-es évektől kezdődött az a folyamat, amelynek során megváltozott a szabadidő eltöltésének módja. A televízió változatos műsorkínálata és a kényelmi szempontok miatt egyre csökkent a helyi rendezvények iránti érdeklődés. A gépkocsik számának növekedése lehetővé tette azt is, hogy a bábiaiak az igényesebbnek tartott kulturális rendezvényeket akár távolabbi helyeken is felkeressék. Emiatt a fenntartás anyagi nehézségeivel is küszködő helyi kulturális intézmények közönséget vonzó és közösséget formáló tevékenységet napjainkban már csak módjával tudnak végezni.

98. HBH. közlése.

99. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 812. 1. a. 1-4/1961.

100. Uo. 1-20/1961.

101. HBH. közlése.

XVII. A falu egészségügye

A szülésznőktől a háziorvosig

A falusi lakosság évszázadok alatt a generációkon keresztül öröklődő tapasztalati tudás alapján gyógyította magát. Felhasználva ehhez a növény- és állatvilág hasznosnak ítélt anyagait, de sokszor csak a babonás cselekedetektől reméltek gyógyulást.

A XVIII. század második felében a nagyobb falvakban már működött bába, azaz szülésznő. Alkalmazását mind a világi, mind az egyházi hatóságok kívánatosnak tartották. Az előbbieket elsősorban egészségvédelmi szempontból, az utóbbiak ezen kívül azért is, hogy szükség esetén az életképtelennek látszó csecsemőt azonnal meg tudja keresztelni. Sokáig a falu egyetlen, az egészségügy területén valamelyest járatos személye a bába volt.

A bába felfogadása kezdetektől a református consistórium hatáskörébe tartozott. Ők felügyelték, ellenőrizték tevékenységét, határozták meg bérét. Egyházi funkcionárius volt, aki hivatalát esküvel foglalta el. A kúrator engedélye nélkül a bába a község területét nem hagyhatta el. Ha rövid időre mégis eltávozott, köteles volt előzetesen bejelenteni, hogy kit fog maga helyett helyettesítőnek hátrahagyni. A consistoriális gyűlések gyakori témája volt a mindenkori „öreg asszonyok” felfogadása, díjazása, felügyelete. Ha működésükben hiányosságokat tapasztaltak, akkor figyelmeztették, illetve megintették őket. 1746-ban a településnek már volt bábája. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvben ezt olvashatjuk: „*Van ebben a helységben öreg bába, aki kálvinista, akit dicsérnek a tudásáért.*”¹ Olykor előfordult, hogy alkalmatlan személy került a bábái székbe. 1842-ben ezt jegyezték le a presbitérium jegyzőkönyvében: „*A bábával baj van. Részeges. Elfelejtí a gyerek nevéet, vagy a szülők nevéet... felbukik a gyerekekkel...*”²

1. E. É. Lt. r. sz. 3412. 175–177. can. vis. 1746.

2. Szendrei, 1940. 10.

Az 1880-as években már a község alkalmazta a bábát.³ A település 1909. június 29-én fogadta el a községi szülésznői állás szervezéséről szóló új szabályrendeletét. Szabályrendelete korábban is volt a településnek, az azonban nem maradt fenn. Az új községi bábai szabályrendelet elfogadásával a régi érvényét veszítette.⁴

Az 1908. évi XXXVIII. tc. 27 §-a értelmében kellett a községeknek megalkotnia a bábai állás rendszeresítésével kapcsolatos rendelkezéseket. E szerint az állást csak pályázati úton, oklevéllel rendelkező személy tölthette be. Megválasztása életfogytiglanra szólt. A bába hivatalba lépése előtt az 1886. évi XXII. tc. 85 §-ában foglaltak szerint köteles volt esküt tenni. Járandósága évi 120 korona volt, amit havi részletekben kapott meg. Szülésnél a szülőktől 4 koronát kapott. Szülésen kívüli bábai ténykedéséért 1 korona, külterületen 2 korona illette meg. Más községekben, illetve 2 km-en túl a faluban kilométerenként 2 fillér fuvardíj vagy természetbeni fuvar is járt neki. Fertőtlenítőszerre évi 10 koronát kapott a községi pénztárból. Ha a szegény szülők az általuk fizetendő összeget nem voltak képesek kifizetni a bábának, akkor azt a település átvállalta.

A szülésznő köteles volt lakására kitenni a bábai „cégért”, a szegényeket ingyen ellátni, fertőtlenítőszközöket beszerezni, a bábaeszközöket jó karban tartani, hívásra a szülőkhöz menni, ha szükséges volt orvosi segítség után küldeni, „tetsz halott” gyermeknél megkezdeni az újraélesztést és rögtön orvosért küldetni, betegágyas asszonyt 8 napon át naponta kétszer meglátogatni, minden szülést 24 órán belül bejelenteni az anyakönyvi hivatalnál, a halott csecsemőt a halottkémnél, ha írni-olvasni tudott a szülésről naplót vezetni, a szoptatásban, dajkaságban lévő csecsemőket havonként felkeresni, egészségügyi állapotáról jelentést tenni az elöljárósághoz. Józan, becsületes életmódot kellett folytatnia, s köteles volt mindenki felé illedelmes magaviseletet tanúsítania.

Tilos volt a szülő nőt nem bábára bízni, elhagyni, az orvos utasítása, tanácsa nélkül orvosságot rendelni, terheseke, szülő nők titkát másoknak elárulni, betegeket orvosok engedélye nélkül ápolni, sebeket tisztítani, halottakat mosni, öltöztetni, szennyes ruhát mosni, vadat nyúzni, állati belet tisztítani, nyers bőrökkel, húsvágással, húskiméréssel foglalkozni. Ha állásáról a bába lemondott, 60 nappal korábban az elöljáróságnál azt be kellett jelentenie.

A szülést követő 2–3. napon, többnyire a reggeli órákban, a templomban történt a keresztelés, ahová az újszülöttet a bába kíséretében a

3. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 1310/1886.

4. Uo. 2626., 3700. és 5172/1909.

keresztanya vitte el. A keresztapa, a komák már korábban ott voltak. Amikor hazatértek, azzal az egész Európában ismert szólással állítottak be: „Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk.”⁵

A bábát sokfelé boszorkánynak is nevezték (vasorrú bába). Ezt maga a bába szó magyarázza, mely szláv származék, és „öregasszony, boszorkány” jelentéssel bír. Alakjukhoz tapad az a sok mindenféle praktika, eljárás, amit a magyar nyelv együttesen babonának nevez.⁶

Az első név szerint bába neve 1914-ből maradt ránk, Demeter Jánosné volt akkor a szülésznő. Fizetése a szabályrendeletben foglaltaknak megfelelően állapították meg.⁷

A falu népe egészen az 1950-es évekig sokszor kereste meg a községi bábát egészségügyi bajaival, gondjaival, mint az itt élő egyetlen, az egészségügy területén jártas személyt. A bába a II. világháború után is közmegbecsülésnek örvendett a faluban.⁸ Szolgálati lakásnak megkapta a Bükk-Sebe Alapítvány gazdaságában lévő Kerekes-féle lakást.⁹

A bába mellett időnként a helyi kovácsmester is foglalkozott „gyógyítással”. A XX. század első felében sok helyi lakos fogát húzta ki. Spárgát kötött a fogra, majd a madzagot befogta a satuba. Melegített vasat érintett a beteg arcához, mire az a fejét megrántva kihúzta a fogat.¹⁰

Rendszeres orvosi ellátás csak a XIX. század második felében, a körorvosi állások megszervezése után alakult ki. Az 1876-ban megalkotott első közegészségügyi törvény e téren megszabta az állam, a megyék és a községek teendőit. A jogszabály meghatározta a lakások, munkahelyek, iskolák, közintézmények egészségügyi minimumát, előírta a járványok megelőzésével és leküzdésével kapcsolatos teendőket. A városokat és a hatezer főnél nagyobb falvakat orvos tartására kötelezte, akiknek a szegény betegeket ingyen kellett gyógyítaniuk. A kisebb községeknek közösen kellett körorvost fogadniuk. Noha a törvény előírásainak csak lassan tudtak érvényt szerezni, az eredmények kétségbe vonhatatlanok.¹¹

Hejőbába közegészségügyi szervezetileg is a vármegye Mezőcsáti járásához tartozott. A megye egészségügyének élén a vármegyei tiszti-főorvos állott, akinek a vármegyeházán volt egy sötét, szűk kis irodája. Innen irányította, ellenőrizte az egyes járások körorvosait.¹² Hejőbába a já-

5. Balassa-Ortutay, 1979. 572.

6. Uo. 636–637.

7. B.-A.-Z. M. Lt. V. 181. 3. d. 9/1914.

8. Uo. 1. d. 1065/1945.

9. Uo. XVII. 62. 3. d. 1945. szept. 1.

10. Bodgál, 1964. HOM. NA. 1332.

11. Fónagy, 2001. 152.

12. Szikszay, 1978. 102. SKKA. Kf. 704.

ráson belül a Nemesbikki Közegészségügyi Körhöz tartozott.¹³ A körorvos székhelye Nemesbikken volt. Kezdetben a körorvos körjárata során havonta csak egyszer, majd kéthetente, az 1930-as évek végén hetente, később már hetente kétszer látogatta meg a bábai betegeket falujukban.¹⁴

A két világháború között Gyenes József volt a legismertebb körorvos, aki 1923-tól volt hivatalban Nemesbikken. A II. világháborúban szerb, olasz, román és albán fronton harcolt, s mint hadnagy szerelt le. Több kiténtetéssel tért haza. Izsákon született 1892-ben, Budapesten 1920-ban szerzett orvosi diplomát.¹⁵

A legközelebbi gyógyszertár szintén Nemesbikken volt.¹⁶ Az ottani gyógyszereszek közül a két világháború közötti évekből Molnár Ernő nevét ismerjük.¹⁷

Ebben az időben a lakosság egészségügyi állapotában már jelentős javulás volt megfigyelhető. A nagy járványos betegségek ideje a XIX. század végén lejárt, a babonás gyógyítás kezdett a régmúltba vészni. Időnként még fel-felütötte a fejét egy-egy kisebb járvány – 1902-ben például vörheny (ami miatt az iskolát is bezárták), 1906-ban és 1911-ben ismét vörheny, 1916-ban kanyaró gyanús betegségek, 1918-ban spanyolnátha okozott riadalmat a faluban –, de ezek mérete, kiterjedése nem közelítette meg a korábbi századokban pusztító betegségek erejét.¹⁸ Eltűntek a régi nyári tífusz és vérhas járványok is. Gyakorlatilag megszűnt a csecsemőhalandóság, javultak az életkörülmények, az emberek kezdtek tudatosabban figyelni egészségük megőrzésére.

A II. világháború után a lakosok közül egyre többen rendelkeztek megbiztosítással, így az orvosoknak egyre több munkájuk lett. A vidéki orvosoknak gyakorlatilag évente csupán három hét pihenőjük volt, amikor szomszédos orvosok helyettesítették, de ha azok mentek el szabadságra, akkor neki kellett pótolni – nem kevés túlmunkával – a kollégát. Segítséget ebben a helyzetben az ápolónők alkalmazása jelentett. Az 1950-es években Nemesbikk is kapott ápolónőt (később asszisztensnek hívták őket), aki segédkezett a sebkötözésnél, az injekciók beadásánál, a beteg lakásán ellenőrizte, hogy a beteg betartja-e az orvosi utasításokat. Ő ügyelt a rendelőben a rendre.

13. Csikvári, 1939. 64.

14. B.-A.-Z. M. Lt. V. 181. 1. d.

15. Csikvári, 1939. –160.–

16. Uo. 64.

17. Nagy, 2000. 45.

18. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 333/1902., 1348/1906., 4702/1911. és 5483/1916. ill. 1818-as bejegyzések.

A helyiek, ha kórházi ápolásra szorultak, Miskolcra vagy Mezőkövesdre mentek.¹⁹

Hejőbába 1967-ig volt a nemesbikki orvosi körzet települése. 1967-ben, a bábai orvosi rendelő és orvosi szolgálati lakás megépítése után Hejőbába lett az orvosi székhely, s Nemesbikk

Az orvosi és a fogorvosi rendelő

egészen 2001-ig hozzá tartozott. A szomszédos település csak akkor kapott önálló orvosi státust.²⁰ (A helyi tanács 1958-ban már tervezte önálló orvosi rendelő és gyógyszertár felállítását, s a Nemesbikki Körorvosi

A gyógyszertár

Körtől való elszakadást, de az a felsőbb hatóságok beleegyezése nélkül nem valósulhatott meg.²¹

A körorvosi kör és Bába orvosa volt Schlusser Frigyes (1953-ig), Schneider Sebestyén (1953–1955), Fegyverneki Ferenc (1955–1963), Borhy Endre (1963–1968) és Orosz János (1968-tól napjain-

kig).²² A rendszerváltás után, 1992-ben az egészségügyben is reform vette kezdetét. Bevezették a kártyarendszert, lehetővé vált a szabad orvosválasztás.

Önálló fogorvosi körzete 1978-tól van a településnek (ekkor épült meg a fogorvosi rendelő), melyhez kezdetben hat, jelenleg négy település tartozik. A község fogorvosa 1988 szeptemberétől Mohamad Fawaz Hitou.²³

1945 előtt a faluban nem lakott állatorvos. Olykor-olykor Nemesbikken vagy Mezőcsáton élt állatorvos, akihez a bábaiak problémáikkal

19. Helységnévtárak adataiból.

20. HBH. közlése.

21. B.-A.-Z. M. Lt. XXIII. 812. 1. a. 1958. jan. 13-ai tanácsülés jkv.

22. HBH. közlése.

23. Uo.

fordulhattak. 1938-ban szervezték meg a Sajószögedi Állatorvosi Kört, melyhez Sajószöged, Nagycsécs, Muhi, Tizzaszederkény, Sajóörös, Tiszagyulaháza, Tiszapalkonya, Tiszaoszlár, Nemesbikk és Hejőbába tartozott. A bábai képviselő-testület 1937. július 23-án csatlakozott a körállatorvosi körhöz. A körállatorvos teendőit az 1928. évi XIX. tc. 114. §-a, és a törvény végrehajtásához kötődő rendeletek írták elő. A körállatorvos tagja volt a helyi képviselő-testületnek. A körállatorvost évi három heti szabadság illette meg, amit a főszolgabíró engedélyezett, aki nek meg kellett oldania az állatorvos helyettesítését.²⁴

A II. világháború után hatóságilag szervezték meg az állatorvosi intézményt Hejőpapi székhellyel, melynek élére Vashegyi Endre, majd Bánáti László, illetve Zelenák László került. A község jelenlegi állatorvosa Tuskó László, aki hat településnek körállatorvosa.²⁵

A település gyógyszerháza 1981-ben létesült.²⁶

A temető

Az egészségvédelmet szolgálták a halottak eltemetésével kapcsolatos rendelkezések is. Már 1820-ban királyi rendelet írta elő, hogy minden községben halottasház építendő, amelyben felöltöztetés után 48 óráig kellett felravatalozni a halottakat.²⁷ A bábai hullaház meglétére 1893-ból leltük fel az első adatot.²⁸

Először 1725-ben említi általunk fellelt forrás a bábai Alsó-temetőt Bükk Ferenc földjének szomszédságában, melyet a nemesbikkiek műveltek.²⁹

A Nagy temető – mint bábai helynév – 1733-ban, majd 1738-ban szerepelt először írott forrásban.³⁰ Ezt a falutól ÉK-re lévő terület valószínűleg valamikor temető lehetett, de hogy azt mikor és kik, bábaiak vagy mások használták, nem tudjuk.

Az 1746-os katolikus canonica visitációból tudjuk, hogy a község temetője a falun kívül található. Nem volt megáldva, nem volt bekerítve, de elég nagy volt. A kálvinisták és a katolikusok közösen használták.³¹

A XIX. század közepén a két felekezet már külön temetővel rendelkezett, egymás szomszédságában.³²

24. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829. 3684/1938.

25. Takács-Kovács, 2001. 282.

26. HBH. közlése.

27. Kovács B., 1996. 131.

28. B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. 1355/1893.

29. Uo. IV. A. 501/d. XVII. II. 173/1725.

30. Uo. IV. A. 501/c. XVII. II. 280/1733. ill. XVII. III. 723/1738.

31. E. É. Lt. AN. r. sz. 3412. 175–177. fol.

32. B.-A.-Z. M. Lt. VII. 1/c. 19. d. XVII. 51/1850-es évek.

1859-ben, a végrehajtott tagosítások alkalmával mind a régi református, mind a külön álló katolikus temető területét a földesurak adományából közel 4–4 holdra megnövelték. A katolikus temető fű és fa haszna a katolikus elemi iskolát, a reformátusé a gyülekezetet illette.³³

A katolikus temetőről az 1877-es egyházi leltár a következőket jegyezte fel: „A h.bábai rom. kat. híveknek a község észak keleti részén vagon egy külön temetőjük, egészben véve körülbelül 4 hold területű, mely körülárkoltva és fiatal akác-sövénnyel bekerítve vagon.”³⁴ A temetőt 1938-ban 400 pengő költséggel körbekerítették, amit utóbb kovácsolt vaskapuvval akarták díszíteni.³⁵ A temetőben lévő régebbi kő-

A katolikus temető 1938-ban felállított kőkeresztje

Református kopjafa 1966-ban
(SRKA. C. 9117. Sipos L. felvétele)

keresztet 1868 májusában állította özv. Lóchey Györgyné. A kőkereszt fenntartására 15 Ft-os alapítványt is létrehozott.³⁶ A kőkeresztet 1903-ban az alapítványi kamatból – 90 forintos összeggel – felújítottak. Öntött vasból, valódi aranyozással feszületet kapott (28 cm magas, 24 kg súlyú).³⁷ A temető másik kőkeresztjét 1938-ban Marada József és Iván Júlia állította.³⁸

A református temetőnek az 1914. július 19-én elfogadott temetői szabályrendelete maradt ránk. Ebből tudjuk, hogy pontos kiterjedése 3 kat. hold és 810 négyszögöl volt.³⁹ A rendelet törekedett

33. Uo. ill. E. É. Lt. AN. r. sz. 1086. 5031/1894.

34. Uo. r. sz. 1083. 2313/1877. Gyakorlatilag ezzel megegyező az 1894-es és az 1927-es egyházi leltárívek bejegyzése: r. sz. 1084. 491/1894. és 5763/1938.

35. Uo. r. sz. 1086. 1931/1938.

36. Uo. r. sz. 1083. 1048/1872.

37. Uo. r. sz. 1084. 1581/1903.

38. Helyi terepbejárásunk alapján.

39. SRKL. R. A. IX. 4/3. 1914-es temetői szabályrendelet.

Régi síremlék
a temetőben

arra, hogy a temetkezési, illetve a sírok elhelyezkedése bizonyos szabályszerűséget mutasson. E célból a temetőt egy főúttal és a főúton keresztül haladó dűlőúttal négy egyenlő részre osztották. A sírokat minden egyes részben sorban, egymás mellett helyezték el úgy, hogy a sírkövek minden sírnál a dűlőútra nézzenek. A sírhelyek hosszát 2 méterben, szélességét 1 méterben, a sírok közötti távolságot szintén 1 méterben határozták meg. Családi, bekerítendő sírboltoknak 2–4 sírhely volt igényelhető.

Az egyházi adót fizető református családok halottaik részére ingyen kaptak sírhelyet. Más felekezetűek egy sírhelyért 10 koronát voltak kötelesek fizetni. Bekerített sírhelyért adót fizető református egyháztagnak 5 koronát, más vallásúnak vagy idegennek

20 koronát kellett fizetnie. Sírhelyet a temetőgondnok vagy a Temető Bizottság nélkül senki sem választhatott.

A temetőben lévő haszonnfák és füvek az egyházközség tulajdonát képezték. A temető jóvedelméről a temetőgondnok számadást vezetett, amivel évről évre el kellett számolnia az egyháztanácsnak. A befolyt jóvedelmet elsősorban a temető fásítására, csinosítására fordították.

A sírok kivilágítása a református egyház hitelveivel nem volt összeegyeztethető, ezért a szabályrendelet még a más vallásúaknak sem engedte meg azt. A Temető Bizottság ennek betartását szigorúan ellenőrizte. A reformátusok és katolikusok mellett – azok szomszédságában – külön temetője volt az izraelita felekezethez tartozóknak.

A temetők jelenleg is egyházi tulajdonban vannak, fenntartásáról az önkormányzat gondoskodik. A temető ravatalozója 1982-ben épült meg.⁴⁰

A temető a ravatalozóval

40. HBH. közlése.

A zsidó temető

gít nem ásták elég mélyre, ami miatt a kutyák az állattetemeteket kikaparták. Ebbe kellett a döglött állatot beledobni és petróleummal lelocsolni.⁴² Ma már a nagy, elpusztult állatok tetemeit az erre szakosodott cégek szállítják el, melyből takarmányfehérjét készítenek.

Közegészségügyi intézmény volt a dögtemető is. Körül volt kerítve, mert a rászoruló cigányok és a kutyák az odahordott döglött állattetemeteket gyakran szétkapkodták, azok húsát elfogyasztották.⁴¹ Később a falu úgynevezett dögkutat létesített, amit 1959-ben újra ástott, mert a ré-

A Pszichiátriai Otthon

Az intézmény a B.-A.-Z. Megyei Semmelweis Kórház „terápiás célgazdaságaként” kezdte meg működését, az államosított Orczy uradalmi kastélyban és a tsz-től kapott gazdasági épületekben 50 fő elhelyezésével, a község belterületén.⁴³

Az intézmény 1989-től a B.-A.-Z. Megyei Önkormányzat fenntartásában működik, ahol 375 ellátott személy tartós elhelyezését oldják meg 3 pavilonban, 7–8 ágyas szobákban, 50 fős gondozási egységben. (1984-ben és 1985-ben készült el két 100–100 fős pavilon.)⁴⁴

Az intézmény alaptevékenysége: krónikus pszichiátriai betegségben szenvedő azon 18 éven felüli személyek teljes körű ellátása, ápolása és gondozása, akik akut gyógyintézkedést nem igényelnek, nem veszélyeztető állapotúak, egészségi állapotuk, valamint szociális helyzetük miatt önmaguk ellátására segítséggel képesek. Az intézmény törekszik minden ellátott esetében, hogy olyan életminőséget teremtsenek, amellyel elősegítik a rehabilitációjukat. Ennek keretén belül átadásra kerül 2002-ben egy 10 fős lakóotthon.

Ellátási területük B.-A.-Z. megye településeire terjed ki. Az ellátás igénybevétele önkéntes, az igénybevevő kérelmére történik, melyet az

41. B.-A.-Z. M. Lt. V. 181. 1. d. 546/1930.

42. Uo. XXIII. 812. 1. a. 1959. ápr. 13. tanácsülés jkv.

43. Uo. XXIII. 812. 1. b. 61–16/3/1954.

44. HBH. közlése a Pszichiátriai Otthontól kapott tájékoztatás alapján. Vonatkozik ez a továbbiakra is.

intézményvezető felé kell benyújtani. Ha az ellátást igénybevevő cselekvőképtelen, kérelmét a törvényes képviselő terjeszti elő. A korlátozottan cselekvőképes személy kérelme a törvényes képviselőjének beleegyezésével történik, ha köztük vita van, arról a gyámhatóság dönt. Előgondozás után a kérelem – melynek melléklete a gondnokkirendelő határozat, a korrajzkivonat – várokozái nyilvántartásba kerül.

A hatályos jogszabályt betartva a soronkívüli bizottság döntése alapján történik a férőhely kijelölése. Az ellátásért fizetendő térítési díj

nem haladhatja meg a jogosult jövedelmének 80 %-át. Az intézményi térítési díjat minden év elején a fenntartó önkormányzat közgyűlése állapítja meg. Egyszeri bekerülési költség nincs.

Az intézmény „Házirend”-jében fogalmazódnak meg a lakókat megillető jogok és kötelességek, az Érdekvédelmi Fórum működése. Az intézmény a Pszichiátriai Betegek Országos Érdekképviseletének regionális központja.

Az orvosi ellátást egy általános orvos és két pszichiáter szakorvos biztosítja heti kétszer négy órában. A pszichiátriai otthon 161 főfoglalkozású dolgozója közül – jelentős részük hejőbábai lakos – 96 fő szakdolgozó, a szakképzettségi arány 91 %-os. Az ellátottak számára a szabadidő hasznos eltöltésére irányulóan terápiás céllal foglalkoztatást szerveznek (zeneterápia, biblioterápia, kreatív foglalkozás és színjátszás). A lakók aktív résztvevői a munka jellegű foglalkozásoknak is (állatgondozás, kertészet, külsős szerződéses foglalkoztatás). Sportjellegű tevékenységre rendelkezésre áll a kondicionáló terem és a futballpálya.

Az intézmény missziós nyilatkozatában alapvető követelmény az együttműködés, mely az ellátást igénybevevők és a dolgozók közötti bizalomra, tiszteletre épül. A dolgozók munkájukat legjobb szakmai tudásuk szerint, hivatástudattal, humánus és empátikus magatartással végzik.

**A volt Orczy kastély,
a Pszichiátriai Otthon főépülete**

XVIII. Időrendi táblázat

- 1234 Baba-ról származó személy a Váradi Regestrumban.
- 1266 A település nevének első hiteles említése. Bába a borsodi vár-
birtokok közt. A Baba-i család első említése.
- 1332 A falu Szent Péter tiszteletére felszentelt templomának említése.
1416. jan. 8. Bába első felosztása ún. Alsó- és Felső részre.
- XIII–XIV. század A település birtokosa a Baba-i család.
- XV. század A település részirtokosa a Baba-i családon kívül a Czudar,
a Csányi, a Sydo, a Barkonyi, a Karatou, a Balogh, a Monthay, a
Chytheri, a Gecsei, a Zsoldos és a Ládházi család.
1544. augusztus A török felégette a falut.
- 1550-es évek eleje A falu újra népesült.
- 1564 Alsóbába a töröknek hódolt falu. A falu első név szerint ismert
bírája, Tiszta Bálint.
- 1582 vagy 1583 A török újra felégette a települést.
- 1596 A mezőkeresztesi csata, a török pusztítása, Alsóbába évtizedekig
néptelenné vált.
- XVI. század Hosszabb-rövidebb ideig a falu birtokos famíliái: Monthay,
Mátyus, Hatvani, Szöllőssi, Plinyi, Polyák, Csorba, Bárius,
Fáncsy, Girincsi, Chernel, Kövér és Rinót.
- XVI. század II. fele A reformáció térhódítása a községben.
- 1614 A Bükk család első említése a falu birtokosai közt.
- 1641 A Bay család első említése a falu birtokosai közt.
- 1655 Az első adat a bábai református elemi iskoláról.
- 1683–1685 Bába elnéptelenedése.
- 1687–1692 A Rákóczi család bábai részirtokainak említése.
- 1693 A hagyomány szerint I. Lipót 15 köblös földet ad a bábai refor-
mátusoknak.
- 1698 Mind Alsó-, mind Felsőbába ismét lakott.

- XVII. század Hosszabb-rövidebb ideig a falu birtokos famíliái: Bárius, Kövér, Kürkmezei, Csanádi, Hatvani, Malaky, Kis, Szabó, Vathay, Bükk és Bay család.
- 1708–1711 Felsőbábáról a jobbágyok részben Alsóbábara, részben más településre költöznek.
- 1710–1720-as évek Új betelepülők érkeztek a faluba.
- 1712–1713 Dőry Zsófia református templomot építtet a faluban.
- 1736 Első adat a református iskola XVIII. századi működésére.
- 1737 körül Az önálló református eklézsia magalakulása.
- 1746 A község bábájának első említése.
- 1771 Urbárium elkészítése.
- 1773 Bükk Zsigmond katolikus templomot (kápolnát) építtetett.
- 1790–1800 Új református templom építése.
- A XVIII. század eleje A település első birtokosai: a Bay, a Bükk, a Szentpéteri, a Platthy, a Dőry, a Vay család és Borsy Mihály.
- XVIII. század vége Községháza, jegyzői lakás építése a faluban.
- 1806 körül A katolikus elemi iskola felállítása.
- 1811–1834 A református templom mellé tornyot építenek.
- 1818 Új jegyzői lakás építése.
- 1831 Kolerajárvány pusztítása.
1852. ápr. 22. Nagy tűzvész, ami a falu 60 lakóházát és a református templomot pusztította el.
- 1852–1856 A tűzvész által elpusztult templom újbóli felépítése.
- 1869 Önálló katolikus plébánia felállítása.
- 1871 Bába kisközség.
- 1870–1874 Az új katolikus templom megépítése a régi átalakításával.
- 1880-as évek Kavicsbánya működött a faluban.
1881. nov. 10. Özv. Bükk Zsigmondné Sebe Terézia végrendeletével létrehozta a Bükk-Sebe Katolikus Alapítványt.
- 1882–1888 között Postahivatal megnyitása Bábán.
- 1884 Bába a Miskolciból átkerül a Mezőcsáti járásba.
- 1892 Özv. Bükk Zsigmondné halála.
- 1900 Új községháza építése.
- 1902 Közös körjegyzőség Nemesbikkkel.
- 1903 Földrengés kisebb károkat okozott a faluban.
- 1906 Megépül a Mezőcsát–Nyélkádháza vasútvonal.
- 1910 A templom előtti mocsaras terület lecsapolása.
- 1919 Direktórium alakul a faluban.
- 1928 Postamester lakásának megépítése.
- 1929 A Hősi emlékmű felavatása.

- 1930 Házhelyrendezés a faluban.
1933 Nagy vihar, orkánszerű szél a faluban.
1936 Nagy jégverés a határban.
1937 előtt Telefon a községben.
1940. április 28. A Horthy-harang felszentelése.
1941. okt. 5. A mai katolikus templom felszentelése.
1944. máj. A község zsidó lakosainak elhurcolása.
1944. nov. 5–6. Orosz légitámadás a vasútállomásnál.
1944. nov. 10. A II. világháború harcai a községben befejeződtek.
1945. április Földosztás Hejőbábán.
1948 A volt Bay kastélyt iskolává alakítják át. A felekezeti iskolák államosítása. Az első tsz csoport a faluban.
1948–1952 Államosítások a községben.
1949 Villamosítás Hejőbábán.
1950 A Pszichiátriai Otthon „terápiás gazdaságként” megkezdte működését. A Haladó tsz megalakulása.
1950-es évek II. fele A községi könyvtár létrejötte.
1957 Az Új Élet Mg. Tsz. megalakulása
1958 Új iskola építése.
1962–1996 A hejőbábai és a nemesbikki általános iskola körzetesítése.
1963 A futballpálya felújítása.
1967 Hejőbábán önálló orvosi körzet alakult. Az orvosi rendelő megépítése.
1968 4 tanterem és 1 pedagógus szolgálati lakás átadása.
1969 Óvoda kialakítása a volt Bay-féle kastélyban.
1970 A tanácsháza (a mai községháza) megépítése.
1970. jún. 1. Közös községi tanács létrehozása Hejőpappal és Nemesbikkkel.
1972 Iskolabővítés két emeleti tanteremmel.
1972 A mai Virág és Dózsa György út aszfaltozása.
1975 A református templom barokk sisakját alacsony gúlisakkal cserélik fel. A tsz egyesülése a hejőpapi Petőfi Mg. Tsz-szel.
1977. ápr. 17. A katolikus harang felszentelése.
1978 Önálló fogorvosi körzet kialakítása.
1980 A mai postahivatal megépítése.
1981 Gyógyszertár létesül a községben.
1981 A Mezőcsáti járás neve Leninvárosira változott.
1982 A ravatalozó megépítése.
1982 A régi malomban kialakítják a Művelődési Otthont.
1983 Rendőr szolgálati lakás épült az Iskola utcában.

- 1985 A tanácsháza udvarán körzeti megbízott iroda épült.
- 1986 A volt napköziből 300 adagos községi konyha kialakítása.
- 1988 Négy új tanterem és a tornaterem átadása.
- 1989 Vezetékes ivóvízhálózat kiépülése.
- 1990 Első szabad önkormányzati választás.
- 1991–1998 A község útjainak aszfaltozása.
- 1993 Az I. és II. világháborús halottak emlékművének felavatása.
- 1993 Telefonhálózat kiépítése.
1994. április Az általános iskola Zrínyi Ilona nevét vette fel.
- 1995 Vezetékes földgázhálózat kiépítése.
- 1996 Gyepszél út villamosítása, s az ivóvízhálózat ottani kiépítése.
- 1998 Községi kábeltelevíziós hálózat kiépítése.
2001. A Hősi emlékmű renoválása. A futballpálya felújítása.
- 2002 Megjelent a község helytörténeti monográfiája.

XIX. Forrásjegyzék

- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/a. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai. (1578–1847)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/b. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesi közgyűléseinek iratai. (Acta Politica.) (1607–1785)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/c. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye bejegyzett törvényszéki iratok. (Acta iudicialia protocollata.) (1344–1785)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/d. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye be nem jegyzett törvényszéki iratok. (Acta iudicialia non protocollata.) (1330–1785)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/e. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye közgyűlési iratai. (1790–1847)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/f. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Királyi rendeletek. (Mandata et intimata politica.) (1607–1785)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/i. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye népesség összeírások. (Conscriptiones populares.) (1786–1847)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 501/j. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye nemesség összeírások. (1807–1848)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. A. 504. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod vármegye kolera ügyében kiküldött Állandó Bizottság iratai. (1831)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 765. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolci járás főszolgabírójának iratai. (1865–1871)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 818. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Mezőcsáti járás főszolgabírójának iratai. (1884–1944)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 829/b. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Őrzemények. (1865–1959)
- B.-A.-Z. M. Lt. IV. B. 905/b. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod-Gömör-Kishont vármegye Árvaszékének általános iratai. (1924–1938)
- B.-A.-Z. M. Lt. V. 181. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Nemesbikki Körjegyzőség iratai. (1875–1949)
- B.-A.-Z. M. Lt. VI. 101/a–b. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolci Pénzügyigazgatóság iratai. (1851–1950)

- B.-A.-Z. M. Lt. VII. 1/c. 19. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolci Királyi Törvényszék iratai. Urbéri törvényszéki iratok. (Bába.) (1828–1859)
- B.-A.-Z. M. Lt. VIII. 337. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Tanfelügyelőségi iratok.
- B.-A.-Z. M. Lt. XIII. 25. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Vladár család iratai.
- B.-A.-Z. M. Lt. XV. 17. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borovszky Samu hagyatéka.
- B.-A.-Z. M. Lt. XVII. 62. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Hejőbába község Nemzeti Bizottságának iratai. (1945–1948)
- B.-A.-Z. M. Lt. XXI. 108. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Mezőcsáti járás főjegyzőjének iratai. (1945–1946)
- B.-A.-Z. M. Lt. XXXII. 7. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Mikrofilmgyűjtemény.
- B.-A.-Z. M. Lt. XXXIII. 812. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Hejőbába Községi Tanács iratai. (1950–1961)
- B.-A.-Z. M. Lt. XXXIV. 202. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod Megyei Földhivatal iratai. (1945–1950)
- B.-A.-Z. M. Lt. Bm. T-U. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Kéziratok térképek.
- E. É. Lt. AN. Egri Érseki Levéltár, Eger, Archivum Novum.
- E. É. Lt. AV. Egri Érseki Levéltár, Eger, Archivum Vetus.
- HOM. HTD. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, Helytörténeti Adattár.
- HOM. NA. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, Néprajzi Adattár.
- HOM. RA. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, Régészeti Adattár.
- HBH. Hejőbába Polgármesteri Hivatal.
- MNM. EA. Magyar Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár.
- MNM. F. Magyar Néprajzi Múzeum, Fotótár.
- MOL. DI. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár.
- MOL. NRA. Magyar Országos Levéltár, Acta Neoregestrata.
- MOL. U. et. C. E. 156. Magyar Országos Levéltár, Urbaria et Conscriptioes.
- OSZK. Országos Széchényi Könyvtár.
- SRKA. Sárospataki Református Kollégium, Tudományos Gyűjteményének Adattára.
- SRKL. Sárospataki Református Kollégium, Tudományos Gyűjteményének Levéltára.

XX. Irodalomjegyzék

- Adamovics Anna
1967 A megalapozottság biztonságot nyújt. Jól zárta az évet a hejőbábai Új
Élet Tsz. ÉM. 1967. 23. évf. 22. sz. 3. p.
- Adatok B.-A.-Z. megye községeiről
1968 Miskolc
- Általános mezőgazdasági összeírás 4–7. köt.
1972 Bp.
- A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968.
1969 Bp.
- Arató ünnep Heő-Bábán
1901 Borsod megyei lapok. aug. 23.
- Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények 83. köt.
1932 Bp.
- Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. Történeti
Statisztikai Kötetek
1976 Bp.
- Az 1941. évi népszámlálás. 5. Lakóházak és lakásadatok községek szerint. Történeti
Statisztikai Kötetek
1982 Bp.
- Az 1941. évi népszámlálás. 3/a. Anyanyelv, nemzetiség, nyelvismeret. Történeti
Statisztikai Kötetek
1983 Bp.
- Az 1970. évi népszámlálás. B.-A.-Z. megye és Miskolc.
1972 Bp.
- Az 1980. évi népszámlálás. B.-A.-Z. megye adatai.
1981 Bp.
- Az 1990. évi népszámlálás B.-A.-Z. megye adatai.
1991 Bp.
- Anonymus
1977 Gesta Hungarorum. Pais Dezső fordításában. Bp.
- Balassa M. Iván
1984 A parasztház története a Felföldön. Miskolc
- Balassa Iván–Ortutay Gyula
1979 Magyar néprajz. Bp.
- Bánkúti Imre
1976 Rákóczi hadserege 1703–1711. Bp.
1989 A Rákóczi-szabadságharc történetének dokumentumai 1703–1704.
Miskolc
1990 A Rákóczi-szabadságharc történetének dokumentumai 1705. Miskolc

- Bán Péter
1997 (szerk.) Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. Eger
- Baross Károly–Németh József
1893 Magyarország földbirtokosai. Bp.
- Barsi János
1991 (szerk.) Magyarország történeti helységnévtára. Borsod megye (1773–1808). Bp.–Miskolc
2001 Borsod vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1577–1578. Miskolc
- Bedő Albert
1896 A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása. Bp.
- Benedek Marcell
1963–1965 (főszerk.) Magyar Irodalmi Lexikon. I–III. köt. Bp.
- Beránné Nemes Éva–Román János
1975–1979 (szerk.) Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez I–IV. köt. Miskolc
- Bessenyei József
1997 (szerk.) A magyarországi boszorkányság forrásai. Bp.
- Bíró Sándor–Szilágyi István
1949 (szerk.) A magyar református egyház története. Bp.
- Blazovich László–Géczi Lajos
1996 (szerk.) Anjou-kori oklevéltár XI. köt. Bp.–Szeged
- Bodgál Ferenc
1963 Uradalmi kovács. MNM. EA. 1222.
1961 Cigányösszeírás 1757–58. MNM. EA. 6806.
1961 Cigányösszeírás 1758–59. MNM. EA. 6817.
1961 Cigányösszeírás 1837. MNM. EA. 6818.
1964 Kovácsmesterség, uradalmi kovács. MNM. EA. 7368.
1966 Vegyes néprajzi gyűjtés. HOM. NA. 11431.
1970 Borsod megye néprajzi irodalma. Miskolc
- Bodor Antal–Gazda István
1984 Magyarország honismereti irodalma 1527–1944. Bp.
- Bogdán István
1991 Magyarországi úr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp.
1996 Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1847. Bp.
- Borhidi Attila–Sánta Antal
1999 (szerk.) Vörös könyv. Magyarország növénytársulásairól. Bp.
- Borovszky Samu
1909 Borsod vármegye története a legrégebb időktől a jelenkorig. Bp.
- Barcsa Sándor
1955 A jövőre épült a hejőbábai számadás. In.: ÉM. 1955. dec. 11. 5. p.
- Borsa Iván
1961–1987 (szerk.) Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 1272–1301 Bp.
- Borsod-Abaúj-Zemplén megye fontosabb statisztikai adatai.
1957 Miskolc
- Borsod-Abaúj-Zemplén megye statisztikai évkönyvei.
1966–2000 Miskolc
- Borus József
1965 Felszabadító hadműveletek Borsod-Abaúj-Zemplénben. In: Deák Gábor (szerk.): Történelmi évkönyv I. köt. 185–196. p. Miskolc

- Csánki Dezső
1890 Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I. köt. Bp.
- Csapó István
1953 Nem lép ki senki csoportunkból. In.: ÉM. 1953. szept. 23. 3. p.
1956 A mi termelészövetkezetünkben mindenki vidám. In.: ÉM. 1956. aug. 29. 2. p.
1957 Zárszámadás a hejőbábai Új Élet Tsz-ben. In.: ÉM. 1957. nov. 30. 1. p.
- Csikvári Antal
1939 (szerk.) Vármegyei szociográfiák V. Borsod vármegye. Bp.
- Csorba Csaba
1990 (szerk.) Borsod vármegye katonai leírása (1780-as évek). Miskolc
1994 Az Árpád-kori vármegyéktől Borsod-Abaúj-Zemplénig. In.: B.-A.-Z. megyekönyv (szerk.: Viga Gyula) 81–132. p. Miskolc.
- Danyi Dezső–Dávid Zoltán
1960 Az első magyarországi népszámlálás (1784–87). Bp.
- Dávid Zoltán
2001 Az 1598. évi házösszeírás. Bp.
- Deák Gábor
1965 A század eleji kivándorlás gazdasági, társadalmi, politikai okainak vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megye adatai tükrében. In: Deák (szerk.): Történelmi közlemények I. 153–165. p. Miskolc
- Deák Gábor–Gyimesi Sándor
1965 Olvasókönyv Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Miskolc város történetéhez. Miskolc
- Dienes Dénes
2000 (szerk.) Református iskolák Felső-Magyarországon 1596–1672. Sárospatak
2001 a (szerk.) Református egyházlátogatási jegyzőkönyvek 16–17. század. Bp.
2001 b (szerk.) Református egyházlátogatás 1753–1759, 1764. Sárospatak
- Dobrossy István
1994 (szerk.) Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez I. füzet. Miskolc
1996–2000 (szerk.) Miskolc története I–III. köt. Miskolc
2001 (szerk.) Emberelődők nyomában – Az őskor emlékei Északkelet-Magyarországon. Miskolc
- Dohány mintatelep létesül Hejőbábán.
1946 M. H. febr. 19. 3. p.
- Engel Pál–Kristó Gyula–Kubinyi András
1998 Magyarország története 1301–1526. Bp.
- Eperjessy Kálmán
1966 A magyar falu története. Bp.
- Észak-Magyarország
1949–2002 A napilap Hejőbábara vonatkozó cikkei. Miskolc
- Esze Tamás
1955 Kuruc vitézek folyamodványai 1703–1710. Bp.
- Faragó Lajos
1959 Lakodalmi szokások, névnapi köszöntők, népdalok, népballadák, népmesei dalok. HOM. NA. 609. Miskolc
1966 Egy anya balladája. Borsod megye népi hagyományai. 414–415. p.

- Faragó Tamás
1997 Borsod megye és Miskolc vándormozgalmai az 1780-as években.
Levéltári évkönyv VIII. 184–217. p. Miskolc
- Farbaky Péter
1981 Településszerkezeti vizsgálatok a Mezőségben: Ároktő és Mezőcsát. In.:
HOM közl. 19. 38–49. p. Miskolc
- Farkas László
1962 Hejőbábai fiatalok. In.: ÉM. 1962. jún. 8. 1. p.
1962 Alakítsunk minél több ifjúsági brigádot a tsz-ben. Hejőbábai KISZ-brigád.
Ifjú kommunista. 1962. 6. sz. 17–18. p.
- Fata Edina
2001 (szerk.) Fejezetek Csincse máltjából. Csincse
- Fehér György
1829–1844 Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tom I–XI.
Bundae
- Fényes Elek
1837 Magyarországnak s a hozzákapcsolt tartományoknak mostani állapotja
geographiai tekintetben. Bp.
1849 Magyarország leírása. Bp.
1851 Magyarország geographiai szótára. Pest.
- Fodor Lajos
1932 Adatok a református gyülekezet vallásosságához. SRKA. At. 2542.
- Fónagy Zoltán
2001 Modernizáció és polgárosodás 1849–1914. Debrecen
- Frater J. Zsuzsa
1980 Az 1855. évi kolerajárvány Magyarországon. Bp.
- Frisnyák Sándor
1978 (szerk.) Magyarország földrajza. Bp.
1982 Adalékok a Borsodi ártér történeti földrajzához. Tiszatarján 18–19.
századi képe. In.: Borsodi földrajzi évkönyv 7. köt. 35–58. p.
1994 A tájak és az emberi tevékenységi formák. In.: B.-A.-Z. megyekönyv
(szerk.: Viga Gyula) 9–44. p. Miskolc
1995 Tájak és tevékenységi formák (Földrajzi tanulmányok) Észak- és Kelet-
Magyarországi Földrajzi Évkönyv (szerk.: Dr. Boros László).
Miskolc–Nyiregyháza
1997 Magyarország történeti földrajza. Bp.
- Fügedi Márta
1997 Borsod-Abaúj-Zemplén megye népművészete. Miskolc
- Gábori Miklós
1964 A késői paleolitikum Magyarországon. Régészeti Tanulmányok III. Bp.
- Genthon István
1961 Magyarország művészeti emlékei. Bp.
- Gergely András
1998 (szerk.) 19. századi magyar történelem 1790–1918. Bp.
- Gunst Péter
1996 Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989). Bp.
- Gyalay Mihály
1989 Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. Bp.
- Gyáni Gábor–Kövér György
1998 Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második
világháborúig. Bp.

- Györfly György
1963 Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. köt. Bp.
- Halmay Béla
1929 (szerk.) Miskolc és Borsod-Gömör-Kishont egyelőre egyesített vármegye-
beli községek. (Magyar városok monográfiája.) Bp.
- Hellebrandt Magdolna
2000 Ónod és Muhi őskora. In.: Ónod monográfiája (szerk.: Veres László –
Viga Gyula) 29–64. p. Ónod
- Hermann Róbert
1996 (szerk.) Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története. Bp.
- Honvári János
1997 (szerk.) Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század
közepéig. Bp.
- Horthy Miklós
1990 Emlékirataim. A sorozatot gondozza és ezt a kötetet szerkesztette Antal
László. Bp.
- Hortobágyi Tibor–Simon Tibor
1981 Növényföldrajz, társulástan, ökológia. Bp.
- Högye István–Seresné Szegőfi Anna–Tóth Péter
1983 B.-A.-Z. m. történeti helységnévtára 1870–1983. Borsod-Abaúj-
Zemplén megyei levéltári füzetek 16–18. Miskolc
- Jeney Andrásné–Tóth Árpád
1997 (szerk.) A történelmi Magyarország városainak és községeinek névvál-
tozatai az Országos Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján (1893–1913). Bp.
- Káldy-Nagy Gyula
1970 Harács-szedők és ráják. Bp.
- Kállay István
1985 Úriszéki bíraskodás a XVIII–XIX. században. Bp.
- Kázmér Miklós
1993 Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század. Bp.
- Kandra Kabos
1989 (szerk.) Váradi Regestrum. Bp.
- Kazai Éva
1965 Lakodalmi adatok. HOM. NA. 1590.
- Kecskés József
É.n. Adalékok, díjlevelek. SRKA. At. 1590.
- Kempelen Béla
1911–1932 Magyar nemes családok I–XI. köt. Bp.
- Kertesi Gábor–Kézdi Gábor
1998 A cigány népesség Magyarországon. Bp.
- Kiss N. István
1960 16. századi dézsmajegyzékek (Borsod megye). Bp.
- Kiss Lajos
1980 Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp.
- Kiss László
1931 Adalékok a református gyülekezet vallásosságához. SRKA. At. 2608.
- Kluger Lászlóné–Hubay Ágnes
1968 Tanácsköztársaság eseményei Borsodban. Miskolc
1969 25 éve szabadult fel megyénk. Miskolc

- Kluger Lászlóné
1966 Borsod megye fejlődése (1945–1964) a megye lapok tükrében.
Cikkbibliográfia. Miskolc.
1969 Irodalmi emlékhelyek Borsodban. Miskolc
- Koós S. Judit
1992 Miskolc és környéke korai és középső bronzkora. In: Rémiás Tibor
(szerk.): Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből. 5–31. p. Miskolc
- Korek József–Patay Pál
1958. A bükkki kultúra elterjedése Magyarországon. Bp.
- Kósa László–Szemerényi Ágnes
1989 Apáról-fiúra. Bp.
- Kovács Béla
1987 Az egri egyházmegye története 1596-ig. Eger
1996 Bélapátfalva története. Bélapátfalva
1998 Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. Borsod
vármegye 1768–1769. Eger
- Kovacsics József
1957 (szerk.) A történeti statisztika forrásai. Bp.
- Kováts J. István
1942 (főszerk.) Magyar református templomok. Bp.
- Kövér Árpád
1986 Magyarország megyéi. Borsod-Abaúj-Zemplén. Bp.
- Kövér György
1982 Iparosodás agrárországban. Bp.
- Kresz Mária
1967 Népi építészeti gyűjtés. MNM. EA. 8480.
- Kristó Gyula
1990–1998 (főszerk.) Anjou-kori oklevéltár I–V, VII–VIII. és XI. köt.
Bp.–Szeged
- Kunt Ernő–Szabadfalvi József–Viga Gyula
1984 Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Miskolc
- Lehoczky Alfréd
1969 (szerk.) A magyar Tanácsköztársaság Borsodban és Miskolcon. Miskolc
2000 Hétszáz év a Bükk és a Tisza táján. Miskolc
- Lénárt Sándor
2000 „Őszi ködben múló remények” Mezőkeresztes 1596.
- Lipszky Joannes
1808 Repertorium Locorum objectorumane in XII. mappae regnorum
Hungariae, Slavoniae, Croatiae et continiorum militarium magai item principa-
tus Transylvanie. Buda
- Lovas Lajos
1974 Zárszámadás Hejőbábán. ÉM. 1974. 23. sz. 1–2. p.
- Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája I–II. köt.
1897 Bp.
- Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Törvényhatóságok és községek,
városok szerint.
1936 Bp.
- Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára.
1931 Bp.
- Magyarország községeinek és városainak népessége az 1850., 1857. és 1870. években.
1984 Bp.

- Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövédalma.
1965 Buda
- Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában.
1896 Bp.
- Magyar városok és községek.
1958 Bp.
- Maksay Ferenc
1971 A középkori falu településrendje. Bp.
1990 Magyarország birtokviszonyai a 16. sz. közepén. Bp.
- Mályusz Elemér
1951 (szerk.) Zsigmond-kori oklevéltár I. köt. Bp.
- Mályusz Elemér–Borsa Iván
1993–1997 Zsigmond-kori oklevéltár II–V. köt. Bp.
- Marosi Sándor – Szilárd Jenő
1969 (szerk.) A tiszai Alföld. 185–218. p. Bp.
- Mészáros István
1968 A magyar nevelés története 1790–1849. Bp.
- Mezőgazdasági összeírás 1981. Magyarország állatállománya.
1981 Bp.
- Mezőgazdasági összeírás 1981. Magyarország földterülete.
1982 Bp.
- Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. III. Községsoros adatok.
Földterület. Bp.
- Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. III. Községsoros adatok. Állat-
tenyésztés 1–5. köt.
1972 Bp.
- Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. III. Községsoros adatok.
Növénytermesztés.
1972 Bp.
- Nagy Géza
2000 Nemesbikk krónikája. Nemesbikk
- Nagy Iván
1857–1865 Magyarország családi cimerekkkel és nemzedéki táblákkal I–XIII.
köt. Bp.
- Nagy Lajos
1828 Notitiae politico-geographico-statisticae incltyi regni Hungariae, par-
tiumque eidem adnexarum. Buda
- Nováki Lajos–Sándorfi György
1992 A történeti Borsod megye várai (az őskortól a kuruc korig).
Bp.–Miskolc
- Orczy Gyula
1890 Régi följegyzések (időjárás viszonyok). HOM. NA. 2073.
- Pestovics János
2000 A földtulajdonlás története Borsod megyében 1860–1948. Miskolc
- Pesty Frigyes
1888 Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben.
Bp.
1988 Borsod vármegye leírása 1864-ben. (Közreadja: Tóth Péter.) Miskolc
- Piti Ferenc
1999 (szerk.) Anjou-kori oklevéltár XXIII. köt. Bp.–Szeged

- Polák Péter
2001 A vidék növény- és állatvilága. In.: Fata Edina (szerk.): Fejezetek Csincse múltjából. 16–21. p. Csincse
- Porkoláb Tibor
1997 Irodalmi emlékhelyek Abaújban, Borsodban, Gömörben és Zemplénben. Miskolc
- Pölöskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos
é. n. Magyarország története 1918–1990. Bp.
- Priska Tibor
1960 Jeles. In.: ÉM. 1960. jan. 5. 4. p.
- Raczky Pál–Kovács Tibor–Anders Alexandra
1997 (szerk.) Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. Bp.
- Rémiás Tibor
1992 (szerk.) Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből. Miskolc
- Részletes leírás a lefényképezett egyházi vagyontárgyokról. 1966. SRKA. At. 2977.
- Révész László
1994 Kultúrák és népek a magyar honfoglalásig. In.: B.-A.-Z. megyekönyv (szerk.: Viga Gyula) 69–80. p. Miskolc
- Román Ernő
1926 Az Alsó-borsodi s az ősrégi Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye története. Miskolc
- Román János
1970 Az élet megindulása Miskolcon és Borsodban a felszabadulás után. Miskolc
1977 (szerk.) Mária Terézia-kori urbáriumok a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban. Borsodi levéltári füzetek 5. Miskolc
1978 (szerk.) Kapitalizmus kori pecsétnyomók a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltárban. Borsodi levéltári füzetek 11. Összeállította: Tihanyi Endre. Miskolc
- Romsics Ignác
1999 Magyarország története a XX. században. Bp.
- Sárközi Zoltán–Sándor István
1973 (szerk.) Mezőkövesd város monográfiája. Miskolc
- Schafarzik Ferenc
1904 A Magyar Korona országai területén létező kőbányák. Bp.
- Schneller Károly
1931 Borsod vármegye népszaporodása 1920-tól 1930-ig. Miskolc
- Schram Ferenc
1982 Magyarországi boszorkányperek (1529–1768) I–III. köt. Bp.
- Schweitzer József
1994 Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. Adattár. Bp.
- Simán Katalin
1988 Településformák B.-A.-Z. megye területén a paleolitikum idején. HOM. évkönyv XXV–XXVI. 55–67. p. Miskolc
- Simon István–Boros László
1994 Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv. (Tanulmányok Dr. Frisnyák Sándor hatvanadik születésnapja tiszteletére.) Miskolc–Nyíregyháza
- Sisa József–Dora Wiebenson
1998 Magyarország építészetének története. Bp.
- Somlyai M. Magda
1965 Az 1945-ös földreform. Bp.

- Soós Imre
1985 Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp.
- Sugár István
1971 Az egri vár és viadala. Bp.
1980 Borsodi oklevelek a Heves Megyei Levéltárban 1245–1521. Miskolc
- Szabó Gyula
1962 B.-A.-Z. megye éghajlatkutatásának története. In.: Borsodi földrajzi évkönyv 3. köt.
- Szabó István
1966 A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század). Bp.
1976 A nemesség és parasztság osztályviszonyai a XVI–XVIII. században. Bp.
- Szabó Lajos
1952 Tiszáninnen református egyházközösségek lelkészei I. köt. Bp.
- Szendrei János
1886–1911 Miskolc város története és egyetemes helyirata I–V. köt. Miskolc
- Szendrei József
1967 Rácáfoltak a tsz vezetőségére. ÉM. 1967. 185. sz. 3. p.
- Szendrey László
1941 A sártemplomtól a Horthy-harangig. (A hejőbábai református egyház 250 éves története). Miskolc
- Szikszay Kálmán
1978 Adalékok Hejőpapi történetéhez. SRKA. Kf. 704.
- Szőke Domonkos
1984 Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak a Mezőcsáti járásban. Mezőcsát
- Szupplikánsok és lelkészek feljegyzései
1949 Szupplikációs napló 21. csoport, XI. körzet. SRKA. At. 1348.
- Szupplikánsok és lelkészek feljegyzései
1950 Szupplikációs napló 23. csoport, XVIII. körzet. SRKA. At. 1701.
- Szupplikánsok és lelkészek feljegyzései
1951 Szupplikációs napló XXIX. körzet. SRKA. At. 1819.
- Szűcs Tamás
2001 Csincse és környékének őstörténete. In.: Fata Edina (szerk.): Fejezetek Csincse múltjából. 22–26. p. Csincse.
- Takács László–Kovács Zsolt
1998 Harsány története. Harsány
2000 Vatta község története. Vatta
2001 Hejőpapi története. Hejőpapi
- Takács László
2001 Bükkábrány, fejezetek egy 780 éves település múltjából. Bükkábrány
- Tátrai Zsuzsanna–Karácsony Molnár Erika
1997 Jeles napok, ünnepi szokások. Bp.
- Teológusok gyűjtése
1935 Lelkészek szolgálati ideje. SRKA. At. 1408.
- Tiszáninenni evangélikus református egyházterület névkönyvei (hiányosan).
1863–1927 Sárospatak
- Tóth Kálmán
1928 Mezőkeresztes története. Mezőkeresztes

- Tóth Péter
 1985 Adatok Borsod megye Árpád-kori birtoklástörténetéhez és történeti földrajzához. HOM. évkönyve XXII–XXIII. 89–103. p. Miskolc
 1990 A B.-A.-Z. Megyei Levéltár Miskolcon őrzött középkori oklevelei. Miskolc
 1991 A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai. (Borsod vármegye 1770). Miskolc
 1997 Borovszky Samu megyetörténete. Levéltári évkönyv VIII. 7–58. p. Miskolc
- Tóth Péter–Barsi János
 1989 Borsod vármegye statutumai 1578–1785. Miskolc
- Tóth Sándor
 1934 Gyülekezettörténeti adatok 52 pontban. SRKA. At. 715.
- Tóvári Judit
 1983 Borsod-Abaúj-Zemplén megye műemléki bibliográfiája. Miskolc
- Tózsza István
 1994 Mezőkeresztes–Emőd térségének földrajzi környezete és terhelhetősége. In: Simon–Boros (szerk.): Észak- és Kelet-Magyarországi Földrajzi Évkönyv 187–196. p. Miskolc–Nyíregyháza
- Történelmi és Régészeti Közlemények
 1926–28 27/166. p. Miskolc
- Történeti Statisztikai Kötetek. Növénytermelés. I. Községsoros adatok 1936–1962. 1976 Bp.
- Turkovics Barnabás
 1996 (szerk.) Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 9. B.-A.-Z. megye. Bp.
- Várady József
 1989 Tiszáninnen református templomai. Debrecen
- Varga Endre
 1958 (szerk.) Úriszék XVI–XVII. századi perszövegek. Bp.
- Varga Gáborné
 1970 (szerk.) Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabbkori adattára. Miskolc
- Varga János
 1969 A jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban. Bp.
- Vass Előd
 1981 Borsod megye török adóztatása az egri vár eleste előtt 1544–1596. Borsodi levéltári évkönyv IV. 49–69. p. Miskolc
- Veres László
 1984 Borsod megye etnikai arculatának változásai a 18. század első felében. In: Kunt–Szabadfalvi–Viga (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon 27–36. p. Miskolc
- Veres László–Viga Gyula
 2000 (szerk.) Ónod monográfiája. Ónod
- Veress Imre
 1933 Gyülekezettörténeti adatok. SRKA. At. 950.
- Versenyre hívjuk a megye valamennyi mezőgazdasági termelőszövetkezetét. 1954 ÉM. febr. 19. 4. p.
- Viga Gyula
 1994 (szerk.) B.-A.-Z. megyekönyv. Miskolc

- Virgázó, boldog élet a hejőbábai Haladó Tsz-ben.
1953 ÉM. szept. 20. 6. p. nov. 12. 3. p.
- Wenczel Gusztáv
1860–1877 Árpád-kori okmánytár I–XII. köt. Bp.
- Wolf Mária – Simán Katalin
1982 A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1980–1982. In.:
Herman Ottó Múzeum évkönyve XXI. 109–124. p. Miskolc
- Zsinka Ferenc
1929 (szerk.) Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. Bp.

XXI. Rövidítések jegyzéke

AOT.	Anjou-kori oklevéltár
can. vis.	canonica visitatio (egyházlátogatási jegyzőkönyv)
conscr.	conscriptio (összeírás)
d.	doboz
ÉM.	Észak-Magyarország
é. n.	év nélkül
f	fillér
fasc.	fasciculus (levéltári őrzési egység)
fol.	könyv vagy kézirat levele, lapja
gy.	gyűjtés, gyűjtötte
jkv.	jegyzőkönyv
i.	irat
id.	idősebb
ifj.	ifjabb
ill.	illetve
i. m.	idézett mű
in.	innen
isk.	iskola, iskolai
kb.	körülbelül
látog.	látogatási
ld.	lásd
lt.	levéltár
m.	megye
mg.	mezőgazdaság, mezőgazdasági
n. a.	nincs adat
n.	nemes, nemesi, numerus (szám)
N.	Nagyságos
no. vagy nr.	numero, illetve numerus (levéltári irat ügyiratszama)
o.	oldal
ör.	öreg
özv.	özvegy
p.	pagina (lap, oldalszám)
P	pengő
RFt	réniesforint
sl.	segédlelkesz
spec.	species (levéltári állagon belüli tárgyi csoport)
stat.	statisztikai
sz.	század; szám
tag. per.	tagosítási periratok

tört.	történeti
uo.	ugyanott
urb.	úrbéri, urbariális
VB.	Végrehajtó Bizottság
végr.	végrehajtási
vm.	vármegye
ZSOT.	Zsigmond-kori Oklevéltár

XXII. Leggyakrabban használt régi- és idegen szavak, fogalmak magyarázata

AGENTIÁLIS: szertartásos.

AGILIS: felesége jogán nemesi birtokkal rendelkező nem nemes ember.

ALISPÁN: a középkorban a vármegye élén álló megyeispán által kinevezett helyettes, a XVI. századtól a vármegyei nemesek közgyűlése által a főispán helyetteseként megválasztott személy.

ALLÓDIUM (majorság): a földesúrnak saját kezelésű földje, amelyet nagyrészt a jobbágyok robotmunkájával, kisebb részben napszámosokkal vagy fizetett cselédekkel műveltetett meg.

ANNO: évben, évében.

APPERTINENTIAK: tartozékok.

ÁRENDA: bérlet, bérleti díj.

ARMALISTA: csak nemesi levéllel, birtokkal nem rendelkező nemes.

CANONICA VISITATIO: egyházlátogatás, egyházlátogatási jegyzőkönyv.

CASSA PAROCHORUM: plébániai, egyházi pénztár.

CENZUS: a földesúr részére a jobbágytelek vagy zsellérház telkének használatáért évente fizetett pénzjáradék.

CLASSIS: osztály.

COMMISSARIUS: megbízott, kiküldött, biztos.

COMPOSSESSOR: közbirtokos.

CONSRIPTIO: összeírás.

CONSISTORIALIS: szentszéki, egyháztanácsi gyűlés.

CONSISTORIUM: egyháztanács.

CONTRACTUS: szerződés, megállapodás.

CONTRIBUENS: adózó.

CONTRIBUTIO: 1. Felosztás, kiegyenlítés. 2. Egyenlő hozzájárulás. 3. Közadó.

CONVENTIO: szerződés, megállapodás, az ennek alapján járó jövedelem.

CONVENTUM: megállapodás.

CURATOR (kurátor): az egyházközség gondnoka.

CURIA (kuria): fő- és köznemesi udvar, udvarház, nemesi föld.

CSELÉD: 1. Valakihez hosszabb ideig elszegődő mezőgazdasági bérmunkás. 2. Munkáltatójánál lakó háztartási alkalmazott.

DECLARÁL: kihirdet, kinyilatkoztat, kijelent.

DEKLASZÁLT: 1. Eredeti társadalmi osztályából kiesett és hátrányosabb körülmények közé jutott személy. 2. Lezüllött, elzüllött.

DÉNÁR: az 1325 és 1740 között aranyból vert forint váltópénze. A XIV–XVI. században 100 ezüst dénár tett ki egy aranyforintot.

DEPUTÁCIÓ: egyházi küldöttség.

DESERTA: ideiglenesen elhagyott jobbágytelek, elhagyott vagy teljesen elpusztult ház.

- DÉZSMA: 1. Az egyháznak fizetendő tized (adó). 2. A kései feudális Magyarországon a kilenced mint második tized.
- DICA (dika): az országgyűlés által megszavazott, a jobbágytelek után fizetendő állami (hadi) adó.
- DIDACTRUM: tandíj.
- DIE: nap
- DIRECTOR: igazgató, jószágigazgató.
- DISTRICTUS: adókerület.
- DOMESTICI: hazaiak, otthoniak.
- DOMINUM: 1. Vendégség. 2. Tulajdon.
- DUALIZMUS: a két központú Osztrák-Magyar Monarchia idejére eső korszak köznapj elnevezése (1867–1918).
- EKLÉZSIA: egyházközösség, gyülekezet.
- ÉLET: gabona.
- EMBERVÁGÓ: földmérték. Egy ember által egy munkanap alatt lekasálható rét, kb. 1200 négyszögöl.
- ESKÜDT: hites, a községi előljáróság választott tagja.
- EXTRANEI: idegenek.
- FAIZÁS: jobbágyok tűzi- és épületfa vágásának joga, erdőhasználat.
- FERTÁLY: valaminek a negyed része.
- FILIA: leányegyház, fiókegyház.
- FISKUS: állampénztár, kincstár.
- FOND: kútfő, alap, levéltári alap, raktározási egység.
- FONT: súlymérték, 56 dkg.
- FORINT: 1325–1900 között, majd 1946 óta forgalomban lévő, különféle fémből vert pénzfajta. 1. Aranyforint = 1325–1740 között aranyból vert pénzerme. A XIV–XV. században 100 ezüst dénár, a XVIII. század második felében 430 ezüst dénár tett ki egy aranyforintot. 2. Rajnai forint (rénesforint) = az osztrák örökös tartományokban és hazánkban is forgalomban lévő ezüstpénz, amelynek rézből vert váltópénze a krajcár volt. 60 krajcár tett ki egy rénesforintot.
- FŐISPÁN: a nemesi vármegye élén álló személy.
- FÖLD ÚJRAOSZTÁSA: a falusi földközösségekben meghatározott időközönként a szántóföldek sorsolás útján történő újraosztása.
- FŐSZOLGABÍRÓ: a nemesi vármegye önkormányzatának tisztviselője, aki elsősorban az igazságszolgáltatásban tevékenykedett, utóbb a járási hivatal vezetője.
- FRONT: harcfront, amelynek mentén az ellenséges harcoló csapatok egymással szemben állnak.
- FUNDUS: telek, jobbágytelek.
- GARAS: krajcár értékű váltópénz.
- HOLD (katasztrális): területmérték, 1200–1600 négyszögöl.
- HOMO REGIUS: lásd királyi ember.
- HOSPES: más helyről érkezett jövevény, telepes.
- HUMUSZ: jó minőségű termőföld.
- ICCE: időben és térben tág határok között változó úrtartalmú mérték. Kb. 0,8–0,9 liter.
- INDIVIDUÁLIS: egyedi, egyéni.
- INFLÁCIÓ: pénzromlás.
- INFRASTRUKTÚRA: a gazdaság működésének üzemén kívüli előfeltételeit biztosító álló- és forgóeszközök: a lakásállomány és a legkülönbözőbb szolgáltatások (művelődésügy, közlekedés, hírközlés, egészségügy, kereskedelem stb.) állóeszközei, illetve ezek hálózata.
- INQUILIUS: zsellér.
- INSTÁL: beiktat.

- INSTANCIA: kérés, kérvény.
INVENTÁRIUM: leltár, jegyzék.
INVESTIGATIO: (ki)nyomozás, kutatás.
IUDEX: bíró.
IUGERUM: 1 holdnyi földterület.
JOBÁGYTELEK: a földesúr által a jobbágy használatára bizonyos szolgáltatások fejében átadott földterület, amely egy holdnyi házhelyből és mintegy 30–40 hold szántóból és rétből állt.
KALANGIA: (kalangya) kévéből rakott szénaboglya.
KALKATÚRA: dülő, nyomás.
KAMARA: a királyi kincstár, a királyi jövedelmeket kezelő hivatal, intézmény.
KÁNTOR: az énekes szertartásokat (orgonán és) énekszóval vezető egyházi alkalmazott.
KAPÁS (szőlő): munkaigényt kifejező földmérték, egynapi munkával bekapálható szőlőterület, általában 250–300 négyszögöl.
KAPITALIZMUS: az újkorra jellemző gazdasági- és társadalmi rend.
KÁPTALAN: a püspök tanácsadó testülete, amelynek eredetileg 12 kanonok volt a tagja, mely a történelemben hiteles helyként is működött.
KASZÁS: egy napi munkával lekasálható terület. Általában 1200 négyszögöl.
KERESZT: 15–30 kévéből álló, kereszt alakban összehordott gabonarakás.
KETTŐS ADÓZÁS: az ország azon területeire nehezdedő (köztük Borsod és Abaúj megyék) súlyos teher, ahol a XVI–XVII. században mind a törökök, mind a magyarok beszedték a falvakra kivetett adójukat.
KÉVE: a levágott és összekötözött gabona legkisebb mértékegysége.
KILA: 1. Régi súlymérték, kb. 30 kg. 2. Úrmérték, kb. 1 pozsonyi mérő, azaz 62,08 liter.
KILENCED: földesúrnak adott terményadó a jobbágyoktól.
KIRÁLYI EMBER: peres ügyben, elsősorban határvitáknál a király megbízásából és képviselőként eljáró személy.
KOLERA: a XIX. században megjelent (Magyarországon először 1831-ben) szüntelen hasmenéssel és hányással járó (gyakran halálos) ragályos betegség.
KOMMENCIÓ: mezőgazdasági cselédek megegyezés szerinti (természetbeni) járandósága.
KONFLISKÁLÁS: elkobzás, lefoglalás.
KONGRUA: a lelkészeknek az egyházi jövedelem kiegészítéséül folyósított államsegély.
KONVENT: 1. A magyar református egyházban a legfőbb végrehajtó szerv. 2. A protestáns egyházak nagygyűlése, kongresszusa.
KONVERTITA: más vallásra tért, hitet változtatott személy; valamely vallás új hívője.
KÖBÖL: 1. Változó úrtartalmú bormérték. Az egi köből 25.15-, a kassai 13.43-, a miskolci 16.79 liter volt. 2. Gabonamérték, amely kassai köbőlben 83-, a miskolciban 118 litert tett ki. 3. Területmérték, a pozsonyi köből kb. 0,5 kat. holdnyi terület.
KRAJCÁR: lásd forint.
KURIÁLIS: egytelkes nemes.
KÜLTERJESSÉG: szabadban tartott, legeltetett állatok.
LÁB: régi hossz mérték, kb. 30 cm.
LEÁNYNEGYED: leányok örökségrésze a feudális jogban. Apjuk halála után a haza donok az ingatlanok negyedrészt vehették birtokukba, férjhez menetelük esetén ennek fejében megfelelő ingóságot és pénzt kaptak.
LIBERA: zene az énekes gyászmisét követő, a koporsónál tartott halotti könyörgése.
MAJORSÁG: földesúr saját kezelésű birtoka, allódiama.
MÁRIÁS: 20 krajcár értékű ezüst váltópénz.
MATER: anyaegyház.

- MELIORÁCIÓ: talajjavítás, a talaj gyökeres megjavítása (lecsapolás, öntözés, futóhomok megkötése stb. által).
- MESZELY: Kb. 3 dl-nyi űrmérték folyadék mérésére.
- MÉTERMÁZSA: 100 kilogramm.
- NATURÁLIS: természetes, természeti.
- NÉGYSZÖGÖL: területmérték, 3,6 négyzetméter. NOTARIUS: jegyző.
- NYÍLVETÉS: különböző hosszúságú nyílvevesszőkkel, pálcákkal és cédulákkal történő sorshúzás, a földterület szétosztása végett.
- NYOMÁSKÉNYSZER: a falusi földközösség határbeli, mindenkire kötelező azonos termények termesztése.
- OB DEFECTUM NOTARI: jegyző hiányában.
- OBSZIDIÁN: különféle színekben előforduló, igen kemény, vulkanikus eredetű ásvány.
- OKLEVÉL: középkori jogbiztosítékkal rendelkező irat.
- ORDINARE: avatni, rendelni.
- ORDINARIUS: felszentelt, felavatott, felrendelt.
- ORTÁS: irtás, irtásföld.
- ÖL (bécsi): hosszmérték, 1.896 méter.
- PADIMENTUM: népiesen a padló, a padozat.
- PARÓKIA: 1. Egyházközség; az itt betöltött papi állás. 2. Paplak, lelkészi hivatal.
- PÁTENS: parancs, rendelet.
- POLTURA: a magyar ezüstdénár felét érő aprópénz, amelyet 1807-ben vontak ki a forgalomból.
- PORCIÓ: hadiadónak a katonák ellátására szolgáló természetben adott része.
- PORTA: lásd jobbágytelek.
- POSSESSIO: 1. Birtok, földbirtok. 2. Jobbágy falu, település.
- POZSONYI MÉRŐ: 1. Űrmérték, 62.08 liter. 2. Területmérték, kb. 0.5 kat. hold.
- PREDIUM: 1. Földesúr saját kezelésű birtoka, allódiuma. 2. Szolgálathoz kötött adománybirtok.
- PREFEKTUS: előjáró, felügyelő, jószágigazgató, nagyobb közigazgatási egység vezetője.
- PRESBITER: a református egyháznaknál az egyházközségi tanácsok világi tagja.
- PRESBITÉRIUM: protestáns egyházközségi tanács.
- PRIVILÉGIUM: 1. Előjog, kizárólagos jog. 2. Kiváltság, nemesi előjog.
- PROTOKOLLUM: jegyzőkönyv.
- PROVENTUS: jövedelem, bevétel.
- PUNCTUM: pont.
- RAJNAI FORINT: rénesforint, a XVI–XVIII. században használt pénzegység, ami hatvan krajcárt ért. Lásd még forint.
- RECTOR (rektor): iskolamester, tanító.
- REKVIRÁLÁS: 1. Hatóságilag, térítés ellenében igénybe vett ingó dolog, főleg háború idején. 2. Összeszed, összeszerez, összeharácsol (főleg katonaság élelmet, takarmányt stb.).
- RETORTA: Vegyi műveletekre, különösen lepárlásra használt hosszú, hajlított nyakú, körte formájú edény.
- RUSTICUS FÖLD: paraszti föld.
- SABBATH: szombat.
- SARJÚ: levágott, lekaszált növény tövéből ugyanabban az évben újra nőtt hajtás.
- SEKRESTYE: a katolikus templomban a szertartáshoz szükséges tárgyak őrzésére és a pap öltözőjéül szolgáló helyiség.
- SERVITOR: familiáris, szolgáló, valamilyen szolgálai függésben lévő személy, inas.
- SESSIO: 1. Jobbágytelek. 2. Nemesi telek.
- SING: a rófnél rövidebb hosszmérték, kb. 60 cm.

- STÓLA: 1. Vállon viselt, hosszú, keskeny, téglalap alakú kendő. 2. Papnak bizonyos egyházi szolgálatokért fizetendő díj.
- STUKATÚR: mennyezetre erősített, berakott nádréteg.
- SUCCESSOR: (jog)utód.
- SUMMA: összeg.
- SUPERINTENDENTIA: egyházkerület.
- SZAPU: két vékát kitevő mértékegység.
- SZOLGABÍRÓ: a vármegyei nemesség által választott személyek, akik a területi (járás) igazságszolgáltatás és közigazgatás helyi vezetői voltak.
- SZUPERINTENDENS: egyházi főfelügyelő; az egyházkerület élén álló lelkész (protestáns püspök) régi neve.
- TABERNÁKULUM: 1. Szentségház. 2. Íróasztalul szolgáló lehajtható lappal ellátott magas, fiókos szekrény.
- TAGOSÍTÁS: szétszórta fekvő birtokrészek egyesítése.
- TANÁCS: a szocializmus éveiben (1950–1990) a települést irányító választott testület.
- TARLÓ: az a föld, amelyről a gabonavetést levágták.
- TAXA (taksa): adó, elsősorban hadi adó.
- TAXÁS JOBBÁGY: szolgáltatások egy részét vagy egészét általában állandó összegű pénzáradékkal megváltó jobbágy.
- TELEK: lásd jobbágytelek.
- URBÁRIUM: 1. A jobbágy kötelező szolgáltatásait meghatározó feudális irat. 2. Az úrbéri földek (telekkönyvi) nyilvántartása.
- ÚRISZÉK: a jobbágy feletti elsőfokú földesúri bíraskodás.
- URNA: halott hamvait tartalmazó edény.
- ÚRBÉRRENDEZÉS: Mária Terézia által 1767 után végrehajtott a jobbágyi szolgáltatások, teleknagyságok állami szabályozása.
- VÉKA: szemes termények mérésére szolgáló űrmérték. A köből negyed része, kb. 33,21 liter.
- VICISPÁN: lásd alispán.
- VISITÁTOR: látogató, ellenőrző.
- VÖRÖSŐRÖK: a Tanácsköztársaság alatt, 1919-ben a rend őrei.
- ZSELLÉR: jobbágytelekkel nem rendelkező házas vagy házatlan jobbágy.
- ZSÚP: kézzel kicsépelet és csomóba kötött, tetőfedésre való (rozs) szalma.